ELBOGEN

2007

MALMÖ KULTURHISTORISKA FÖRENINGS ÅRSSKRIFT

ELBOGEN

MALMÖ KULTURHISTORISKA FÖRENINGS ÅRSSKRIFT 2007

Årgång 75 – Malmö 2007

Bidrag till tryckningen av denna skrift har lämnats av Malmö Förskönings- och Planteringsförening.

Omslagsbild: Del av fig. 4. sid. 58. Utflykt till Falsterbohus: fruarna Anna Stenberg, Elisabeth Quensel, Anna Söderström och fröken Anna Eurenius. Malmö Damsällskap, MSA.

Ansvarig utgivare: Malmö Kulturhistoriska Förening
Redaktion: Rita Rohlin, Kerstin Martinsdotter, Anders Reisnert, Lars Svensson

©Artikelförfattarna och Malmö Kulturhistoriska Förening
Författarna är ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Formgivning: Rita Rohlin
Tryckeri: Tryckeri AB C A Andersson & Co, Malmö
Malmö 2008
ISSN 1 102-2892

Innehåll

Freden i Roskilde 350 år – Malmö blir en svensk stad
av Göran Larsson 5

Mätningar och människor. II – Malmö stadsingenjörskontor 1862–1972
av Susanne Krogh-Bender 9

En verkstad som var en akademi – Om en musikersläkt i Malmö
av Ulla Fredriksson 35

Rösträttskampen och kvinnliga pionjärer i Malmös kommunalpolitik
av Åke Norström 45

Från gosskola till samskola – Malmö latinskola i ett genusperspektiv
av Karin Embro Larsson 83

Nytt om antikvariskt 2007
av Mimmi Tegnér 107

Nytt om arkivaliskt 2007
av Cecilia Jansson 115

Verksamhetsberättelse för 2006 121

Freden i Roskilde 350 år

Malmö blir en svensk stad

av Göran Larsson

Genom freden i Brömsebro 1645 förlorade Danmark-Norge Jämtland, Härjedalen, Gotland samt Halland som pantsattes till Sverige på trettio år. Att få freden revi-derad och återfå de förlorade landskapen blev sedan en huvudlinje för den danska utrikespolitiken. Sommaren 1657 verkade stunden ha kommit. Den svenska armén ledd av kung Carl X Gustaf var fullt upptagen med krig mot Polen och Ryssland så utsikterna för ett danskt ingripande tedde sig goda. Svenskarna var dock väl underrättade om de danska planerna och beredde sig på att möta dem. En svensk armé trängde genom Jylland norrut, den starka fästningen Frederiksodde vid Lilla Bält erövrades i slutet av oktober och snart var även Fyn i svenskarnas händer. Kölden blev nu svenskarnas bästa bundsförvant och natten till den 6 februari 1658 började den svenska armén att gå över isen till Langeland och vidare mot Själland. Nu var det danska rikets centrum hotat och fredsförhandlingar inleddes.

Genom freden i Roskilde som slöts för 350 år sedan den 26 februari 1658 kom Skåne, Halland, Blekinge, Bornholm och Trondheims län i Norge att lyda under den svenska kronan. För de båda sistnämnda områdena kom den tiden att bli kort då de redan två år senare återgick under den danska kronan.

Den 1 mars 1658 togs Malmö i besittning genom att ett svenskt infanteriregemente marscherade in. Malmöhus slott överlämnades till den svenske översten Johan von Essen och en 400-årig tillvaro som dansk köpstad var till ända. I ett köpmanshus vid Stortorget installerade sig greve Otto Stenbock som generalguvernör över Skåne, Halland och Blekinge och på samma plats ligger dagens länsresidens. Malmö som haft en central belägenhet i det danska riket och varit dess andra stad var nu en provinsstad i det svenska rikets periferi. Malmö hade vid denna tid omkring 5000 invånare vilket i 1600-talets Norden var en medelstor stad. Staden hade en oomstridd ställning som Skånes ekonomiska centrum och handeln grundades på de skånska jordbruksprodukterna vilka utskeppades till Östersjöområdet och till Västeuropa. Den svenske ämbetsmannen Christer Bonde fick 1658 i uppdrag att resa runt och samla in information om de nya provinserna och han berättar entusiastiskt om

den rika handeln och köpenskapen i Malmö. Han påpekar dock att ett hinder för stadens utveckling är att den saknade en riktig hamn så att större fartyg måste ligga ute på redden och lossa sina laster där. Övergången till Sverige innebar emellertid ett svårt avbräck för köpmännen i Malmö som nu tvingades dirigera om sin handel från de invanda vägarna och istället anpassa sig till de svenska kraven att handeln skulle styras mot de svenska hamnarna norröver. Det svenska maktövertagandet innebar också nya skatter och pålagor, främst i form av den så kallade Lilla tullen vilken togs upp vid stadsportarna på "alla ätlige och förnötlige varor" som fördes in för att säljas i staden.

Alla tänkte inte finna sig i de nya förhållandena och i Malmö smiddes planer mot de nya herrarna. Vid jultid 1658 planerade några ledande borgare i Malmö att genom en kupp överrumpla de svenska soldaterna på Malmöhus och ta över staden. De skulle få hjälp av bönder från några gods i närheten och från Själland skulle danska soldater skeppas över Öresund. En av ledarna för kuppförsöket var Bartholomeus Mikkelsen, som bland annat ägde ett kalkbruk i Limhamn.

Kuppförsöket sattes i verket natten efter annandag jul 1658 men allt misslyckades. De danska skeppen seglade fel och gick på grund vid Saltholm. I Malmö hade svenskarna fått reda på planerna och Mikkelsen och hans medhjälpare arresterades. Han själv och tre andra dömdes till döden och avrättades, medan andra slapp undan med höga böter.

Övergången till Sverige innebar ökade bördor på befolkningen genom att garnisonen ökades. Malmö hade nu blivit en gränsstad i det svenska riket och inkvarteringsbördan, som redan under den danska tiden varit kännbar, blev nu ännu tyngre. Tidvis var varannan eller var tredje invånare i staden soldat. Borgarna var skyldiga att ordna bostäder åt officerarna och de meniga soldaterna och betala dem ersättning för sängkläder, ved och ljus, den så kallade servisen. Dessutom var staden ålagd att leverera livsmedel och andra varor till garnisonen. I krigstid ökades dessa krav betydligt och man kan med fog hävda att befolkningen i en fästningsstad som Malmö i hög grad levde på militärens villkor. I ärlighetens namn skall det sägas att de bostadsförhållanden som erbjöds de meniga soldaterna inte heller var så lysande. De fick ofta hålla till godo med loftet inunder taket utan värme eller med en fuktig källare. Även om stadsborna pressades hårt av de militära kraven fanns det andra som drabbades värre. De bönder som lydde under Malmöhus slott och hade skyldighet att göra dagsverken åt kronan utnyttjades hårt. Bönderna i Hyllie by klagade 1666 över att de tvingades sälja sina varor direkt till garnisonens officerare till underpriser. Många är också klagomålen över soldater, som stulit hos stadsbor och bönder.

1652 hade Frederik III godkänt planer på en förstärkning av stadens och slottets befästningar men mycket lite hann utföras innan staden blev svensk 1658. Arbetena fortsattes av svenskarna under ledning av den svenske fortifikationsofficeren Erik

Dahlberg. I samband med utbyggnaden av befästningarna runt slottet tvångsinlöste kronan de kvarter i staden som låg i nuvarande Kungsparken. All bebyggelse revs för att ge fritt skottfält åt slottets kanoner.

Stadens befästningar fick sitt elddop den 26 juni 1677 under Skånska kriget då danska trupper stormade staden. Försvaret leddes av generalguvernören Fabian von Fersen och även om danskarna lyckades komma över vallarna i närheten av nuvarande Drottningtorget misslyckades stormningen och Malmö förblev i svenska händer. Hade danskarna lyckats inta Malmö, hade kriget sannolikt tagit en annan vändning och Nordens historia sett annorlunda ut. Malmö framstod efter detta som Skånes viktigaste fästning och under åren efter kriget byggdes staden ut till en av Sveriges starkaste fästningar.

Efter Skånska kriget intensifierades politiken att fastare införliva de gamla östdanska provinserna i det svenska riket. I Roskildefreden stadgades att man skulle behålla den gamla lagen och kyrkoordningen men genom påtryckningar fick man vid möten i Malmö 1681 och 1683 ombud för prästerskapet och städerna att "frivilligt" anhålla om att svensk kyrkoordning och svensk lag skulle införas. Efterhand accepterade Malmöborna och den övriga befolkningen den svenska överheten och när danskarna vintern 1709/1710 gjorde ett sista försök att återta de östra landskapen fick de inte mycket stöd.

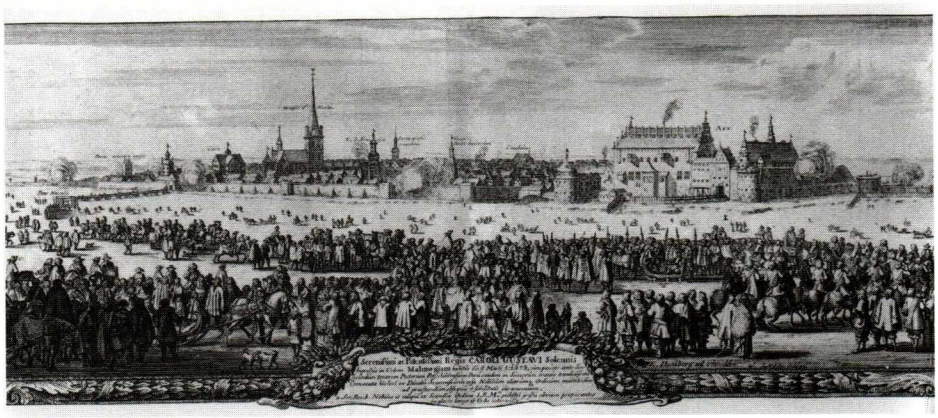

Kopparstick av W. Swidde (efter samtida teckning av Erik Dahlbergh) i Samuel Pufendorf, "De rebus a Carolo Gustavo gestis" (1896). Efter Malmö stads historia, band 2 s. 192. Bilden föreställer Carl X Gustafs ankomst till Malmö den 9 mars 1658.

Mätningar och människor. II

Malmö Stadsingenjörskontor 1862–1972

AV SUSANNE KROGH-BENDER

Inledning

Stadsingenjörsämbetet i Malmö är 260 år gammalt, men en egentlig förvaltning – ett Stadsingenjörskontor – kom först till efter 1862. Då fick Malmö som den första staden i Sverige byggnadsnämnd. Det är de 110 åren från 1862 till 1972 – när Stadsingenjörskontoret blev en del av Stadsbyggnadskontoret – som denna översikt behandlar.

Verksamheten var från början tvådelad: mätningar (av tomter) och stadskartor. Det är fortfarande så, men under tidens gång har dessa två huvudarbetsuppgifter delats i specialtilltag; från början av 1920-talet fördelades de på två avdelningar: en för mätning och en för stadsplanering.

Jag kommer att beskriva organisationen, personal- och lokalförhållanden, arbetsuppgifter och resultat samt arkiv och inventarier. Kort och gott: vad sysslade man med, vem gjorde vad och under vilka förhållanden? 110 år är en lång period, en detaljerad beskrivning skulle bli en hel bok. Här ger jag en översikt. På vissa punkter går jag lite mera ner i detaljer, speciellt då det gäller Stadsbyggnadsnämndens och Stadsingenjörskontorets första tid, åren kring 1920, när kontorets arbete nyorganiserades, samt 1960-talet, när många nya projekt såg dagens ljus. Lagstiftning och andra bestämmelser som reglerade verksamheten kommer att tas upp i samband med beskrivningen av verksamheten. Det ligger utan för denna framställnings ram att ge en samlad genomgång av det regelsätt som finns för ett stadsingenjörskontors verksamhet.

Det Malmö som fanns 1862 var ett helt annat än Malmö 1972, både till ytan, antalet invånare och bebyggelsegrad. Det är under denna period Malmö utvecklas från lugn småstad till modern industristad. Antalet invånare vid periodens slut var mer än 10 gångar större än vid dess början. Stadsingenjörskontorets arbete ingick som en mycket väsentlig del av stadsutvecklingen: utan stadsplaneringen och mätningsarbetet kunde utvecklingen inte utformas i praktiken.[1]

Källorna är Stadsingenjörskontorets stora arkiv, supplerat med Byggnadsnämndens protokoll och Magistratens arkiv. För 1960-talets del har jag haft möjlighet att komplettera med informationer från medarbetare som blev anställda under den perioden.[2] När ingen andra källor anges, kommer informationen från Stadsingenjörskontorets arkiv. Denna artikel är på så sätt också en presentation av vad ett förvaltningsarkiv kan berätta.

Historik och organisation

Perioden 1747–1862

Från 1747 hade Malmö en stadsingenjör, som hörde under Magistraten.[3] Utöver stadsingenjören – som också var stadsarkitekt – bestod personalen av "hantlangare", dvs. biträden, som arbetade när det fanns uppdrag. Stadsingenjörerna före 1862 fick ingen fast lön utan arvode efter taxa för varje uppdrag, oavsett om det var från staden eller privata. Under en period fick stadsingenjören lön för sitt arbete som stadsarkitekt. Första gången var 1797 (stadsingenjör Jean Neuman). 1847 delades tjänsten i samband med att Carl Beijer avsade sig stadsingenjörsuppdraget.[4] Den siste stadsingenjören under perioden, Johan August Kloo, var inte stadsarkitekt, men kombinerade stadsingenjörsverksamheten med sysslan som skeppsmätare. Många av stadsingenjörerna före 1862 hade uppdrag för det regionala lantmäteriet vid sidan om arbetet för staden.

En del kartor är bevarade från denna tid. För övrigt förekommer endast enstaka handlingar. (Om arkivet se avsnitt Arkiv och inventarier sid. 25.)

Perioden 1862–1972

I samband med att byggnadsnämnden kommer till, kommer stadsingenjören under byggnadsnämnden, och en egentlig förvaltning byggs upp, i början långsamt, men efter 1900 ökar takten. Staden utvecklas snabbt, stadsplaneringsarbetet kommer efter byggnadsstadgan 1874 riktigt i gång, mer personal anställs. Lantmäteriverksamheten regleras 1917 med lagen om fastighetsbildning i stad (FBLS).

I början av perioden hör stadens gatu- och väghållning under byggnadsnämnden; den var också före 1862 en del av stadsingenjörens arbetsuppgifter. Man kan följa detta omfattande arbete genom Byggnadsnämndens protokoll och ett bevarat räkenskap för åren 1866–1868. 1873 flyttas denna uppgift till Drätselkammaren.

Den sista stadsingenjören som förenade uppgiften som stadsplanerare med den som "stadens mätningsman" var Anders Nilsson. "Mätningsman" var beteckningen på den som hade ansvaret för att göra stadens mätningar. Hans efterträdare Erik Bülow-Hübe blev förste stadsingenjör och övergripande chef för administrationen och stadsplaneringen, medan andre stadsingenjören var mätningsman. Så sent som

1971 betecknades stadsingenjör Arne Santesson i en dom från Högsta Domstolen som "mätningsmannen i Malmö".

Bülow-Hübes efterträdare Gunnar Lindman, som var den förste arkitekten på stadsingenjörsposten, föreslog 1946 att ändra titeln förste stadsingenjör till stadsplanechef och andre stadsingenjören till stadsingenjör.[5] Argumentet var att de nya titlarna bättre motsvarade innehållet i arbetet. Och så blev det. Samtidigt fick kommunerna större ansvar för stadsplaneringen.

Under 1960-talet ser vi en utbyggd organisation med tre avdelningar, varav mätningsavdelningen var den största. På den avdelningen fanns också den kommunala lantmäteriverksamheten. De två övriga avdelningarna var planavdelningen och administrativa avdelningen. Avdelningarna bestod av flera byråer som i sin tur var underuppdelade.[6]

Perioden 1972–2007

1972 bildas Stadsbyggnadskontoret med fyra avdelningar: Administrationsavdelning (gemensam för de tre övriga avdelningarna), Stadsarkitektavdelning, Stadsingenjörsavdelning och Planavdelning. De två sistnämnda avdelningarna var det "gamla" stadsingenjörskontoret. Verksamheten med fastighetsbildning och fastighetsregistrering omorganiseras enligt ny lagstiftning per 1 jan. 1972 och blir två myndigheter (Fastighetsbildningsmyndigheten och Fastighetsregistermyndigheten) under stadsingenjören.[7]

Perioden 1992–2005 är en del av verksamheten organiserad efter geografiska kriterier med två stadsbyggnadsdistrikt för bygglov, detaljplanearbete och kommunal lantmäterimyndighet.[8] Sedan 1 januari 2006 liknar organisationen mera den från 1972: Planavdelningen för översiktlig planering och stadsplanering, Stadsarkitektavdelningen för bygglovshantering, Stadsmätningsavdelningen, härunder också den kommunala lantmäterimyndigheten, samt en administrativ avdelning.

Perioden efter 1972 kännetecknas särskilt av den tekniska utvecklingen. Under Stadsingenjörskontorets sista år som egen förvaltning började datortekniken införas och efter 1980 kom verksamheten mer och mer att byggas på datormediet. De delar av verksamheten som har med mätningen att göra, datoriserades först. Men grunduppgifterna för stadsingenjörsverksamheten är desamma som från början. Det är arbetssättet som har ändrats.

Personal

Cheferna

Samtliga stadsingenjörer 1747–2007 förtecknas i bilaga (sid. 34).

Före 1862 och de första åren därefter var stadsingenjören och "hantlangarna" de

enda anställda, och det säger sig själv att stadsingenjören fick en mycket framträdande roll i det dagliga arbetet. Han fick mäta, administrera, passa arkivet osv. Men också under 1900-talet hade stadsingenjörens egen person stor betydelse. Efter 1922 kan man speciellt omtala stadsplaneraren Erik Bülow-Hübe. Särskilt bör Erik Bülow-Hübes insatser för stadsplaneringen och Arne Santessons insatser för moderniseringen av kontorets verksamhet och arbetsmetoder framhållas.

När byggnadsnämnden kom till 1862 fanns det redan en stadsingenjör, Johan August Kloo (sedan 1847). Han sökte i oktober tjänstledigt på grund av sjukdom och dog kort efter, 48 år gammal.[9] Utöver en stadsarkitekt skulle nämnden nu också tillsätta posten som stadsingenjör. Av de två sökande utsåg man lantmätaren Georg Gustafsson. Han var väl kvalificerad för sysslan. Han var utbildad lantmätare och skeppsmätare och hade 15 års erfarenhet som lantmätare, bland annat som tillförordnad stadsingenjör i Malmö ett halvt år under 1847.[10] Hans lön fastställdes till 833 riksdaler (stadsarkitekt Kleins till 1.000 riksdaler) plus arvoden. Det var något annat än Carl G. Beijers lön på 150 daler som stadsarkitekt och endast arvoden som stadsingenjör.[11] Kloo, som inte var stadsarkitekt, fick ingen fast lön, endast arvoden. Gustafsson klagar dock över löneskillnaden och får rätt av magistraten.[12] Gustafsson var en duktig och flitig stadsingenjör, som bland annat arbetade med de första stadsplanerna (se avsnittet om Stadsplaner sid. 20 ff.).

E.M. Rosell är den av Malmös stadsingenjörer som var i tjänst längst: nästan 40 år (1800–1839). Enstaka andra var i tjänst mer än 20 år: stadsingenjörerna Anders Nilsson (22 år), Jesper Swedenborg (27 år) och Arne Santesson (26 år) och 1:e stadsingenjör Erik Bülow-Hübe (24 år).

Stadsingenjör Anders Nilsson representerar på många sätt både den gamla och den nya tiden. Han var den sista av stadsingenjörerna som förenade uppgiften som stadsplanerare med den som "stadens mätningsman". Detta ändrades först under hans efterträdare Bülow-Hübe. Anders Nilsson blev stadsingenjör även om han varken var utbildad som civilingenjör eller lantmätare. Hans bakgrund var teknisk skola, militärutbildning och många års arbete vid det statliga järnvägsbygget. Att han redan 1879 på uppdrag av Drätselkammaren hade ritat en plan- och höjdkarta över Malmö som underlag för förslag till kloakverk[13] och att han sedan 1894 hade suttit i Stadsfullmäktige medverkade säkert till att han fick posten.

Under Anders Nilssons tid intensiverades stadsplaneringsarbetet och inkorporeringarna började. Mera personal anställdes, bland annat en fast mätningsman: Anton Högstedt som i många år hade varit biträde. Ny teknik infördes: det triangulära systemet (se avsnittet om Gammal och ny teknik sid. 24 ff.).

Anders Nilsson kämpade liksom Georg Gustafsson för att få samma lön som stadsarkitekten, och 1912 beslöt Stadsfullmäktige att de skulle ha 6.000 kr var.[14]

Anders Nilsson var en markant personlighet och väl känd i det offentliga livet. Han

Fig. 1. Anders Nilsson, stadsingenjör i Malmö 1898–1920. Statyett av Runa Bülow-Hübe (1890-1983), hustru till Erik Bülow-Hübe. Malmö Stadsbyggnadskontors kartarkiv. Foto: Jan Ahlström.

kunde ha ett häftigt temperament och hade i perioder ett ansträngt förhållande till Byggnadsnämnden. Nilsson själv påstår att nämndens sekreterare chikanerade hans arbete och att han hade en känsla av att hans avgång i 1920 sågs med tillfredsställelse av nämnden.[15]

1921 återkommer Erik Bülow-Hübe till Stadsingenjörskontoret i Malmö. Under perioden 1903–1904 hade han arbetat med utvecklingen av det nya triangelnätet. Nu blir han stadsingenjör. Han söker tjänstledighet som "stadens mätningsman", och Anton Högstedt anställs som vikarie. 1922 blir delningen av tjänsten permanent, och en ny mycket detaljerad instruktion för Stadsingenjörskontoret visar nyordningen.[16] Som andre stadsingenjör anställs Torsten Ågren, medan trotjänaren Anton Högstedt blir byråingenjör.

Bülow-Hübe var också trädgårdsarkitekt, något som slår igenom i hans stadsplanearbete: Malmö blir "Parkernas stad". Överhuvud tagit gör man nu många stadsplaner över mindre områden av staden, och hans egna idéer kan ses på hans stadsplaner. Några av dessa som den för Ribersborg kan ses i boken "Malmös kartor". Mindre känt är hans stora arbete med fritidsanläggningen vid Sibbarp.[17] I övrigt vill

jag hänvisa till Arne Wittstrands grundläggande biografin över Bülow-Hübe och hans arbete.

Efter Bülow-Hübes avgång som stadsingenjör 1945 blir chefsposterna på Stadsingenjörskontoret inte längre enbart tillsatta med ingenjörer eller lantmätare. De två sista stadsplanecheferna under perioden, Lindman och Winge, var båda arkitekter.

Stadsplanecheferna blev oftast mera kända hos allmänheten än stadsingenjörerna (mätningsmännen). Det har naturligtvis sin orsak i att stadsplanering angår alla, är omskriven i pressen och intresserar många. Men utan det basala arbetet med mätning och kartritning kan stadsplaneringen inte fungera i praktiken.

Övrig personal

Den äldsta personalgruppen – och fram till slutet av 1800-talet den enda bortsett från stadsingenjören – var fältpersonalen, hantlangare som de kallades på 1700- och 1800-talet. De arbetade oftast i grupper om två. Vi möter dem i de löneräkenskaper som är bevarade från perioden 1900–1920. (Det var stadsingenjören som själv förde den största delen av räkenskaperna.) Oftast hade kontoret två eller tre "hantlangare" tillgängliga på den tiden. De fick daglön (det var också fallet redan på 1860-talet).[18] I räkenskaperna omnämns också annan personal, med månadslön.

Under början av 1900-talet möter vi förhållandevis många kvinnor i lönelistorna över månadsavlönade. Kartritorskarna har kommit "på banan". Under en stor del av perioden 1900–1920 var fördelningen av män och kvinnor på kontoret ganska jämn (enstaka år fanns flera kvinnor än män). De flesta av dessa åren fanns mellan 5 och 10 personer upptagna på lönelistorna (utöver hantlangarna). Männen var kartritare eller ingenjörer. Den första kvinnan vi möter är Ellen Trotzig som var anställd under perioden 1900–1903 (om det fanns kvinnor anställda före år 1900 har jag ingen information om). Kvinnorna var oftast inte anställda i många år. När de gifte sig, slutade de anställningen enligt dåtidens normer. Men enstaka kvinnor som Hanna Olow och Alfhild Ohlsson arbetade i många år på Stadsingenjörskontoret. Ingenjörerna stannade oftast i många år. Över huvud taget var det en tradition att stanna länge. Också i dag finns personal, som har börjat för mer än 40 år sedan.

År 1920 var det första året som de anställda fick dyrtidstillägg. (Dyrtiden var en följd av inflationen under första världskriget.) Och tillägget var inte så litet: den högst avlönade ingenjören Anton Högstedt kunde supplera sin månadslön på 625 kr med 150 kr, och de högst avlönade av kvinnorna (de ovannämnda Hanna Olow och Alfhild Ohlsson) fick 45 kr i tillägg till deras månadslön på 225 kr.

När vi går fram till 1960-talet syns en enorm utveckling på personalsidan: 1965 ca 110 anställde och 1969 ca 130 anställda. Utvecklingen hade naturligtvis sin orsak i ökade arbetsuppgifter till följd av stadens utveckling och inkorporeringarna.

Stadsplanearbetet ökade mer och mer, och under 1920-talet tillkom det stora arbetet med fastighetsregisterkartorna (se avsnittet om Arbetsuppgifter).

På 1960-talet fanns två stora avdelningar: Planavdelningen och Mätningsavdelningen samt en liten administrativ avdelning. Mätningsavdelningen hade flest anställda: 1965 ca 70 och 1969 ca 90.[19] Två stora grupper utgjordes av mätningsbiträden (de som tidigare kallades hantlangare) och kartritarna. Överhuvudtaget var kartritarnas grupp, som dominerades av kvinnor, ett karakteristiskt inslag. De kunde vara utbildade på privata kurser eller på en skola. Det är ett yrke som nu har försvunnit. Kartritarna blev till karttekniker. Nu produceras kartorna digitalt.

Lokaler

Stadsingenjörskontoret hade från 1862 plats på Rådhuset – ett tjänsterum samt arkivskåp i Rådhusarkivet. Det var trånga förhållanden.

1922 började man bygga ett nytt "Stadens kontorshus" i kvarteret Ledebur (nuvarande tomt 15) vid Amiralsgatan, Ledebursgatan och Hantverkaregatan, ritat av de kända arkitekterna Ewe & Melin.[20] Förste stadsingenjör Bülow-Hübe såg fram mot att flytta, eftersom stadsplanearbetet blev mer och mer platskrävande. Och arkivet kunde nu få 38 kvm i stället för de 17 kvm på Rådhuset som var allt för lite.[21] Och man kunde få 25 m facklängd i stället för de 8 på Rådhuset. 1927 önskade och fick Stadsingenjörskontoret mera plats till ritbord och till modellarbetet på vinden.[22]

Södra delen av kvarteret Ledebur – mot Henrik Smithsgatan – var från början (1905–1907) byggd som bostadshus, men från 1930-talet börjar offentliga förvaltningar att flytta in, så att hela kvarteret blev stadshus.

På 1960-talet hade Stadsingenjörskontoret lokaler på 2:a och 6:e våningen (bland annat Modellverkstaden) och 7:e våningen (fotolaboratoriet).

1985 lämnade Stadsingenjörskontoret det gamla stadshuset och flyttade in i det nyuppförda stadshuset vid August Palms plats. Hela Stadsbyggnadskontoret blev nu samlat på ett ställe.

Arbetsuppgifter, resultat, metoder

Stadsingenjörernas arbetsuppgifter framgår av instruktionerna varav en del är bevarade, härav den första, Jacob Örngrens, från 1747. Kärnverksamheten var tvådelad: mätningar av tomter och framställning av stads- och stadsdelskartor. Av dessa två ursprungliga arbetsuppgifter har utvecklingen och lagstiftningen resulterat i framställningen av olika typer av kartor och akter. Men i botten kommer de alla från dessa ursprungliga uppdrag.

I detta avsnitt vill jag också jämföra instruktionerna med de faktiska resultat som framgår av bevarade kartor och akter. Speciellt är instruktionen från 1922 viktig.[23] Den är mycket specificerad och innehåller en stor del av de arbetsuppgifter som finns i dag. Bakgrunden till instruktionen är Lagen om fastighetsbildning i städerna från 1917 och Stadsingenjörskontorets delning i två avdelningar 1922.

Jag kommer att behandla arbetsuppgifterna i den ordning de har kommit till.

Det skall understrykas att storleken av Stadsingenjörskontorets produktion har nära samband med stadens utveckling i befolkningsantal och area. Illustration 3 visar sambandet mellan antal mätningar, nybyggningskartor och bygglov perioden 1862–1971.[24] Jämför översikten över befolkningsutvecklingen (fig. 2) och inkorporeringarna nedan i avsnittet om Stadskartor.

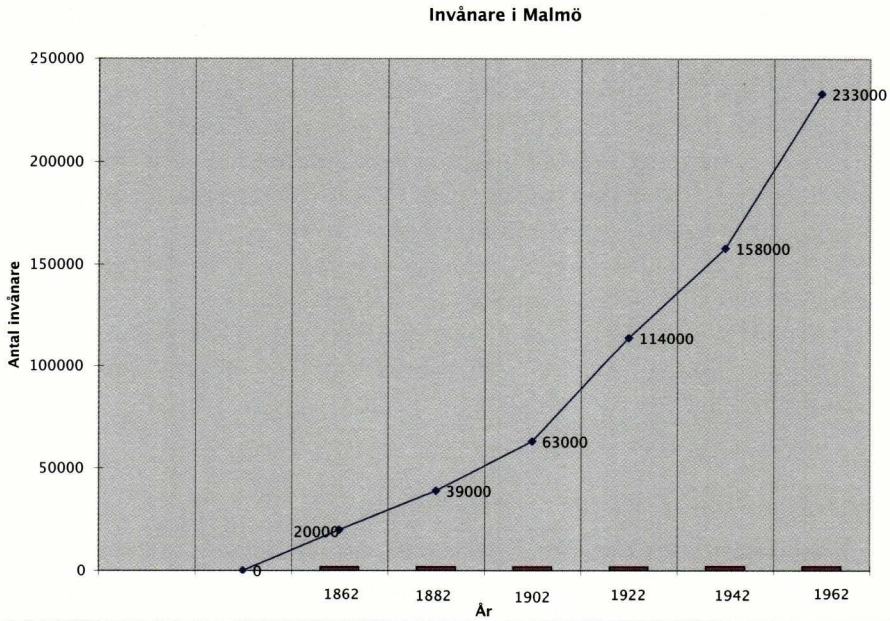

Fig. 2. Befolkningsutvecklingen i Malmö 1862–1962. Källa: Byggnadsnämnden i Malmö 100 år 1862–1962. Grafik: Tanja Borozan.

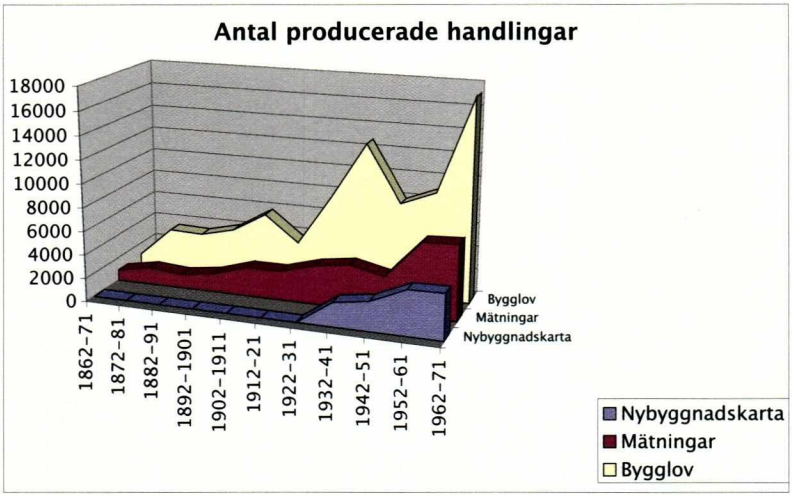

Fig.3. Antal bygglov, mätningar och nybyggnadskartor i perioden 1862–1971. Källa: Handlingar i Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv. Grafik: Tanja Borozan.

Mätningar

Av de två ursprungliga arbetsuppgifterna var mätningarna, dvs. mätningar av tomter, den mest omfattande.

Under perioden 1862–1971 gjorde Stadsingenjörskontoret 32.656 mätningar. dvs. ca 300 per år. 1952–1971 arbetades verkligen intensivt med mätningarna: ca 600 per år. Det var under dessa år man byggde mycket nytt och stora områden inkorporerades. Annars var antalet mätningar jämnt uppgående under hela perioden med undantag för åren 1942–1951 (3055 mot 3700 i den föregående 10-årsperioden). Mätningarna finns inbundna i tjocka bruna böcker, varav den största är från 1925: 147 mätningar, vikt 10,7 kg, och 19 cm tjock (se fig. 4). Från och med 1972 kallas handlingarna förrättningsakter.

Från slutet av 1800-talet innehåller mätningarna inte uteslutande lantmäteriförrättningen men kartorna fungerar också som nybyggnadskartor med huskroppar inritade samt arealbeskrivning, nybyggnadskartorna blir en självständig serie 1929 (se nedan).

Stadskartor

Enligt den första instruktionen skulle stadsingenjören utöver tomter mäta "Hageplatser, Plantagelyckor etc ute på Wärnarna, Terningholm och Wästerwång, samt all

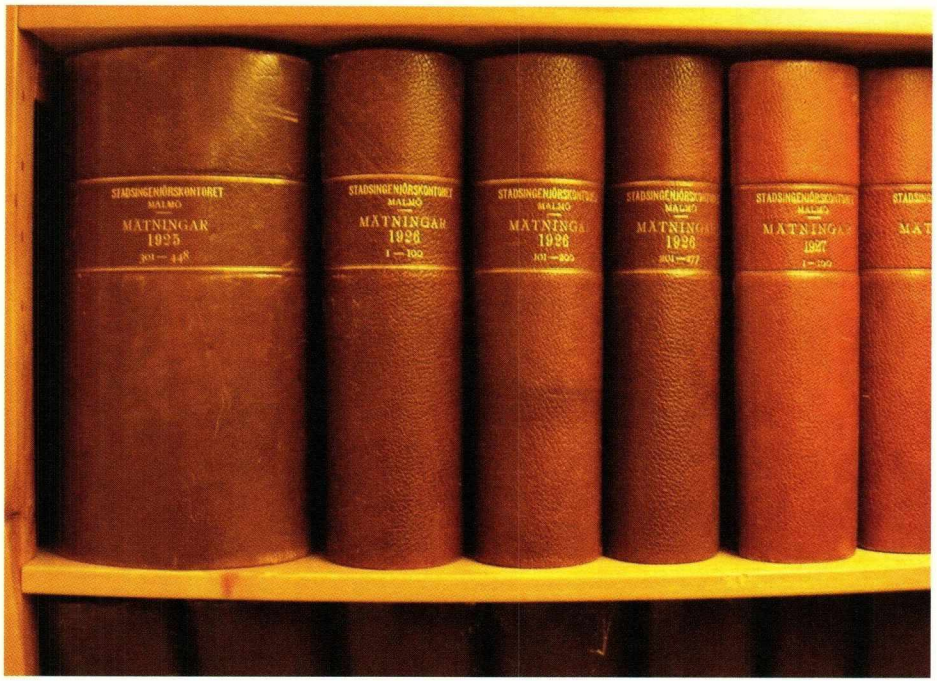

Fig. 4. Inbundna mätningar 1925 och 1926 i Malmö Stadsbyggnadskontors kartarkiv. Foto: Jan Ahlström.

befintlig stadsens marck med åker och äng". Den sista delen kallas under 1700-talet "generalkartorna". Bestånden av dessa bildade "stadens kartverk".

Härav utvecklas framställningen av bland annat översiktsplaner, generalplaner och stadsplaner. Båda stadens kartverk och stadsplanerna ingår i instruktionen från 1922.

Speciellt i slutet av 1800-talet tar framställningen av stadskartor fart i takt med stadens utveckling. Det är på stads- och översiktskartorna vi kan följa stadens utveckling bäst. Det gäller båda arealen och bebyggelsegraden.

De tryckta stadskartorna (översiktskartorna) användes som underlag för stadsplanering i olika former. Man ritade in på en en översiktskarta vad man höll på att planera: vägar, järnvägar, ny bebyggelse, egna hem osv. Därför finns de tryckta översiktskartorna från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet i många olika varianter. Den tryckta underlagskartan är densamma, men de förslagen som är inritade för hand gör kartan unik. Och inte endast den ursprungliga översiktskartan,

men också de exemplar med de inritade förslagen är bevarade i stort antal. Av de stadskartor som har används om och om igen vill jag speciellt nämna Jöns Åbergs från 1882 och Anders Nilssons från 1904 och 1917. I allt finns mellan 800 och 900 stadskartor i vår samling.

1904 års karta blev reviderad 1911 efter inkorporeringen av Sofielund och Västra Skrävlinge, och 1917 års översiktskarta kom till efter inkorporeringen av Limhamn 1915. Under 1900-talet gjorde man oftast en ny översiktskarta efter att något område hade blivit inkorporerat:

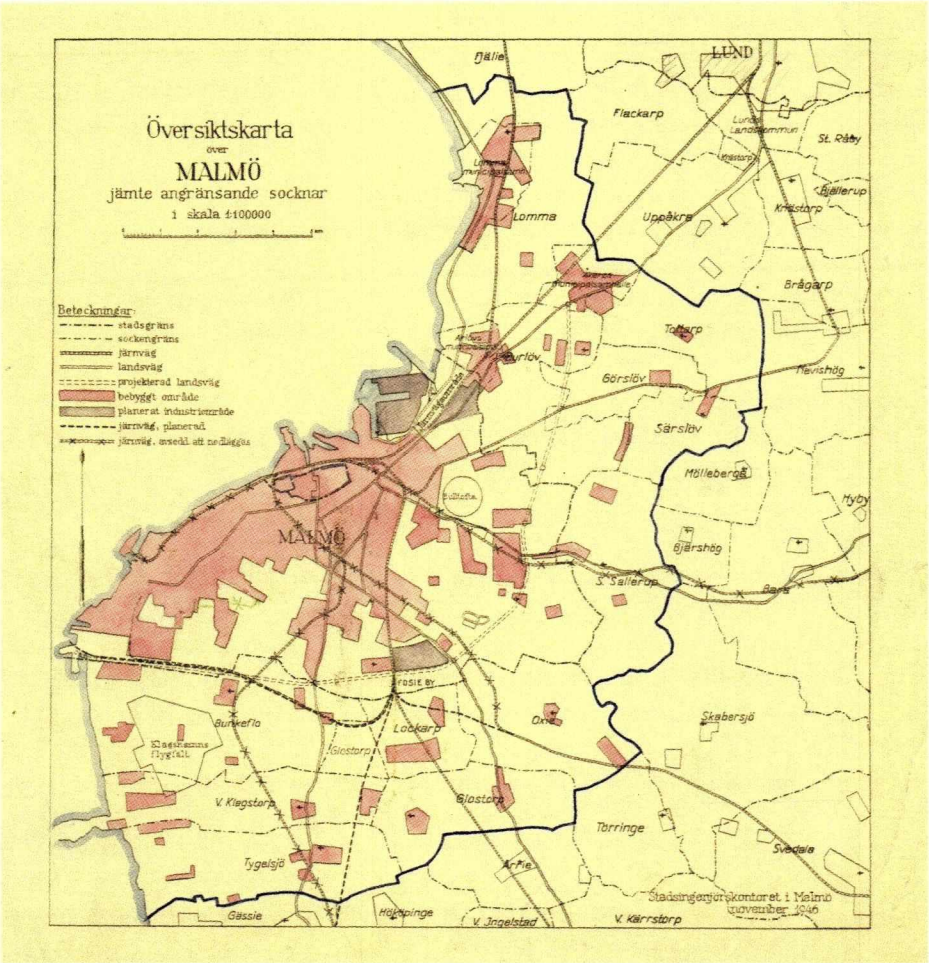

Fig. 5. Karta från 1946 med vision om ett Stor-Malmö. Malmö Stadsbyggnadskontor. Historiska kartarkivet 88 Ö.

1936 års karta efter inkorporeringen av Fosie (1931) och Husie (1935).
1955 års karta efter inkorporeringen av Sallerup (1952).
1968 års karta efter inkorporeringen av Oxie (1967).
1973 års karta efter inkorporeringen av Bunkeflo och Tygelsjö (1971).
Denna var den sista i raden av inkorporeringar som började med Sofielund 1911.

Efter 2:a världskriget hade man stora planer om flera inkorporeringar än de som blev förverkligade. Det framgår av de kartor från tiden 1946–1949 som är bevarade och som användes i en stor inkorporeringsutredning. Här finns planer om att inkorporera stora områden nord, öster och söder om Malmö: dels Lomma, Åkarp, Burlöv, Totterup, Görslöv och Särslöv socknar mot nord och nordost – detta blev inte av – och dels socknarna i en ring från Södra Sallerup i öster till Tygelsjö i söder – den sista delen förverkligades stegvis. Planerna om utvidgning av stadens areal blev endast förverkligade till hälften, under en 20-års period. Visionerna om ett Stor-Malmö fanns. Verkligheten blev annorlunda.[25]

På några av de kartor som hör till inkorporeringsutredningen finns också planerna på att placera en flygplats vid Klagshamn, med 3 landningsbanor.[26]

Efter sista inkorporeringen 1971 gjorde man oftast en översiktskarta i skala 1:20 000 och 1:10 000 ca vart tionde år: 1978, 1988, 1998 (kartan i skala 1:10 000 som var den första digitala kom dock först år 2000) och 2006.

Generalplaner, dispositionsplaner, översiktsplaner

Under 1900-talet utvecklas olika former för planering: generalplan, översiktsplan, dispositionsplan, stadsplan i takt med lagstiftningen. Viktig var 1947 års byggnadslag, som placerade kommunerna centralt i planeringsarbetet och samhällets större komplexitet.

Första generalplanen för Malmö kom 1959 och gällde till 1970 men förlängdes till 1980.

Dispositionsplanen bildade grundlaget för de mera detaljerade stadsplaner. Första dispositionsplanen för hela staden utarbetades 1947 och 1963 dispositionsplanen för åren 1962–1982. Också för mindre områden utarbetades dispositionsplaner. I boken "Malmös kartor" finns flera exempel.

I dag är generalplaner och dispositionsplaner avlöst av översiktsplaner.

Stadsplaner

Av stadskartorna utvecklades också stadsplanerna. De äldsta stadsplanerna i vår förteckning är inte stadsplaner i den mening vi i dag lägger i ordet utan snarast översiktsplaner. Stadsplan nr 1 från 1811[27] visar bildningen av nya gator och kvarter i de delar av staden som tidigare hade varit utanför befästningen. I slutet av 1800-talet ökar produktionen av stadsplanerna efter tillkomsten av 1874 års byggnadsstadga.

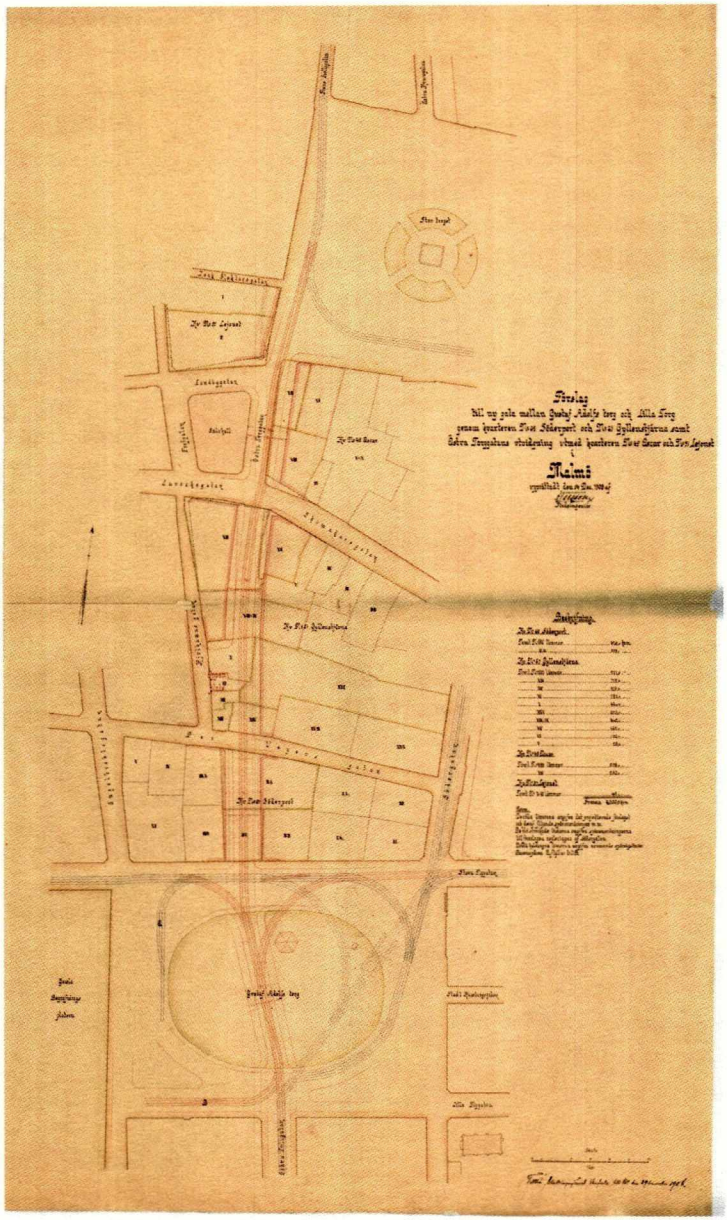

Fig. 6. Förslag till gatureglering. Spårvägen föreslogs flyttas från Södergatan västerut genom kvarteren Söderport, Gyllenstjärna och Oscar. Malmö Stadsbyggnadskontor. Historiska kartarkivet 62 S.

Stadsingenjör Gustafsson höll på med planering av Rörsjöstaden under slutet av 1860-talet och början av 1870-talet.[28] Gustafsson och hans efterträdare gjorde många andra stadsplaneförslag. Speciellt under Anders Nilssons tid utarbetades ett stort antal. En stor del av förslagen förblev i skissform eller fastställdes inte. Lyckligtvis har man bevarat också dessa förslag. De är tecken på vilka visioner och idéer stadens styrelse och stadsingenjören – eller andra – hade.

Förslagen kunde komma från privatpersoner eller organisationer. Det gäller t.ex. förslaget från 1908 om att göra en 18 m bred gata från Gustav Adolfs torg till Stortorget genom kvarteren Söderport och Gyllenstjärna. Kostnaderna beräknades till upp emot 1 miljon kronor. Stadsingenjör Anders Nilsson, som av byggnadsnämnden fick en beställning att göra en karta och kostnadsberäkningar till förslaget, kunde inte rekommendera det.[29]

Andra förslag som inte blev förverkligade förslag finns i broschyren "Malmö Stadsbyggnadskontors kartarkiv".

En del av de stadsplaner som de kända stadsplanerarna Erik Bülow-Hübe, Gunnar Lindman och Gabriel Winge utarbetade under perioden 1921–1971 finns i boken "Malmös kartor".

Per 15 februari 2007 är i allt 2751 stadsplaner (i våra dagar kallade detaljplaner) registrerade i vårt arkiv. I detta antal är utgångna eller avskrivna planer inkluderade men inte de förslag och visioner, som förblev förslag. Kontorets arbete med att göra förslag till stadsplaner var på så sätt långt mera omfattande än antalet färdiga stadsplaner visar.

Tomtindelningar.

Tomtindelningarna (i dag fastighetsplaner) hade under 1800-talet också benämningen "styckningar". De började utarbetas under 1870-talet. Samtidigt fanns dock också begreppet tomtindelningar. De visar fastighetsbildningen inom ett helt kvarter eller en del av ett kvarter. 1917 fastställdes hur tomtindelningarna skulle fungera i "Lag om fastighetsbildning i stad"(FBLS). Kontoret utarbetade under perioden 1862–1971 ca 90 styckningar och ca 3350 tomtindelningar, dvs. de som blev fastställda. Liksom fallet med stadsplanerna finns en del inte fastställda förslag till tomtindelningar i arkivet (ca 170 inte fastställda eller utgångna). Fram till början av 1940-talet var tomtindelningarna liksom de gamla styckningar fint färglagda. Det slutar man gradvis med. I slutet av 1960-talet tar man reprotekniken till hjälp och gör transparenta, mycket slitstarka, kopior (se reprokopiering sid. 25).

Under perioden 1968–1984 gjorde man så kallade "kvarterskartor" (också äldre kvarterskartor finns i arkivet). De visar fastighetsindelningen för ett kvarter och fungerar som slags fastighetsindelningsplan. De är ett slags hjälpmedel men har ingen laga kraft.

Namnsättning av gator och kvarter

I takt med stadsplanering och tomtindelning fick de nya gatorna och kvarteren namnsättas. Innan bebyggelsen av nya stadsområden som började efter 1811 och ökade markant under andra hälften av 1800-talet, fanns inget behov av namngivning av nya gator och kvarter. Man ändrade på gamla gatunamn och gjorde lite justeringar. Uppgiften att göra förslag till gatu- och kvartersnamn finns i instruktionen från 1922. Från perioden fram till 1971 finns 62 mappar med gatunamnsförslag. Varje mapp innehåller många kartor och förslag till ett antal nya gator och gatunamn i ett stadsområde. Ofta ritade man in förslagen till gatunamn på stadsplanen. Dessutom finns många lösa kartor med förslag på gatu- och kvartersnamn.

Kvartersnamn fanns inte förrän på 1860-talet. Tomterna hade nummer, som första gången kan ses på kartan från 1692.[30] Men på 1860-talet började man ge kvarteren namn och tomterna löpnummer inom ett kvarter.[31] Den tidigast kända kartan med kvarter utsatta är från ca 1870 och omfattar Gamla Staden samt Södra och Östra Förstaden.

Nybyggnadskartor

Mätningarna fungerade i många fall som nybyggnadskartor med befintliga och planerade hus inritade och med beskrivning av husens area på tomten. 1922 beskrivs nybyggnadskartorna i instruktionen. De blir mer och mer använda vid nybyggnad under 1920-talet[32] och från 1929 bildar de en egen serie. Under perioden 1929–1971 producerade Stadsingenjörskontoret 12 446 nybyggnadskartor (flest år 1958: 669 och minst år 1932: 59). De innehåller också stadsplanebestämmelser för det aktuella området och fungerar som en länk mellan tomtkarta (nybyggnadskarta) och bygglov, där situationsplanen bygger på nybyggnadskartan. På illustration 3 visas produktionen grafiskt.

Fastighetsregisterkartan

Kartan visar fastigheter med tomtnummer samt gator (i vår tid med gatunummer) över hela staden. Den kan betecknas som en detaljerad stadskarta. Själva beteckningen fastighetsregisterkarta hör 1900-talet till. Den hör i dag till det officiella fastighetsregistret, som i instruktionen från 1922 omtalas som en uppgift för andre stadsingenjören som stadens mätningsman.

Den äldsta bevarade fastighetskartan är från 1692. Den därpå följande är från 1713 (Johan Hesselgrens), som dessutom visar vattenledningar och vattenposter. Båda finns på Krigsarkivet och är avbildade i "Malmös kartor".[33]

Konceptkartan till Hesselgrens kartan fanns i många år i Malmö stad. Den är upptagen i stadens inventarier före 1747 och i stadsingenjörens arkivförteckning 1779. Jacob Örngren som blev ålagd att göra en karta över vattenledningarna har

således haft tillgång till den. Hans karta finns däremot inte – sannolikt har han inte hunnit färdiggöra den.

Kartorna från 1860- och 1870-talet är intressanta då de visar de gamla och nya tomtnumren (se ovan om gatu- och kvartersnamn). På 1920-talet hade kontoret ett stort arbete med registerkartan för Malmö och Limhamn i skala 1:2000. Man fick anställa extra personal. När ett nytt område blev inkorporerat, gjorde man en fastighetsregisterkarta för det området. Dessa stora böcker är bevarade och är oumbärliga hjälpmedel vid identifiering av gamla tomtbeteckningar.

År 2005 blev fastighetsregisterkartan digitaliserad.

Gammal och ny teknik. Flygfotografering. Fotoarbete. Mikrofotografering

Teknik och arbetsmetoder har under perioden 1862–1972 förändrats mycket. 1862 framställdes kartor i stort efter samma metoder som 1628, när lantmäteriverksamheten i Sverige startade, men 1972 var hela kartproduktionen rent tekniskt på väg in i en ny tidsålder: datorns. Kartframställningens utveckling generellt är ett stort ämne. Här skall jag endast ta fram lite om tekniken och i korta drag beskriva hur den tekniska utvecklingen påverkade Malmö Stadsingenjörskontors verksamhet.[34]

Den ursprungliga arbetsmetoden var att för hand rita en konceptkarta – det var det egentliga originalet – och så efter denna göra en renritning, dvs., enligt dåtidens språk, renovera den. Kopieringsmöjligheter fanns inte förrän på 1900-talet, så kopior fick man göra genom att rita av. Dock tog man tryckteknikten i användning under slutet av 1800-talet (se ovan om stadskartorna och om gatunamnen). Stadsingenjör Anders Nilsson var nog den siste som arbetade efter den gamla tekniken. Han ritade dock inte alla sina kartor själv. Redan före hans tid anställdes biträden för att hjälpa till med själva ritningsarbetet, och under hans tid ökade antalet biträden markant. Kartproduktionen hade nu också blivit så omfattande att e n person omöjligt kunde klara uppgiften.

I 1922 års instruktion omtalas stadens triangel- och polygonnät. Triangelnätet upprättades under stadsingenjör Anders Nilssons tid och var ett för den tiden mycket avancerat system. Malmö och Göteborg var de första städerna i Sverige som använde det. Den tyske ingenjören Curt Schade införde 1902–1904 det triangulära systemet (hans arbete är fortfarande bevarat i Stadsbyggnadskontorets kartarkiv). Tanken var att arbetet skulle fullföljas genom detaljmätningar och ingenjör Erik Bülow-Hübe arbetade 1903–1904 tillsammans med Schade på detta. Det storstilade detaljmätningsprojekt blev dock av brist på ekonomiska medel inte färdigt på Anders Nilssons tid.[35]

Modellarbetet – som stöd till stadsplaneframställningen – började på 1920-talet. Man fick större lokaler till bland annat denna verksamhet (se ovan avsnittet om lokaler).

På 1950-talet började man att göra en *primärkarta* som skulle fungera som underlag för olika typer av kartor i olika skalor, allt efter vad den skulle användas till. Man använde aluminiumpannåer med ritpapper, för under 1960-talet att gå över till gravyrer och plastmaterial. Man tog också den fotografiska reproduktionstekniken i användning i detta sammanhang. Sedan fick man ritmaskiner. Början till *digital teknik* kom när man började att digitalisera aluminiumpannåer för att få fram material till ritmaskinen. Aluminiumpannåernas koordinater kom på hålremsa, och koordinaterna blev transformerade i kommunens stora dator. Många nya mät- och ritinstrument inköptes och en del av den tidens avancerade utrustning finns bevarat i Stadsmätningsavdelningens samling av mät- och ritinstrument. Överhuvudtaget var Malmö på 1960- och 1970-talet en av de kommuner som var längst framme när det gällde ny teknik för kartproduktion. Det gäller både nationellt och internationellt.

Flygfotografering började man använda konsekvent 1950. Tekniken kallas fotogrammetri, dvs. mätning medelst flygbilder. Det var på den tiden Rikets Allmänna Kartverk (RAK) som gjorde själva flygningarna, förberedelserna till mätningarna var Stadsingenjörskontorets uppgift. 1974 blev RAK sammanslaget med det statliga Lantmäteriet.[36]

Fotograferingens användning i det praktiska arbetet kom igång under 1940-talet. Det omtalas att Statens reproduktionsanstalt skall göra arkivfotografering av en stor del av de kartor och handlingar som hör till mätningsförrättningarna och fastighetsregistret.[37] Under 1950-talet börjar kontoret med egen fotoverksamhet. Den byggs kraftigt ut under 1960-talet och 1963 nyinrättas reproverkstaden.

Bland arbetsuppgifterna var *reprokopiering* av kartor. En veckas arbete med kopiering för hand kunde göras på en dag med den tekniken. Också egen *mikrofotografering* började under 1960-talet. Filmerna med kopior av kontorets kartor och handlingar är fortfarande bevarade.

Reproenheten tog sig också an fotoarbete för andra av kommunens förvaltningar. I dag arbetar man mest med digital fotografering och kopiering.

Mycken av den teknik och de arbetsmetoder vi känner i dag har således sin grund i 1950-talets och särskilt 1960-talets utveckling

Arkiv och inventarier

Arkivet

Bevaring och innehåll

När stadsingenjörsämbetet i 1862 kom under Byggnadsnämnden i stället för Magistraten skulle "stadens kartverk" inventeras innan det överlämnades. Inventeringen blev överlåtit till rådman A.R. Falkman. Han har i övrigt ritat några

av de kartor som finns i arkivet. Rent fysiskt skulle arkivet bevaras i rådhusarkivet "uti där inrätta Skåp".[38]

Stadsingenjörens ämbetsarkiv gav anledning till problem. När August Kloo dog skrev Byggnadsnämnden till Magistraten för att från sterbhuset få utlämnat den journal och de tomtavritningar samt andra handlingar som hörde till ämbetet. Men Kloos änka Marie protesterade. Hennes make hade ålagt henne inte att utlämna några papper med följande motivering:

1) Han hade ingen instruktion som ålade honom att föra journal eller diarier.

2) Han hade inte fått fast lön.

3) De minnesanteckningar som fanns hade han fört för egen räkning och själv betalat.

Men hon var villig till att avstå handlingarna till Byggnadsnämnden mot ersättning om de hade någon nytta av dem. Och det var nämligen det nämnden – eller rättare sagt stadsingenjören – hade.

Nämnden vägrade att gå in i en diskussion om ersättning och fasthöll sin rätt till arkivet. Men Magistraten gav änkefru Kloo rätt. Nämnden fick 14 dagar på sig att protestera, men ingen protestskrivelse framkom. Saken var emellertid inte slut härmed. Det kan man sluta sig till av den orsaken att Kloos konceptmätningar faktiskt finns i arkivet den dag som i dag är.

Efter en del turer slutade det med att änkefru Kloo efter förslag av stadsingenjör Gustafsson fick 150 rikdsdaler i ersättning med argumentationen att "nemnde Böcker äro af nytta dels för arkivet att i förekommande fall att tjena till ledning" och dels "i så fall att om ett mätbref skulle förkomma kan en Kopia utan någon större Kostnad erhållas".[39] I övrigt var det faktiskt Gustafsson själv som hade upprättat konceptböckerna år 1847, när han var tillförordnad stadsingenjör.

Arkivet från Kloos tid innehåller utöver konceptböckerna från perioden 1847–1862 endast enstaka spridda skrivelser. Men konceptböckerna är – som Gustafsson riktigt påpekade – fortfarande av värde. För närvarande används de av 1692-projektet till att dokumentera tomter.

Av hela brevväxlingen kring Kloos ämbetsarkiv framgår klart att stadsingenjören hade sina papper hemma. Och han var inte den ende: Jacob Örngren hade sina förarbeten och skisser i hemmet.[40] Att stadsingenjörens arbetsplats (när han inte var på fältarbete) var i hemmet framgår också av den kungörelse av Georg Gustafsson som tillförordnad stadsingenjör 1847: de som vill ha något mätt kan anmäla sig i hans logi hos handlaren Sjölin måndag förmiddag.[41] Något kontorsrum för stadsingenjören fanns inte före 1862. Däremot fanns "stadens kartverk" (under 1700-talet kallat "generalkartorna") på rådhuset. Det var ordning i mätningshandlingarna, som blev förtecknade av Jacob Örngrens son stadsingenjör Salomon Jacob Örngren 1773, omfattande ca 130 mätningar. 1779 supplerades förteckningen med

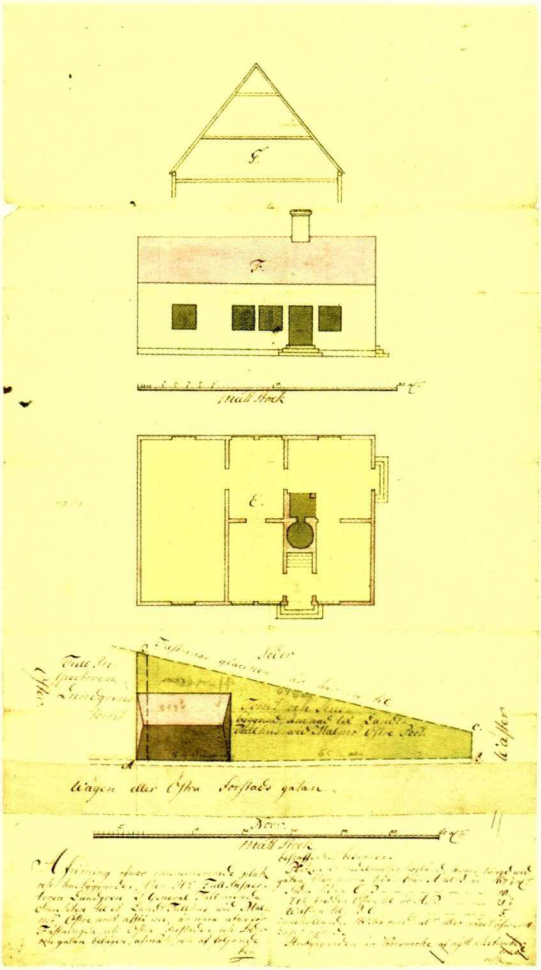

Fig. 7. Arkivets äldsta byggnadsritning: Peter Kocks tomtmätning och ritningar till Landtullhus vid Österport. Malmö Stadsbyggnadskontor. Historiska kartarkivet 545 V 14.

stadskartorna, på den tiden 20 st.[42] I övrigt heter det i Jacob Örngrens instruktion, att de renoverade kartorna med beskrivning skall inbindas på stadens räkning och vara under stadsingenjörens ansvar. Dessa renoverade kartor finns inte i dag. Om de överhuvud har funnits är tveksamt. De är inte med i arkivförteckningen från 1773. En del tomtmätningar från perioden ca 1750 – ca 1780 finns bevarade på Stadsbyggnadskontoret och 14 beskrivningar till tomtmätningar på Malmö Stadsarkiv

(i Magistratens arkiv), så att ca 1/3 av de tomtmätningar som fanns 1773 ännu är bevarade i form av koncept eller renovation (enstaka i båda formerna). Från tiden ca 1780 – 1862 finns endast spridda kartor. Orsaken till att arkivet från tiden före 1862 inte är speciellt omfattande (bortsett från "generalkartorna") kan vara att det förvarats hemma hos stadsingenjörerna. Att handlingarna till viss del ansågs vara privata papper visar saken med Kloos änka.

Från 1862 blir det verkligen ordning och reda i arkivet. Gustafsson fortsätter konceptmätningarna (serien finns inbunden t.o.m. år 1917) och ser till att de renoverade mätningarna blir inbundna. Serien av tjocka bruna tomtmätningar finns t.o.m. 1971 – som på andra lokala lantmäterikontor.

När stadsingenjör Anders Nilsson slutade sin tjänst 1920 upprepades incidenten vid Kloos avgång: Han hade av egen ficka betalat instrument, ritpapper och böcker (en specificerad förteckning finns) och hade utöver sin instruktion ritat en del kartskisser (som han värderade till 1000 kr). Och han ville gärna ha ersättning. Saken gav anledning till många skrivelser mellan Byggnadsnämnden (som väl kunde tänka sig att betala för ritmaterial, böcker och instrument men inte för kartorna), Drätselkammaren, Anders Nilsson och lantmätare E.K. Langström som sakkunnig värderingsman av skissernas värde rent karttekniskt. Det slutade med att Nilsson fick ersättning också för kartorna – dvs. inte för själva arbetet men för det papper som använts.[43]

Det bevarade arkivet innehåller i övrigt:
Koncepter 1863–1912.
Avgående skrivelser 1920–1972.
Inkomna skrivelser 1896–1972.
Diarier 1922–1972.
Mätningsdiarium 1918–1970.
Räkenskapsböcker 1900–1961. Fakturor.
Räkenskap för gatuhållningen 1866–1868.
Fältmätningar och andra mätningshandlingar.
Register och arkivförteckningar.

Speciellt för lantmäteridelen är bevarat:
Skrivelser 1920–1971.
Diarier 1937–1971.
Och härtill kommer alla kartorna (se avsnittet om Arbetsuppgifter, resultat, metoder).

Registrering

Den äldsta arkivförteckningen är som tidigare nämnts från 1773. Den nästpåföljande finns i Stadsingenjörsavdelningens arkiv och är från slutet av 1800-talet. (Den

förteckning över stadens kartverk, A.R. Falkman skulle göra, är tydligen inte bevarad.)

Från 1980-talet avlöstes registreringen för hand eller på skrivmaskin gradvis av register och förteckningar på dator. Men principen för registreringen har gamla anor. Först skriver man in i listan över nytillkomna kartor och akter, och därefter förs olika sökregister. Det senast tillkomna är databasen med sökregister över de historiska kartorna, kombinerad med tillgång till den skannade versionen av kartorna. Dessutom har Lantmäteriverkets digitala system "Arken", där man får tillgång till de skannade lantmäteriakterna i vårt samt Lantmäteriverkets arkiv, installerats under 2007.

Arkivlokaler

1868 slår stadsingenjör Gustafsson larm. Det ständigt växande arkivet får inte plats "uti min enskilda lokal". Han har varit tvungen att ha arkivet i sitt ämbetsrum under ombyggnaden av Rådhuset. Han ber att få ett riktigt ämbetsrum och få det möblerat. Arkivet bör inte vara på hans kontor.[44] Brist på arkivutrymme är ett problem alla arkivfolk känner till också i dag. Och problemet blev löst.

Arkivet följde med Stadsingenjörskontorets övriga flyttningar (se ovan i avsnittet om Lokaler) och fanns från 1985 på Stadshusets 3:e våning.

Om inredningen vet vi bland annat att man 1927 fick större utrymme och att man förvarade kartorna i skåp av trä och i lameller för de rullade kartornas vidkommande. Dessa skåp var på 1940-talet otillräckliga och omoderna ("obeständiga och skrymmande"), och 25 nya i mossgrön, sprutmålad plåt beställdes.[45] Enstaka av dessa skåp är kvar.

För arkivets vidkommande innebar omorganiseringen 1992 att man slopade gränsen mellan Stadsingenjörsavdelningens och Stadsarkitektavdelningens och bildade ett arkiv – Stadsbyggnadsnämndens arkiv – och för första gången anställdes en högskoleutbildad arkivarie. I praktiken har arkivet två delar: kartarkivet och bygglovsarkivet (ritningsarkivet).

I dag finns arkivet i botten- och källarvåningen i Stadshusets O-byggnad med egen ingång från gården.

Mätinstrument

En lantmätares arbetsredskap – instrumenten – hörde från de första tiderna till stadsingenjörsämbetet. 1779 var ämbetets redskap: en mässingsstock och en trämåttstock, båda i fodral, en stångcirkel samt järnstämplar med alfabetet och nummer (för användning vid justerarverksamheten). Sammanblandning mellan privata och offentliga saker – har liksom för arkivet – också funnits när det gäller instrumenten. Det måste vara förklaringen till att kontoret i dag har i alla fall ett instrument som inte från början hörde till ämbetet: Jacob Örngrens diopterlinjal.[46]

Att det var viktigt att passa på instrumenten understryks av att Georg Gustafsson blev ålagd att lämna över instrumenten till Byggnadsnämnden 1864.[47]

Av de gamla instrumenten från före 1900 finns endast några få bevarade, men många från 1900-talet, alla förtecknade och fotograferade.[48]

Eftersom Malmö Stadsingenjörskontor tidigt kom in i den digitala epoken finns naturligtvis den mest moderna utrustningen på plats, men det mesta hör till tiden efter 1972.

Andra inventarier

På stadsbyggnadskontoret finns en statyett av den kände stadsingenjör Anders Nilsson. Konstnär: Erik Bülow-Hübes hustru Runa (deponerad från Konstmuseet).

Gamla möbler och inventarier slängs vanligen när de är slitna (det gäller som tur är inte alla mätinstrument). Dock finns Stadsingenjörskontorets gamla kassaskåp bevarat.

Ett litet bibliotek med handböcker och en samling av kontorets egenproducerade skrifter finns också.

En liten, men spännande samling på ca 50 bilder av Malmö fotograferade från flygplan av Oscar Bladh finns också i arkivet. Stadsingenjörskontoret köpte 1943 negativen av Bladh för 300 kr.[49]

Mer eller mindre officiella foton kompletterar bilden av Malmö Stadsingenjörskontors verksamhet.

Avslutning

Som jag skrev i inledningen har jag i denna genomgång velat ge en översikt över Stadsingenjörskontorets 110-åriga historia 1862–1972 inramad av några drag av verksamhetens utveckling under tiden före och efter. Jag har visat utvecklingen från det som stort sett var en enmansverksamhet till en stor arbetsplats. Jag har gett en översikt över organisation, personal- och lokalförhållanden, verksamhetens innehåll samt arkivet och har i huvudsaken byggt framställningen på information och material från förvaltningens arkiv. Det stora arkivet används dagligen av allmänheten mest till information om fastigheter och stadsplanering i nutid och förtid. Men jag har velat ta fram annan information från arkivet och försökt visa hur en förvaltning fungerade. Jag har också försökt att dra linjen från den ursprungliga tvådelade verksamhet som var att mäta tomter och framställa stadskartor till vår tids verksamhet med kartproduktion och stadsplanering, dvs. de uppgifter som utförs på de två avdelningarna Stadsmätningsavdelningen och Planavdelningen.

Noter och hänvisningar

1 Illustration av stadsutvecklingen finns i *Byggnadsnämnden i Malmö 100 år 1862–1962.*

2 Tack till mina kolleger Nils-Thore Andersson, Bo Arwidsson, Lars Hansson och Britt-Marie Nysten för värdefull information om perioden efter 1960.

3 Se min artikel "Mätningar och människor" i *Elbogen* 2006.

4 Se Beijers skrivelse 6/2 1847 i Rådhusrättens inneliggande handlingar.

5 Stadsingenjörskontorets avgångna skrivelser 1946 nr 310.

6 Organisationsplaner 1963–1965 och 1969 i Stadsbyggnadskontorets kartarkiv nr 84 O och 193 O.

7 *Svensk Författningssamling* 1971:133, 1971: 752, 1971:762 m fl.

8 1997 samlades Fastighetsbildningsmyndigheten och Fastighetsregistermyndigheten till Kommunala lantmäterimyndigheten (KLM).

9 Uppgifterna om Kloo finns i Byggnadsnämndens protokoll 29/10 1862 och Magistratens inneliggande handlingar 30/10 1862.

10 Georg Gustafssons ansökan daterad 24 nov. 1862 finns i Magistratens inneliggande handlingar 1862. Härav framgår det också att han var tillförordnad stadsingenjör i Malmö under 6/2–17/8 1847 och själv sökte bli entledigad. Han fick tjänst vid Lantmäteriet i Linköping, sedan i Malmö. Av Byggnadsnämndens protokoll 14/1 1863 framgår att Magistraten den 23 dec 1862 hade utnämnt P. C. Klein till stadsarkitekt och Georg Gustafsson till stadsingenjör.

11 Beijers lön framgår av hans brev från 6/2 1847 i Rådhusrättens inneliggande handlingar.

12 Magistratens inneliggande handlingar 1863 med utdrag av protokoll 4/6 1863.

13 Stadsbyggnadskontorets kartarkiv nr 176 M.

14 Anders Nilsson, *Minnen och anteckningar av en 85-åring*, sid. 196–197.

15 I not 14 anfört arbete, sid. 193–195 och sid. 348.

16 Instruktionen 1922, Stadsingenjörskontorets kartarkiv nr 79 I.

17 Stadsingenjörskontoret. Stadsplan 192 och Historiska kartarkivet nr 306 H.

18 Hantlangarnas lön omtalas i Byggnadsnämndens protokoll 27/1 1864. Lönen var 1 riksdaler 25 öre per dag.

19 Organisationsplaner i Stadsbyggnadskontorets kartarkiv nr 84 O och 193 O.

20 Foto av det gamla Stadshuset finns i Tyke Tykesson och Björn Magnusson Staafs bok *Arkitekterna som formade Malmö*, s. 257. I Stadsbyggnadskontorets ritningsarkiv finns många ritningar till huset.

21 Stadsingenjörskontorets avgångna skrivelser 1923 nr 91.

22 Stadsingenjörskontorets avgångna skrivelser 1927 nr 781 och 797.

23 Stadsingenjörskontorets kartarkiv nr 79 I.

24 Tack till min kollega Tanja Borozan för den grafiska utformningen.

25 Flera kartor i Stadsbyggnadskontorets kartarkiv, speciellt nr 195 G och 88 Ö. – I stadsingenjörskontorets inkomna skrivelser 1946–1950 finns flera brev om inkorporeringsutredningen.

26 Stadsbyggnadskontorets kartarkiv nr 178 K och 218 K.

27 *Malmös kartor* sid. 93.

28 *Malmös kartor* sid. 122–123. – I Stadsbyggnadskontorets kartarkiv och på Malmö stadsarkiv finns flera förslag till stadsplan för Rörsjöstaden.

29 Skrivelse från Anders Nilsson 29 dec. 1908 i Byggnadsnämndens protokoll 1908. Förslaget kom från telegrafdirektör Wikblad.

30 David Makeliers karta från 1692. Se *Malmös kartor* sid. 45.

31 A. U. Isbergs karta från 1875 visar båda gamla och nya tomtnummer. *Malmös kartor* sid. 135.

32 Stadsingenjörskontorets avgångna skrivelser 1927 nr 864

33 *Malmös kartor* sid. 45 och 55.

34 Se *Stadsmätning i förändring*, speciellt Per-Olof Nilssons artikel "Kartor genom fyra decennier". – Nils-Thore Andersson och Lars Hansson har bidragit med värdefull information om 1960- och 1970-talet.

35 Anders Nilsson, *Minnen och anteckningar av en 85-åring*, sid. 203–204.

36 Lars Ottoson m.fl.,*Svensk fotogrammetri och fjärranalys under 1900-talet.*

37 Stadsingenjörskontorets avgångna skrivelser 1941 nr 234 och 1942 nr 80.

38 Byggnadsnämndens protokoll 4/2 1863. August Robert Falkman (1811–1890) kommissionslantmätare, rådman i Malmö. I Stadsbyggnadskontorets kartarkiv finns 6 av hans kartor från tiden 1850–1856.

39 Byggnadsnämndens protokoll 10/2, 2/5, 1/8 och 5/8 1863 samt 13/1 och 17/2 1864. Stadsingenjörens koncepter 1863–1864 (lösa koncepter i konceptboken 1865–1977. Magistratens inneliggande handlingar 1863.

40 Det framgår av Jacob Örngrens bouppteckning i Malmö stadsarkiv att han hade koncepter och skisser hemma i bostaden.

41 Magistratens brevbok 1847.

42 Magistratens arkiv. Arkivförteckningar.

43 Stadsingenjörskontorets avgångna skrivelser 5/10 1920 samt 18/1 1921. Byggnadsnämndens protokoll 1921 (skrivelse från Drätselkammaren 25/1 1921)). Byggnadsnämndens beslut i saken i finns Byggnadsnämndens protokoll 14/12 1921. Förteckningen över inventarier och böcker finns bland Stadsingenjörens avgångna skrivelser 1920.

44 Stadsingenjörens konceptbok 1865–1877.

45 Stadsingenjörskontorets avgångna skrivelser 1943 nr 14, 20 och 103.

46 Se min artikel "Mätningar och människor" i *Elbogen* 2006.

47 Byggnadsnämndens protokoll 3/3 1864.

48 Min kollega Hans Ljungström har beskrivit instrumentsamlingen. Beskrivningen ingår som bilaga till Arkivförteckningen över Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv.

49 Byggnadsnämndens protokoll 1943 nr 555.

Källor och litteratur

Otryckt källmaterial

Malmö Stadsarkiv:

Magistraten. B I a. Brevbok.
Magistraten. D IX.1. Arkivförteckningar.
Magistraten. F I a. Inneliggande handlingar.
Bouppteckningar. Jacob Örngren. 1754.
Rådhusrätten. FI aa. Inneliggande handlingar.

Stadsbyggnadsnämndens arkiv i Malmö:

Byggnadsnämndens protokoll.
Stadsingenjörens konceptbokt.
Stadsingenjörskontoret. Avgående skrivelser.
Stadsingenjörskontoret. Inkommande skrivelser.
Stadsingenjörskontoret. Avlöningsjournal 1900–1920.
Kartarkivet.
Arkivförteckningar.

Tryckt litteratur

Malmö 1862–1962. Byggnadsnämnden 100 år. Malmö: Stadsingenjörskontorets Planavd. 1962.

Ekstrand, Viktor, *Svenska Landtmätare. Biografisk förteckning.* [Del 1] 1628–1900. Stockholm 1903.

Krogh-Bender, Susanne, "På jakt efter Örngren och Kock" (i: *Planering i Malmö* 1/2003).

Krogh-Bender, Susanne, "Mätningar och människor" (i: *Elbogen* 2006).

Malmö. Stadsbyggnadskontoret. *Kartarkiv.* Malmö: Stadssbyggnadskontoret 2006.

Malmös kartor, se Tykesson, Tyke (red.).

Nilsson, Anders, *Minnen och anteckningar av en 85-åring.* Malmö 1929.

Ottoson, Lars m fl, *Svensk fotogrammetri och fjärranalys under 1900-talet.* Stockholm: Kartografiska sällsk. 2004.

Stadsmätning i förändring. Elva artiklar tillägnade Arne Santesson. Redaktion: Göran Rosberg och Göran Falck. Malmö: Malmö Stadsbyggnadsnämnd 1994.

Svensk författningssamling 1971. Stockholm 1971.

Tykesson, Tyke, och Magnusson Staaf, Björn, *Arkitekterna som formade Malmö. En modern stad växer fram 1878–1945.* Malmö 1996.

Tykesson, Tyke (red.), *Malmös kartor. Från 1500-talet till idag.* Lund: Historiska media 2003.

Wittstrand, Arne, *Stadens landskap. Erik Bülow-Hübe och Malmö.* Stockholm 2007.

Bilaga

Stadsingenjörer i Malmö 1747–2007

Jakob Örngren	1747–1754
Petrus Kock	1755–1767
Salomon Jacob Örngren	1767–1782
Per Stensson Sommar	1782–1785
Nils Neuman	1785–1791
Anders Magnus Langvagen	1791–1796
Jean Neuman	1797–1800
Erland Magnus Rosell	1800–1839
Karl Gottreich Beijer	1839–1847 (tf.)
Georg Gustafsson	1847
Johan August Kloo	1847–1862 (tf.)
Georg Gustafsson	1862–1879
Jöns Åberg	1881–1897
Anders Nilsson	1898–1920
Erik Bülow-Hübe	1921–1922

1922 delas tjänsten: l:e stadsingenjören med planeringsverksamheten, 2:e stadsingenjören med mätningsverksamheten. 1947 ändras titlarna till stadsplanechef (från 1972 planchef) och stadsingenjör.

1:e stadsingenjörer/stadsplanechefer/planchefer

Erik Bülow-Hübe	1922–1945
Gunnar Lindman	1946–1956
Gabriel Winge	1956–1971
Birgit Halim	1972–1975
Bertil Perntoft	1975–1976
Sven Boysen	1976–1983
Lars Brattberg	1984–1992
Jan-Olof Jönsson	1992–2007
(översiktsplanechef	1992–2005)
Kerstin Åkerwall	2007–

2:e stadsingenjörer/stadsingenjörer

Torsten Ågren	1922–1936
Jesper Swedenborg	1937–1964
Arne Santesson	1964–1990
Peter Wallenberg	1990–1992
Per-Olof Nilson	1992–1996
Marianne Christensson	1996–1998 (tf.)
Allan Almqvist	1998–

En verkstad som var en akademi

Om en musikersläkt från Malmö

av Ulla Fredriksson

De satt i sin verkstad på Fersens väg 7 i Malmö, John Hugo Hansson och sönerna Bertil och Åke, alla tre skomakarmästare, frälsningssoldater och kornettister. De satt och pliggade skor för sin försörjning men livsinnehållet var musiken och de orkestrar de ledde i Frälsningsarmén, Missionsförbundet och Kyrkan. Till verkstaden sprang på frukostraster och håltimmar "skolepågar" som spelade i Bertils och Åkes orkestrar. Vad talade de om? Musik! Så berättar Jan Fredriksson som tillsammans med kamrater som Kurt Hedberg, Lennart Lyngå och Acke Lindell på tidigt 50-tal tillbringade ledig och oledig tid i verkstaden. Någon lär ha suttit i verkstaden långt mer än på skolbänken – det märktes på betygen.

Jag blir nyfiken, börjar fråga och spårar en musikersläkt i fyra generationer och trådar som löper till musiklivet och kulturlivet i Malmö och vidare långt utanför Frälsningsarméns och verkstadens revir. Tydligast löper en röd tråd – den leder till fyra generationers förankring i Frälsningsarmén, det helhjärtade engagemanget, disciplinen, fostran till ledarskap. Alla har de haft en längtan att bli dirigenter och alla har de blivit det. Det blir en berättelse om musik som passion och om folkrörelsernas betydelse som utbildare innan samhället hunnit ifatt – men också en berättelse om ett männens musikliv.

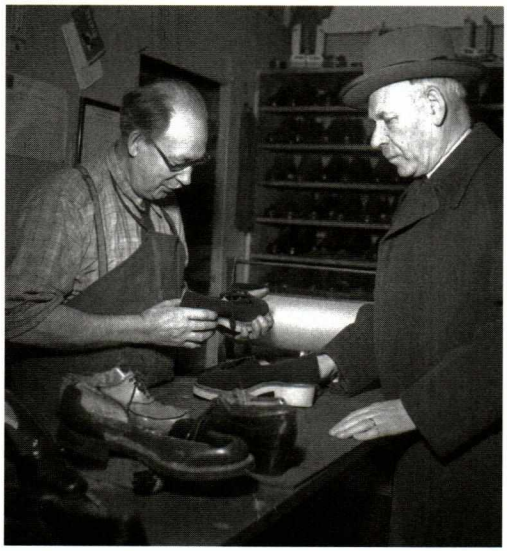

Fig. 1. John Hugo Hansson i skomakarverkstaden med en kund. Från ett reportage i Kvällsposten 15 november 1950. Foto: Lennart Gullberg. Sydsvenskan Bild.

Verkstaden där det började

Men det började i en annan verkstad, i Lars Rangströms skomakarverkstad på Östra Ansgarigatan 36 på Limhamn, där en ung John Hugo sattes att lära sig yrket något av de första åren på 1900-talet.

Lars Rangström var frälsningssoldat, musiker och verksam i Frälsningsarméns kår på Limhamn. På väggen i verkstaden hängde en esskornett och en fiol och John Hugo frågade mäster om han kunde få pröva på att spela." Det skall du få min påg men då skall du följa med mig till Frälsningsarmén ikväll." Det gjorde pågen och så blev han frälsningssoldat, esskornettist och musikledare i en av de folkrörelser som växte sig starka kring förra sekelskiftet.

I knapphetens Sverige gav rörelserna trångbodda ungdomar en plats för samling, nöjen och utbildning. Och de drog till sig kunskapstörstande som likt John Hugo, av ekonomiska begränsningar och brist på utbildningsplatser, inte kunnat fortsätta efter folkskolan.

Vilka var de?

John Hugo Hansson (1890–1965) växte upp på Limhamn, troligen på Tegnérgatan i kvarteret Rudan. Hans far var båtbyggare Lars Hansson, ett namn som äldre Limhamnsbor minns. Redan 1911 startade John Hugo musikkåren vid Frälsningsarméns andra kår, som låg på Södra Långgatan i centrala Malmö. Där stannade han som musikmästare med några års avbrott till 1933 då han flyttade tillbaka till Limhamn och bosatte sig på Karl Johansgatan, idag Sandegårdsgatan 6, och ledde musiken i Limhamnskåren fram till 1948. Sin "högre" musikutbildning fick John Hugo i Frälsningsarméns stabsmusikkår i Stockholm dit han rekryterades 1913.

John Hugo fick fyra söner. De två äldsta, Bertil och Åke, följde honom både i yrkeslivet och i musiklivet. De två yngre, Bengt och Lennart, anslöt sig inte till Frälsningsarmén. De blev vad som i frikyrkokretsar kallas Guds barnbarn.

Bertil Hansson (1918–1989) var hela 1940-talet musikmästare vid Malmö första kår, som låg – och ligger – på hörnet av Gråbrödersgatan och Hyregatan i den äldsta delen av Malmö. I början av 1950-talet ledde han Betelkyrkans blåsorkester[1] och från 1954 Limhamns kyrkliga ungdomskrets musikkår, som han omvandlade till ett brassband – Limhamns Brassband, ännu i full och framgångsrik verksamhet.

Åke Hansson (1920–1989) var son nummer två. Perioden 1953–1989 var han vice musikmästare vid kåren i Limhamn och Malmö första kår, där han också blev musikmästare. Dessförinnan ledde han kyrkliga ungdomskretsens musikkår. Som ung lämnade Åke under några år Frälsningsarmén och skomakarbanan. I stället blev han stamanställd vid dåvarande I 7 i Ystad och hade en egen orkester – Dick Butlers jazzorkester.

Fig. 2. Malmö 2:a kårs "gossmusikkår" med Åke Hansson på b-kornett (2:a från höger sittande) och Bertil Hansson på ess-kornett (2:a från höger stående) ca 1930. I privat ägo.

Torgny Hanson, f. 1945, son till Åke, tillbringade också mycket tid i verkstaden som "elev". Redan som 17-åring blev han i Bertils och Åkes spår musikmästare vid Malmö första kår. Året därpå antogs han som trumpetelev vid Musikkonservatoriet i Malmö utan annan förundervisning än den han fått i Frälsningsarmén och av hans far och farbror. Som lärare fick han den berömde trumpetaren och pedagogen Knud Hovaldt. Malmö stads kulturstipendium tilldelades han 1971. Efter avklarade studier vid Musikhögskolan blev han 1971 musiklärare i Ystad och Svedala. 1974 flyttade han till Södertälje med fortsatta uppgifter inom Frälsningsarmén och regionmusiken. Idag är han musikinspektör för Försvarsmakten.

Släktens avtryck i musiklivet i Malmö handlar om dessa tre generationer. Det finns en fjärde generation som också är frälsningssoldater, kornettister och dirigenter – Torgnys söner *Andreas Hanson,* f. 1969, och *Alexander Hanson*, f. 1974. Båda är verksamma utanför Malmö – Andreas i Karlskrona, Alexander i Göteborg. Ibland gästspelar de i Malmö som kursledare på Musikhögskolan och som dirigenter.

Stabsmusikkåren

Det var ett viktigt avbrott i John Hugos Malmöliv, när han 1913 blev rekryterad till Frälsningsarméns stabsmusikkår i Stockholm. Stabsmusikkåren hade kommit

till redan i slutet av 1880-talet. Frälsningsarmén behövde en oberoende, alltid tillgänglig musikkår som kunde höja kvaliteten på Frälsningsarméns hornmusik. Därför turnerade musikkåren över hela landet och medlemmarna fick kontinuerlig utbildning, övning och vana att framträda och säkert också andlig övning och gemenskap. Men lönen var knaper – mat och husrum och en krona om dagen. I en annons om lediga platser från Stabsmusikkårens första tid gavs antagningskraven. Förmåga att spela i en hornorkester var självklar men det första kravet var "grundlig frälsning samt villighet att helt utgifva sig för Gud". Den som anmälde sig som sökande "må väl ihågkomma att inga jordiska förmåner garanteras utöfver det nödtorftiga lekamliga uppehället".[2] Säkert gällde ungefär samma krav och inställning när John Hugo kom dit. Efter några år återvände John Hugo till Malmö och 1917 gifte han sig med Anna Elise, f. Andersson, som han träffat i Frälsningsarmén. Deras första hem blev i Frälsningsarméns fastighet på Södra Långgatan.

Fig. 3. John Hugo Hansson i stabsmusikkårens uniform ca 1913–14. Foto: Östling, Gävle. I privat ägo.

Yrkesman och mångsysslare

John Hugo inte bara halvsulade och sydde skor utan var handskmakare också. Verkstadens närhet till Stadsteatern innebar att John Hugo blev känd av skådespelarna där och han anlitades för att sy skor och stövlar till Ingmar Bergmans uppsättningar. Frälsningssoldaten John Hugo till och med staterade i Tehuset Augustimånen – ovanligt för en frikyrkomedlem föreställer jag mig. Teatern var ännu på 1950-talet ett syndens näste som den kristne skulle akta sig för. Ett matrikelutdrag visar att timpenningen han fick inte var stor, men överlag gick John Hugos verksamhet

ekonomiskt bra och redan 1938 skaffade han bil – sällsynt i Limhamn på den tiden. Genom yngste sonen Lennart blev han intresserad av modellflyg och så småningom ordförande i den klubb, Limhamns Modellflygklubb, som Lennart tillhörde.

Från Lennart leder ännu en tråd till Malmö Stadsteater. Dansösen Inga Berggren-Kruuse var knuten till Malmö Stadsteater åren 1944–1962. Efter sin karriär som dansös drev hon en jazzbalettskola. Hon bodde vid Limhamnsvägen och i samma hus bodde Lennart, som var skicklig jazzpianist, amatör, och gärna spelade hemma på sin fritid. Inga Berggren-Kruuse hörde hans spel genom trossbottnarna och en dag ringde hon på och frågade om han kunde tänka sig att ackompanjera vid lektionerna på hennes balettskola. Jo, det kunde han; samarbetet sträckte sig över åren 1966-67 och så fick även unga flickor glädje av släktens musikbegåvning.

I verkstaden på Fersens väg 7

"Den var som en akademi, verkstaden", säger Torgny Hanson, för det är så han minns verkstaden med farfar, farbror och far som musiklärare. Där satt John Hugo, Bertil och Åke. Bertil mörk som John Hugo, mustasch som Clark Gable, småilsk, noggrann, visionär och med Limhamns Brassband som bestående verk. Åke ljus, spontan, glad, tolerant, hellre mycket än bra, saknade fingrar på högerhanden som krossats i en maskin, likväl suverän på blåsinstrument. Så beskrivs de av musikanter "som var med". Tjogtals unga musiker, blåsare, kom genom åren till verkstaden, diskuterade musik och fick undervisning. Det enda som störde var kunderna – det tyckte uppenbarligen den unge Torgny, eftersom kunder innebar avbrott i hans övningar. Torgny spelade och farbrodern Bertil halvsulade. "Det där var inte bra, stöt bättre, den tonen var falsk, ta om!" ropade Bertil – och Torgny tog om. John Hugos yngste son Lennart vet att också sångare och musiker från Stadsteatern var kunder i verkstaden och kunde lockas att ta ton. Operasångerskan Ethel Mårtensson, Malmöflicka och åren 1944–1958 knuten till Stadsteatern, var en av dem.

Stämningen var öppen, diskussionerna om spelstilar och teknik ibland hetsiga. I stundens hetta kunde John Hugo dra till med ett "sjuttsingen", grövre språk blev det aldrig, berättar Lennart. Men John Hugo var också den som med sin stora auktoritet grep in och "lade tillrätta" när det behövdes. Det minns Jan Fredriksson som i verkstaden fick grundläggande kunskap om musik av John Hugo, t.ex. att det gick att spela en melodi i olika tonarter, inte bara i den som stod angiven på ett notblad. En ögonblicksbild är kunden som klagade över kostnaderna. Då var det Åke som tog fram prislista och visade att verkstaden höll lägre priser än riktlistan angav. När kunden gick ut kunde Åke inte låta bli att göra en uttrycksfull grimas. Det tyckte de unga tonåringarna var roligt.

Fig. 4. Bertil Hansson i skomakarverkstaden från ett reportage i Kvällsposten 15 november 1950. Foto: Lennart Gullberg. Sydsvenskan Bild.

Bertil och Åke – musikledare och dirigenter

Bertil och Åke är främst ihågkomna som dirigenter och ledare för blåsorkestrar – en heltidsverksamhet vid sidan av deras ordinarie yrkesverksamhet som skomakare men också senare som bl. a. försäljare. Övningarna var heliga för båda – ingenting fick inkräkta – men ledarstilarna helt olika. Bertil, den noggranne, var också den mest konstnärlige, som kunde utveckla både en orkesters och en enskild blåsares spelstil. Åke, den spontane, hade överseende med litet sämre insatser. De kunde döljas om en skickligare blåsare ställdes i första ledet. Det hände, när han hade ett solo, att han så ivrigt gick fram och tillbaka framför sin orkester att blåsarna fruktade att han skulle trampa över podiekanten och ramla ner.

Ännu på 40-, 50- och 60-talen marscherade Frälsningsarméns orkestrar genom Malmös gator eller från torget i Limhamn ner till stranden, där de höll konsert som inbjudan till Limhamnskårens möten. Den som var bekant med Åkes ledarstil visste när det var han som ledde marschen. För Åke räckte det med två ljudnivåer – starkt och mycket starkt.

Som det ser ut idag är det Bertil som lämnat det tydligaste avtrycket i Malmös

musikliv med den orkester han utvecklade till Limhamns Brassband. Det anglosachsiska inflytandet var märkbart i Bertils musik, naturligt med Frälsningsarméns ursprung i England, och han odlade kontakterna västerut. Han tog engelska gästdirigenter till Malmö. En var Geoffrey Brand, bl.a. knuten till BBC:s musikprogram och fram till slutet av 1900-talet internationellt verksam dirigent. Bertil hade en dröm, om än inte förverkligad – att skapa ett brassband med det typiska soundet hos ett engelskt fabriksband.

Folkrörelserna och samhället

Torgny Hanson blir i släkten bryggan mellan den folkrörelseledda utbildningen och samhällets. Ingen av de två första generationerna fick formell utbildning på blåsinstrument utan istället som unga en kornett i handen och så var det bara att försöka att hänga med, hemma och i orkestrarna. John Hugo hade säkert mycket att lära ut från sin tid som stabsmusiker.

På samma sätt började det för Torgny. Redan som 11-åring var han musikant i Frälsningsarmén. När han var 13 år satte far Åke ett partitur i händerna på honom – "så här läser man partitur". När han är 17 år gammal blir han musikmästare vid Frälsningsarméns första kår. Men för Torgny fanns det möjligheter till den samhällets utbildning som också ger tillträde till andra scener än folkrörelsernas.

När han 18-årig prövar in till Musikkonservatoriet har han bakom sig ingen annan utbildning på blåsinstrument än den han fått av hans far, farbror och farfar och det präglar hans spel. "Du spelar i Frälsningsarmén eller hur?" är frågan från juryn när Torgny spelat upp. Det var det anglosachsiska inflytandet, det engelska brassbandet som gav genljud. En mild, lyrisk, vibratoburen klang, som Torgny fick överge när han spelade för Knud Hovaldt, hans lärare på konservatoriet, som också gjorde klart att det där Torgny trodde sig kunna, det var inte mycket att ha. Men juryn och antagningsnämnden – direktören för konservatoriet Gunnar Sjöqvist var en av medlemmarna – och Hovaldt kunde urskilja en talang när de träffade på den och Torgny blev en framgångsrik elev med examen från Musikhögskolan som musiklärare/musikdirektör och trumpetpedagog 1970.

Gunnar Sjöqvist och Sixten Nordström

Gunnar Sjöqvist, f. 1914 och från början folkskollärare, var en man som inte bara haft stort inflytande på musikutbildningen i Malmö. Han var också en man med stora öron och varmt hjärta, som kunde lyfta fram också dem som inte gått den formella vägen till den högre musikutbildningen. Under hela sin utbildningstid fick Torgny stöd och uppmuntran av honom. En annan med stort inflytande över

musikutbildningen i Malmö, bl.a. som utbildningsledare för musiklärarutbildningen vid Malmö Musikhögskola, var Sixten Nordström, även han en man med stora öron och varmt hjärta. Honom fick Torgny som handledare sitt sista år på musiklärarlinjen. "Under hans handledning gick det upp för mig vad jag egentligen utbildade mig för. Alla vi som gick för Sixten där, vi tänkte, vilken tur att vi fick Sixten som handledare sista året."

Bertil och Åke har haft inflytande på blåsmusiken i Malmö som inspiratörer och utbildare inte minst för amatörer, som fått musiken som ett livsinnehåll även om de hämtat sin försörjning från annat håll. Många finns kvar i Malmö, men många finns på annat håll i landet och spelar i band och orkestrar.

Med Torgny får släkten ett vidare inflytande när han 1974 blir nationell musikinstruktör för Frälsningsarmén och ansvarig för musiklinjen vid folkhögskolan på Dalarö liksom åren 1984–1992 som lektor och studierektor vid Kungl. Musikhögskolan och därefter och fortfarande nationellt ansvarig för kvalitet och utveckling av musiken inom Försvarsmakten. Samtidigt sitter han som kornettist bland andra i Söderkårens Musikkår Stockholm. Engagemanget i Frälsningsarmén finns kvar.

Men Torgny var en gång en liten femåring som gömde sig när de stora pojkarna kom till hemmet på Vasagatan i Limhamn för att prata musik med far Åke för han var rädd för dem, särskilt för den långe Kurt Hedberg.

När John Hugo dirigerade

John Hugo, han hade en speciell dirigentstil. Den som minns är Evert Jönsson, Limhamnspojke och son till Karl Jönsson, "Kalle Bas"[3], som på 1940- och 50-talen ledde Taborkyrkans[4] blåsorkester. Evert Jönsson såg John Hugo när denne på 1940-talet ibland dirigerade blåsorkestern vid torgmötena i Limhamn med armarna högt lyftade över huvudet och kornetten svängande i högerhanden. Det var en speciell stil och därför fastnade den i Everts minne. Det är med ett igenkännande leende han 40 år senare, 1989, ser John Hugos barnbarnsbarn Andreas, dirigerande vid en konsert i Pildammsparken med precis samma stil, även om det inte svängde någon kornett i högerhanden.

Ett stycke Malmöhistoria värt att minnas

Idag är det endast Limhamnskåren som har egen blåsorkester. Det är svårt att rekrytera nya musiker till Limhamns Brassband. Unga musikintresserade söker sig till andra orkestrar och band och till andra instrument.

Musikersläkten Hansson ger ett stycke annorlunda Malmöhistoria – obekant för många men värt att minnas. Och allt började i en skomakarverkstad på Östra Ansgarigatan på Limhamn för mer än hundra år sedan.

Fig. 5. Åke Hansson i typisk pose dirigerar Malmö Frälsningsarmés 1:a kårs musikkår vid Löderups backar ca 1955. I privat ägo.

Fig. 6. Torgny Hanson dirigerar Frälsningsarméns förenade musikkår på Sergels torg i Stockholm. Foto: Rolf Nyström. I privat ägo.

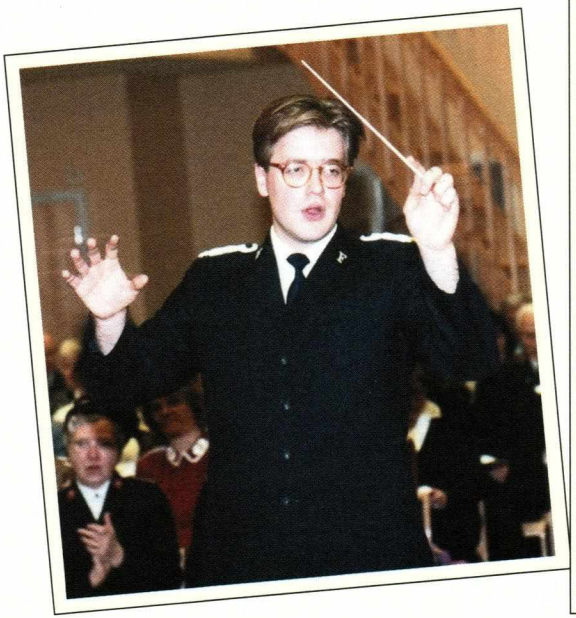

Fig. 7. Alexander Hanson dirigerar Frälsningsarméns musikkår i Södertälje. I privat ägo.

Fig. 8. Andreas Hanson dirigerar Frälsningsarméns musikkår i Södertälje. I privat ägo.

Noter

1 Betelkyrkan tillhörde Svenska Missionsförbundet.
2 Lingström, Lars Erik, Krigstrumpetens klara toner, s. 79.
3 Han kallades "Kalle Bas" eftersom han spelade basfiol från början. Efter förlust av fingertoppar på ena handen övergick han till att spela blåsinstrument.
4 Taborkyrkan, tillhörande Svenska Missionsförbundet, låg där ICA i Limhamn nu har sin parkeringsplats.

Källor och litteratur

Intervjuer med Torgny, Andreas och Alexander Hanson, Lennart Hansson samt Jan Fredriksson och Evert Jönsson utförda under 2005-2007.

Folkräkningen 1910: Limhamn.
Hasselskog, Nils N:son, "Beställningsskomakare gör bara tiotalet par om året" (i: *Kvällsposten* 15/11 1950).
Lingström, Lars-Erik, *Krigstrumpetens klara toner.* Stockholm 1999.

Rösträttskampen och kvinnliga pionjärer i Malmös kommunalpolitik

av Åke Norström

Inledning

Under 1800-talets slut och 1900-talets början förvandlades Sverige från ett jordbrukssamhälle till ett modernt industrisamhälle. Svenska järn- och trävaruprodukter vann nya marknadsandelar på en expanderande internationell marknad. Jordbruket genomgick en strukturomvandling mot storskalig och mer marknadsanpassad produktion, samtidigt som livsmedels- och textilbranschen gynnades av en växande inhemsk efterfrågan. En ny entreprenöranda och banbrytande tekniska uppfinningar inom verkstadsindustrin bidrog till att Sverige kunde hävda sig i den internationella konkurrensen. Unga kvinnor och män från landsbygdens jordlösa befolkningsskikt sökte sig till städernas växande arbetsmarknad. Den mantalsskrivna folkmängden ökade t.ex. i Malmö från 52 000 år 1895 till 109 000 två decennier senare[1]. År 1910 var 4 900 av stadens drygt 10 000 fabriksarbetare kvinnor. År 1930 var motsvarande antal 7 000 av totalt närmare 19 000 arbetare[2]. Redan vid 1930-talets början återvände många kvinnor till en tillvaro som hemmafru. Den relativt höga andelen kvinnliga förvärvsarbetande i Malmö jämfört med genomsnittet för riket, kan bl.a. förklaras med textil- och livsmedelsindustrins betydande andel av den totala industrisektorn.

"Med industristädernas tillväxt under decennierna kring sekelskiftet 1900 fick nya sociala och politiska rörelser ökad kraft. Det var rörelser som alltmer präglades av industrialismens utgångspunkter med tudelning mellan kapital och arbete. Ett modernt partiväsende utvecklades och kraven ökade på grundläggande institutionella förändringar. Särskilt brännande blev frågor om rösträtten och om de sociala förhållandena i det nya industrisamhället. Likaledes växte den fackliga organiseringen."[3] Genom ett gradvis införande av näringsfrihet under 1800-talet, folkskolestadgan (1842), riksdagsreformen (1865) och kommunalreformen (1862), skapades viktiga

förutsättningar för ett marknadsanpassat och mer demokratiskt samhälle.

Den snabba samhällsomvandlingen medförde inte bara ökad välfärd och större personlig frihet utan även betydande samhällsproblem i form av trångboddhet, social utsatthet och hälsovådliga arbetsmiljöer. Dessa problem möttes med krav på större ansvarstagande från samhället genom skyddslagstiftning för utsatta grupper och tillsyn på det sociala området. Här spelade kvinnorörelsen en mycket aktiv och pådrivande roll. Nya institutioner skapades för t.ex. vård och omsorg om barn och unga, ensamställda mödrar och gamla. Tidsandan präglades av utvecklingsoptimism och tro på möjligheterna att med hjälp av den nya vetenskapliga revolutionens landvinningar skapa ett bättre samhälle.

Efter ett kvarts sekel av rösträttskamp kunde kvinnor för första gången delta i ett riksdagsval 1921. Vissa kvinnor hade då sedan länge varit kommunalt rösträttigade. Under 1800-talets andra hälft organiserade filantropiskt engagerade kvinnor hjälpinsatser och sociala institutioner. Denna verksamhet utgjorde en god erfarenhetsgrund för den tidiga kvinnorörelsen. Inte minst kunde man peka på den potential som fanns i kvinnors engagemang och kompetens på det sociala och på skolområdet. När dessa verksamheter i allt högre grad blev en kommunal angelägenhet, gjordes vid 1900-talets början stora ansträngningar för att få in kvinnor i sociala nämnder och folkskolestyrelser. Att kvinnor gjorde bemärkta insatser på det kommunala området användes under 1910-talet som argument för att de även borde få göra insatser som riksdagsledamöter. Kommunalpolitiken "användes" medvetet av kvinnorörelsen som en arena för övning i parlamentarism. Det kommunala politikområdet ansågs mera lämpat för kvinnor än rikspolitiken. Möjligen kan det enligt Rönnbäck ses som en manlig maktstrategi att betrakta det kommunala som kvinnligt och det statliga som manligt och politiskt.[4]

Kommunalpolitiken i Malmö präglades av ett tvåpartisystem, med ett stort socialdemokratiskt parti och ett högerparti. Det frisinnade (liberala) partiet var av marginell betydelse under hela den period som denna artikel omfattar (1910- och 20-talet). Den kommunala tjänstemannaorganisationen var svagt utvecklad och även till synes bagatellartade ärenden behandlades i stadsfullmäktige. Alla betydelsefulla frågor bereddes av ett väl utvecklat kommittéväsen och drätselkammaren utgjorde det viktigaste förvaltningsorganet. Kommunalpolitiken kännetecknades enligt historikern Sven Ulric Palme av en tilltagande politisering, byråkratisering och socialpolitisk expansion.[5]

I denna artikel kommer kvinnorörelsens rösträttskamp och kommunalpolitiska engagemang i Malmö under 1910- och 20-talen att behandlas. Jag kommer att undersöka vilka argument och strategier som användes för att mobilisera kvinnorna i rösträttskampen och vinna inflytande i kommunalpolitiken. Hur såg samarbetet ut inom kvinnorörelsen och vilka skiljelinjer fanns? Vilka frågor drevs av kvinnor i

stadsfullmäktige och i vilken utsträckning lyckades de få gehör för sina motioner?

För att kunna sätta in förhållandena i Malmö i ett större historiskt sammanhang, ges en relativt utförlig beskrivning av kvinnorörelsens utveckling i Sverige. Kvinnorörelsen drev i princip samma frågor och gjorde samma prioriteringar i hela landet. Till det viktigaste källmaterialet hör årsmötes- och styrelseprotokoll från olika kvinnoföreningar i Malmö och deras regionförbund. I föreningsprotokollen ges en noggrann redovisning av olika åsikter och ställningstaganden. Tyvärr har inte något arkiv bevarats från den lokala rösträttsföreningen i Malmö. Därför har Skåneförbundets arkiv fått utgöra huvudkälla avseende Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR). Till källmaterialet hör även stadsfullmäktiges i Malmö tryckta protokoll, Malmö stads årsstatistik, magistratens röstlängder, kvinnoföreningarnas officiella tidningar m.m.

Undersökningen av vilka motioner av kvinnor som behandlats av Malmö stadsfullmäktige avser åren 1911–1930. År 1911 kunde den första kvinnliga ledamoten, Anna Stenberg, ta plats i stadsfullmäktige och kring 1930 hade den första generationen kvinnliga ledamöter lämnat kommunalpolitiken.

Den borgerliga kvinnorörelsen

Den svenska kvinnorörelsen var vid förra sekelskiftet välorganiserad och inflytelserik. Två frågor stod högst på dagordningen: *allmän medborgarrätt* och *myndighet* för kvinnor samt *allmän rösträtt* och *valbarhet* på samma villkor som för män. Dessa frågor hörde nära samman eftersom avskaffandet av kvinnans juridiska och ekonomiska omyndighet, i synnerhet den gifta kvinnans underordning genom mannens målsmanskap, utgjorde en viktig förutsättning för införande av rösträtt och valbarhet för kvinnor. Under 1800-talets andra hälft förespråkade liberala intellektuella som Lars Johan Hjärta, Fredrika Bremer, Anne Charlotte Leffler och Victoria Benedictsson reformer som gjorde det möjligt för kvinnor att leva ett fritt och självständigt liv.

Sverige fick sin första rikstäckande feministiska organisation genom bildandet av Fredrika-Bremer-förbundet 1884 (FBF). Sophie Adlersparre var initiativtagare och Hans Hildebrand blev dess förste ordförande. Den av Adlersparre och Rosalie Olivecrona år 1859 startade tidningen *Tidskrift för hemmet* bytte 1886 namn till *Dagny* och förvandlades till FBF:s officiella organ. Förbundet samarbetade med Föreningen för gift qvinnas eganderätt, som 1873 bildats av Anna Hierta-Retzius och Anna Anckarsvärd, och verkade för gift kvinnas rätt att själv förvalta sin egendom. Föreningen gick 1895 upp i FBF. Förutom Fredrika Bremer hörde t.ex. den engelske nationalekonomen John Stuart Mill och Carl Jonas Love Almqvist till förbundets inspirationskällor. FBF förespråkade ett jämlikare förhållande mellan könen i och

utanför äktenskapet. Mannens förmyndarskap över kvinnan inom äktenskapet ansågs förgifta förhållandet mellan könen och förstöra den äktenskapliga lyckan. I dess ställe sattes det "etiska äktenskapet" upp som ideal, med ömsesidig respekt och större frihet för båda könen att utveckla sin personlighet. Det främlingsskap, som skapades mellan könen genom en strikt uppdelning i en "manlig" och en "kvinnlig" värld, utsattes för kritik av den tidiga kvinnorörelsen.

FBF skulle enligt sin programförklaring verka för kvinnans individuella frigörelse genom politiskt medbestämmande och deltagande i arbetslivet. Till förbundets viktigaste programpunkter hörde kampen för kvinnors rätt till utbildning och möjligheter att verka inom traditionellt manliga yrkesområden. Förbundet tog initiativ till bildandet av yrkessammanslutningar (fackföreningar) och arbetsförmedlingar för kvinnor, inrättade stipendier för studier och startande av eget företag och bedrev kurs- och föredragsverksamhet för att "fostra" kvinnor till politiskt och socialt aktiva medborgare.[6] Även om förbundet var helt dominerat av kvinnor från medel- och överklassen och verkade för förbättrade försörjningsmöjligheter för medelklassens kvinnor, utgjorde även arbetarklassens kvinnor en viktig målgrupp. Kampen mot prostitutionen och för förbättrade villkor för ensamstående mödrar och deras barn fick stort utrymme.

Under 1800-talets andra hälft genomfördes en rad reformer av betydelse för kvinnors möjligheter att försörja sig och delta i samhällslivet. Ogift kvinna som fyllt 25 år kunde genom en lagändring 1858 bli myndig efter anmälan till domstol (ansökningsförfarandet avskaffades redan 1863), 1872 avskaffades giftomannarätten (faderns makt över val av äktenskapspartner) och 1884 infördes samma myndighetsålder för både män och kvinnor (21 år). Däremot förblev gifta kvinnor ekonomiskt omyndiga fram till 1921, då den nya giftermålsbalken trädde ikraft. Kvinnor fick genom en rad reformer av näringslagstiftningen ökade möjligheter att försörja sig. På 1860-talet gavs tillträde till lägre statliga tjänster och 1874 fick gift kvinna förfoga över sin arbetsinkomst samt vid äktenskapsförord rätt att förvalta sin egendom. Dessa och andra reformer infördes av reformvänliga riksdagsmän inte i första hand av emancipationsskäl, utan för att frigöra arbetskraft och kapital till en expanderande marknad.[7]

Vid sekelskiftet uppstod en kris i den svenska kvinnorörelsen som kan sättas i samband med ökade sociala och politiska motsättningar. Det började på 1880-talet med en skarp reaktion från författare som Strindberg och af Geijerstam, mot kvinnorörelsens krav på allmän sedlighet och sexuell återhållsamhet för både män och kvinnor. Kvinnorörelsens starka betoning av sedligheten grundade sig dels på en kristen moral och etik, dels på en vilja att skydda kvinnan från oönskade graviditeter, könssjukdomar och social misär.[8] Den farligaste kritiken kom från Ellen Key, eftersom den hotade att inifrån splittra och försvaga kvinnorörelsen. Key som var en

av kvinnorörelsens verkliga pionjärer, hade alltid hållit sig en aning avvaktande till FBF. I sina skrifter *Missbrukad kvinnokraft* (1914, omtr. 1981) och *Kvinno-psykologi och kvinnlig logik* (1896), förespråkar hon en komplementär syn på kön och menar att kvinnorörelsen bortsåg från det unikt kvinnliga. Kvinnors biologiskt betingade empatiska förmåga och intuitiva intelligens samt vårdande egenskaper kom bäst till sin rätt inom "kvinnliga" yrkesområden. Hon var kritisk mot kvinnorörelsens strävan att vidga arbetsmarknaden för kvinnor mot fysiskt krävande eller hälsofarliga yrken och mot dess negativa inställning till yrkesbegränsande skyddslagstiftning för kvinnor. Key menade även att långa arbetsdagar och hårt arbete gjorde att många arbetarkvinnor inte orkade vårda sitt hem och sina barn.

Enligt FBF:s främsta ideolog, Sophie Adlersparre, hade Key "inte förmått se betydelsen av att kritisera rådande uppfattningar om kvinnligt och manligt".[9] Även författaren och samhällsdebattören Frida Stéenhoff – som introducerade begreppet feminism i Sverige – ställde sig kritisk till Keys särartsteorier och naturalistiska uppfattning om könets betydelse. FBF arbetade tidigt för kvinnliga inbrytningar på traditionellt manliga yrkesområden och bekämpade alla försök till begränsande arbetarskyddslagstiftning. Ellen Keys kritik av äktenskapet som institution och förespråkande av "samvetsäktenskap", lyckomoral och radikala pedagogiska program väckte kritik i olika politiska läger och bland framstående opinionsbildare som akademiledamöterna författaren Carl David af Wirsén och filosofen Vitalis Norström. Enligt Stafseng ledde isynnerhet angreppen

Fig. 1. Pressklipp utan uppgift om ursprung. Anna T. Nilssons papper. Foto: Bo O. Andersson, MSA.

från sistnämnda personer till "att hon som misskrediterad svenska flydde landet och bosatte sig i Italien".[10]

Den komplementära synen på kvinnans roll i samhället kom dock att få stor betydelse för kvinnorörelsens ideologiska utveckling. Detta yttrade sig bl.a. i en strävan att höja statusen på det kvinnliga hushållsarbetet och den allmänna kunskapsnivån beträffande barnavård och barnuppfostran.[11] Under 1900-talets första årtionden startades hushållsskolor för unga flickor och kurser i hygien, barnavård, matlagning, näringsfysiologi och sömnad i alla delar av landet. Arbetarkvinnor fick lära sig att använda hushållspengarna så effektivt som möjligt för att bättre klara livets nödtorft under nödår och massarbetslöshet. Kvinnorörelsen skaffade sig ett inte obetydligt inflytande över den sociala lagstiftningen. Detta resulterade i nya yrken, som med stöd av rådande genusordning kunde reserveras för kvinnor. Till dessa yrken hörde t.ex. fosterhemsinspektris, bostadsinspektris och barnavårdsman. Enligt idéhistorikern Ulla Manns fick FBF:s tidigare strävan att förändra rådande genusordning stå tillbaka för det allt övergripande målet att reformera rådande äktenskapslagstiftning och kravet på kvinnlig rösträtt.[12]

Den socialdemokratiska kvinnorörelsen

För den socialdemokratiska kvinnorörelsen spelade den kvinnliga fackliga organiseringen och förhållandena på arbetsmarknaden en avgörande roll. Klassolidariteten fick många gånger gå före solidariteten mellan kvinnor. Redan på 1880-talet började kvinnor ur arbetarklassen organisera sig för att förbättra sina egna villkor på arbetsmarknaden.[13] Detta skedde främst i form av fackföreningar inom kvinnodominerade branscher. År 1886 bildade handsksömmerskorna i Lund en arbetareförening och två år senare bildades Kvinnliga Arbetarförbundet i Malmö. Förbundet arbetade för facklig organisering av kvinnor och tog bl.a. initiativet till startande av en socialistisk skola för barn. Vid socialdemokratiska arbetarepartiets första kongress framhölls betydelsen av att kvinnorna "ställde sig solidariska med männen i arbetarrörelsens kamp".[14] Vid 1891 års partikongress framhölls att det stred mot socialdemokratiska principer att bilda en särskild politisk kvinnoorganisation. Att kvinnliga arbetare borde stödjas i sin kamp för "rättslig, politisk och ekonomisk likställdhet med männen", fastställdes av den skandinaviska arbetarkongressen i Malmö 1892.[15] Samma år bildades Stockholms Allmänna kvinnoklubb, 1897 en särskild kommitté för kvinnlig agitation och 1902 skapades ett gemensamt organ för den kvinnliga fackföreningsrörelsen.

Den första socialdemokratiska kvinnokonferensen hölls 1907 i Stockholm, med 76 representanter från arbetarkommuner, socialdemokratiska kvinnoklubbar och kvinnliga fackföreningar. De flesta frågor som behandlades på konferensen känns igen

från den borgerliga kvinnorörelsen. Till dessa hörde t.ex. den gifta kvinnans rättsliga ställning, kritiken mot särbehandlande arbetarskyddslagstiftning för kvinnor, avskaffande av den reglementerade prostitutionen, förbättrande av de ogifta mödrarnas och deras barns rättsliga ställning samt behovet av reformering av samhällets fattigvård. Tidningen *Morgonbris*, som 1904 startades av Anna Sterky och Maria Sandel, blev 1907 den socialdemokratiska kvinnorörelsens viktigaste språkrör. Tidningen kom att spela en framträdande roll i opinionsbildningen för kvinnans politiska rösträtt.

Kravet på allmän rösträtt fanns med i det socialdemokratiska partiprogrammet redan på 1890-talet. Vid 1900-talets början gjorde partiet, i likhet med liberalerna, ett taktiskt avsteg genom att prioritera kravet på allmän rösträtt för män. Kravet återkom dock i partiprogrammet 1907. Samma år antogs trots protester från kvinnligt håll kravet på en arbetarskyddslagstiftning som reserverade bättre betalda nattarbeten för män. Partipiskan och kravet på solidaritet inom den egna klassen utgjorde en hämmande faktor för arbetarrörelsens kvinnoorganisationer. Inom fackföreningsrörelsen fanns en strävan att inordna de kvinnliga fackföreningarna i den manliga organisationsstrukturen. Detta blev verklighet under storstrejken 1909, då Kvinnornas fackförbund upplöstes och inlemmades i bl.a. Svenska skrädderiarbetarförbundet.

Att kvinnosynen kunde vara mycket traditionell inom fackföreningsrörelsen framgår av historikern Christer Winbergs uppsats om textilarbetarförbundet och dess manliga ledning.[16] Detta fackförbund organiserade flertalet av landets kvinnliga arbetare. Enligt fackföreningstidningen stred maskinellt industriarbete mot den kvinnliga naturen. Detta oavsett att själva förädlingsmaterialet, dvs. tyget eller garnet, tillhörde den kvinnliga sfären. Ordföranden Gustaf Jenzén framhåller i artiklar från 1910-talet att den gifta fabriksarbeterskan på grund av den långa arbetstiden inte på ett tillfredställande sätt orkar sköta sitt hem och sina barn, vilket är och förblir det egentliga livskallet för en kvinna. Kvinnan betecknas som "vek, barmhärtig och försonande". Hon har inte lika stor förståelse för den fackliga organisationstanken som mannen och är i alltför hög grad villig att låta sig utnyttjas av arbetsgivaren. Detta kunde enligt fackföreningsledningen få negativa konsekvenser även för den manlige arbetarens löneutveckling och arbetsvillkor. Problemet med den kvinnliga konkurrensen på arbetsmarknaden var inte ny. Redan i maj 1902 är denna fråga uppe till behandling på ett möte i Malmö kvinnliga diskussionsklubb. Det konstateras att männens svaga intresse för att hjälpa kvinnorna att organisera sig och engagera sig fackligt drabbar dem själva genom att "kvinnorna [...] säljer sin arbetskraft så billigt att de därigenom undanträng männen på arbetsmarknaden."[17]

De socialdemokratiska kvinnornas försök att organisera sig motarbetades länge av ideologiska och taktiska skäl av partiets ledning. Men kvinnorna blev allt viktigare för partiet, både som partimedlemmar och väljare. På de socialdemokratiska

kvinnornas femte kongress 1920 bildades Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund. Vid samma tid bildades ett stort antal kvinnoklubbar i hela landet. En kvinnlig diskussions- och agitationsklubb grundades i Malmö redan i september 1900 (Malmö kvinnliga diskussionsklubb).[18] I augusti 1922 ändrades namnet till Malmö socialdemokratiska kvinnoklubb. I februari 1908 bildade 17 klubbar Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikt. En av Malmöklubbens mest aktiva medlemmar, Emma Eskilsson, blev dess första ordförande.

Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt

Det första steget mot kvinnlig organisering i rösträttsfrågan togs 1902 i Stockholm, då det bildades en förening för kvinnans politiska rösträtt. Denna fick snabbt en

Fig. 2. Regeringen Staaff lade 1906 fram en rösträttsproposition som varken tillfredställde socialdemokraternas eller kvinnorörelsens krav på allmän rösträtt. Socialdemokraternas motion i rösträttsfrågan samma år krävde endast allmän och lika rösträtt för män. Anna T. Nilssons papper. Foto: Bo O. Andersson, MSA.

rad efterföljare på andra orter i hela landet och följande år konstituerades en riksorganisation, Landsföreningen för kvinnans politisk rösträtt (LKPR). Föreningen var öppen för alla enskilda och organiserade kvinnor, som ställde sig bakom kravet på rösträtt för kvinnor på samma villkor som för män. 237 lokalföreningar kom att ansluta sig och antalet medlemmar var som högst drygt 17 000.[19] Dessa bestod av en brokig blandning av socialt engagerade kvinnor, fredsvänner, "fredrikor" och kvinnor från olika politiska läger. LKPR lockade främst kvinnor med borgerlig bakgrund och dess ledande skikt bestod i påtaglig utsträckning av medlemmar i FBF, men det fanns även socialdemokrater. Män fick inte vara medlemmar men föreningen uppmuntrade bildandet av särskilda rösträttsföreningar för män, avsedda som stödtrupper. Av taktiska skäl ställdes det från början inte några krav på kvinnors valbarhet eller avskaffande av den graderade rösträtten, utan vad som gällde var rösträtt på samma villkor som för män. Enligt Rönnbäck medförde detta "att de borgerliga medelklasskvinnorna prioriterades före arbetarklassens kvinnor och att en klasskonflikt byggdes in från starten".[20]

Alla partiskiljande frågor sopades under mattan för att inte rösträttsrörelsen skulle försvagas. Den gifta kvinnans omyndighet utgjorde ett hinder för hennes möjligheter till rösträtt på samma villkor som för män. Därför arbetade man mycket aktivt för det manliga målsmansskapets upphävande och reformering av äktenskapslagstiftningen.1908 beslutade LKPR om en stadgeändring för att även kunna ställa krav på valbarhet för kvinnor, vilket några år senare blev verklighet på det kommunala området (se nedan). Sju år senare (1915) fattades ett principbeslut att alla kvinnofrågor skulle anses ha en koppling till politisk rösträtt och valbarhet för kvinnor. Enligt Rönnbäck "använde[s] rådande genusarbetsdelning och könskomplementstanken som argument för kvinnornas valbarhet".[21] Att kvinnan genom sin särart hade något unikt att tillföra politiken var en allmänt omfattad uppfattning inom kvinnorörelsen. Enligt den framstående rösträttsaktivisten Lydia Wahlström skulle kvinnan "likt husmodern i hemmet" komplettera det manliga i samhället.[22]

Den 24 mars 1903 hölls ett rösträttsmöte i Malmö arbetareförenings lokal "inför en talrik publik, som nästan uteslutande bestod av af damer."[23] Arrangörer var kvinnoorganisationer i Malmö och Ann Margret Holmgren hade bjudits in som föredragshållare. Hon var redaktör för Verdandis skriftserie, en av förgrundsgestalterna inom rösträttsrörelsen och tillhörde de innersta kretsarna inom LKPR. Efter föredragets slut tecknade sig ett 60-tal kvinnor för bildande av en förening för kvinnlig politisk rösträtt. Som interimstyrelse valdes med. lic. Sofia Holmgren, fröken Stina Hellgren, fröken Siri Lundquist, fröken Eskilsson från Arlöv och tandläkaren Anna Wallengren. Vid ett möte i Lund i januari 1908 bildade representanter för de lokala föreningarna ett gemensamt Skåneförbund.

Kommunal rösträtt för kvinnor

Redan genom införandet av 1862 års kommunallagar fick kvinnor rätt att rösta i de kommunala församlingarna.[24] Men denna rättighet begränsade sig till ogifta kvinnor med egen inkomst och debetsedel. Den kvinnliga kommunala rösträtten grundade sig på den 1858 införda rätten för ogifta kvinnor att vid 25 års ålder bli myndigförklarade. 1874 blev även gifta kvinnor med egen beskattningsbar inkomst eller förmögenhet röstberättigade.[25] En för kvinnorörelsen viktig reform var att ogifta kvinnor med rösträtt 1889 blev valbara främst till skolråd och fattigvårdsstyrelser.

Kvinnorörelsen bedrev energiska upplysningskampanjer för att locka röstberättigade kvinnor till de kommunala valurnorna. Föreningen för kvinnans politiska rösträtt (FKPR) i Stockholm var föregångare. Inför stadsfullmäktigevalet 1887 engagerades "unga damer som dagarna igenom satt och skrev av adresser ur vallängderna för röstberättigade kvinnor. Till alla dessa sändes sedan tryckta cirkulär, vari adressaten underrättades om att hon var röstberättigad och hade så eller så många röster. Alla upplysningar om valtider, vallokaler, formulär för fullmakt etc. bifogades och så, naturligtvis, uppmaning att deltaga i valet. När fjorton dagar återstod till valet, öppnades en särskild valbyrå, där personliga kontakter kunde knytas med de kvinnliga väljarna."[26] Erfarenheterna från detta valarbete kom att få stor betydelse för rösträttsrörelsen i hela Sverige. I Malmö tog t.ex. Anna Herslow initiativ till inrättandet av en särskild deklarationsbyrå för kvinnor.[27]

Vid 1862 års kommunalreform skapades ett valsystem som i hög grad gynnade den förmögna och jordägande delen av befolkningen och 1869 infördes den 100-gradiga röstskalan.[28] År 1871 var t.ex. endast 17 % av Malmös befolkning upptagna i röstlängden. Den inkomst- och förmögenhetsgraderade röstskalan gav upphov till hård kritik och organiserade protestaktioner från den samlade vänstern i form av s.k. folkriksdagar. Socialdemokraterna proklamerade rösträttsstorstrejk i maj 1902. "Antalet strejkande arbetare beräknades till 120 000, därav i Stockholm 43 000. I Göteborg strejkade 12 000, i Malmö 13.000 o.s.v."[29]

Genom beslut vid 1907 och 1909 års riksdagar genomfördes en sänkning av den kommunala röstskalan från 100 till 40 och övergång till proportionella val. Mandatperioden var fyra år med val av hälften av fullmäktiges ledamöter vartannat år. En ändring i bevillningsförordningen 1908 medförde att kvinnor blev valbara till samtliga kommunala förtroendeuppdrag, dvs. även stadsfullmäktige. I de städer som inte var medlemmar i landsting, t.ex. Stockholm, Göteborg och Malmö, innebar detta även inflytande över valen till första kammaren.[30] Kvinnor fick på så sätt ett indirekt inflytande över rikspolitiken. Till valreformen hörde även att de indirekta valen till landstingen avskaffades, men däremot förblev kvinnorna utestängda från landstingspolitiken. FKPR kunde med goda skäl peka på det motstridiga och in-

konsekventa i att kvinnliga stadsfullmäktige i vissa städer gavs möjlighet att påverka mandatfördelningen i första kammaren, medan andra kvinnor inte ens var valbara till landstinget.

Rösträttsaktivisten och blivande juristen Anna Bugge Wicksell publicerade en lång och analyserande artikel i *Dagny* med anledningen av de nya rösträttsreglerna.[31] Hon konstaterar att de direkta landstingsvalen gav större tyngd åt de kvinnliga rösterna, men framförallt medförde bevillningsreformen en betydande utvidgning av den kommunala rösträtten för kvinnor. Den tidigare gällande gränsen för kommunal rösträtt på 500 kronor i årsinkomst, utgjorde nu grundbelopp för båda makar i de fall även kvinnan skaffat debetsedel. Detta innebar, i Bugge Wicksells exempel, att om båda makarnas sammanlagda inkomst uppgick till 500 kronor kunde kvinnan med en inkomst på endast 10 kronor skaffa sig en debetsedel och därmed bli röstberättigad. Således kunde i stort sätt alla kvinnor skaffa sig kommunal rösträtt. "Det säger sig självt att de kvinnliga rösträttsföreningarna hvar och en på sin ort böra agitera för att så många gifta kvinnor som möjligt göra sig kommunalt röstberättigade", skriver Bugge Wicksell. Hon ondgör sig över att kvinnorörelsen inte varit medveten om att 500-kronorsstrecket inte gäller för gifta kvinnor. Då hade betydligt mer arbete lagts ner på att få dessa kvinnor till valurnorna i 1909 års landstingsval. Nu gällde det att istället mobilisera kvinnorna inför höstens kommunalval 1910.

Strax före valet ger Gulli Petrini i decembernumret av *Dagny* en rad goda råd om hur kvinnorna bör förhålla sig i valet.[32] Hon bör delta i partiernas valmöten och försöka påverka valet av kandidater. Gick det att få en kvinnlig kandidat så högt placerad på en valsedel att hon hade chans att bli vald, "böra kvinnorna lojalt stödja partiet och rösta med partilistan oförändrad". Hon avråder från att skapa egna listor med kvinnliga kandidater eller göra obetänksamma strykningar i de etablerade partiernas.

Enligt en artikel av Elisabet Tham i *Dagny* följdes 1910 års kommunalval i Malmö med särskilt stort intresse av "stadens kommunalt och socialt intresserade kvinnor".[33] Den 7 november anordnade Malmöföreningen FKPR ett kommunalt valmöte för kvinnor, dit även andra kvinnoföreningar var inbjudna. Vid mötet presenterades namnen på partiernas kvinnliga kandidater. Den borgerliga Allmänna valmansföreningen ställde upp under partibeteckningen "borgerliga partiet" och dess styrelse valde enhälligt fröken Anna Herslow som sin kandidat. Hon betecknas i artikeln som "en socialt intresserad, klok och duglig kvinna". För det liberala partiet ställde ordföranden i Malmöföreningen FKPR, folkskolelärarinnan Stina Hellgren och handelsidkerskan Kristina Frank upp som kandidater. Båda var medlemmar av det liberala partiets arbetsutskott och betecknas av artikelförfattaren som säkra kandidater. De fåtaliga socialdemokratiska kvinnorna hänvisade till arbetarkommunens förestående beslut, men ansåg Anna Stenberg vara en i det närmaste given kandidat.

Efter mötet ställde sig 200 av de närvarande kvinnorna bakom en skrivelse som inleddes på följande sätt: "Då vi anse det vara av stor betydelse, att kvinnorna komma i tillfälle att i enlighet med 1910 års Riksdagsbeslut, deltaga i avgörandet av kommunens angelägenheter, anhålla vi, att Malmö allmänna valmansförening vid uppställandet av kandidater till stundande stadsfullmäktigeval ville beakta kvinnornas krav i detta hänseende."[34] I skrivelsen, daterad 12 november 1910, begärde man att fröken Anna Herslow, "såsom kvinnornas kandidat", skulle sättas upp på valbar plats vid kommande stadsfullmäktigeval. Då inget hände återkom Elisabeth Quensel med en liknande begäran två år senare. Med skrivelsen bifogades ett protokoll från ett möte på Stadt Hamburg med 45 kvinnliga medlemmar i februari 1912. En kommitté tillsattes för planering och genomförande av en upplysningskampanj bland kvinnor. Denna bestod bl.a. av Maria Cronqvist, Anna Eurenius, Anna Herslow, Ebba Lindencrona och Elisabeth Quensel. Resultatet av denna framstöt blev att Ebba Lindencrona invaldes i styrelsen för Malmö allmänna valmansförening. Samtliga dessa personer var även medlemmar i Malmökretsen av FBF.[35]

Hösten 1910 hölls de första kommunalvalen enligt de nya rösträttsreglerna. Vid röstningsproceduren blev de röstande uppropade efter röstlängden och fick i tur och ordning lämna fram sina röstsedlar, varvid valförrättaren antecknade antalet röster på valsedeln. Väljarna hade stora möjligheter att påverka kandidaternas rangordning genom strykningar. Men detta kunde få svåröverskådliga effekter på grund av de komplicerade turordningsreglerna. Valkuvert förekom inte utan valsedeln fick vikas innan den stoppades i urnan. I städerna var det magistraten som övervakade själva rösträkningen och att mandatfördelningen genomfördes på ett riktigt sätt. Kommunalvalen uppfattades inte från början som politiska, utan det var först under 1920-talet som det moderna partisystemet blev etablerat i landets kommuner. I de flesta fall fanns en moderat och en liberal partigrupp samt en socialdemokratisk, som även kunde ställa upp under frisinnad partibeteckning.

Det första fullmäktigevalet i Malmö, enligt de nya reglerna för kvinnlig rösträtt som hölls i december 1910, tilldrog sig naturligtvis stort intresse. Hur skulle de nya reglerna påverka valresultatet i en av landets största industristäder med en betydande arbetarbefolkning? Valresultatet redovisas i en stor artikel i *Arbetet*.[36] 25 628 togs upp i röstlängden, men av dessa fick hela 27 % strykas som icke röstberättigade. Den vanligaste orsaken var obetalda skatter, främst från sociala skikt som skulle ha röstat socialdemokratiskt. Av de återstående röstberättigande använde sig endast 40 % av sin rösträtt. En övervägande del av dem som höll sig borta från valurnorna tillhörde enligt *Arbetet* "de fattiga". Det genomsnittliga antalet röster per röstberättigad var 11,45. Motsvarande siffra för de som utnyttjade sin rösträtt var 16,57. Enligt *Arbetet* gällde det att "framförallt intressera de fattiga arbetarna för valet; upplysa dem om att de har rösträtt samt få dem fram till valurnorna". Naturligtvis levde erfarenheterna

av den 100-gradiga rösträttsskalan kvar hos många, som gjorde det mer eller mindre meningslöst att rösta. Resultatet av valet blev att 3087 röstade socialdemokratiskt (gav 31 952 röster), 2572 röstade på högern (gav 61 220 röster) och 781 röstade på liberalerna (gav 13 499 röster). Den inkomstgraderade rösträtten medförde således att högern fick nästan dubbelt så många röster trots att antalet röstande var ca 500 färre än för socialdemokraterna. Dessutom drabbades det socialdemokratiska partiet hårdare än de borgerliga partierna av det låga valdeltagandet (39,78 %) och det stora antalet diskvalificeringar på grund av skatteskulder. Inte ett ord nämns i artikeln om effekterna av utvidgningen av den kvinnliga rösträtten.

Kvinnorörelsen mobiliserar

Vid 1900-talets början fanns ett stort antal kvinnoföreningar i Skåne med ett väl utvecklat närverk. De mest aktiva kvinnorna var medlemmar i flera föreningar samtidigt. En betydande andel av Skåneförbundet LKPR:s ca 150 medlemmar (1913) var t.ex. även medlemmar i FBF. Malmö Damsällskap, som grundades 1902 av författarinnan Anna Quiding, var i första hand en nätverksskapande förening för kvinnopolitiskt och socialt medvetna kvinnor. Enligt stadgarna skulle Malmö Dam-

Fig. 3. Malmö Damsällskaps styrelse 1904–1906. Övre raden: Ina Herslow, Elisabeth Quensel, Anna T. Nilsson, Anna Emilia Larsson, Klara Lundquist. Undre raden: Sophie Claudius, Annie Quiding, Anna Eurenius, Agda Lindahl. Anna T. Nilssons papper, MSA.

sällskap "bereda bildade kvinnor med olika verksamhetsområden, men gemensamma kulturella och sociala intressen, tillfälle till enkla och innehållsrika samkväm".[37] Det arrangerades föredrag, utställningar, musikaliska soaréer och utflykter. Till föredragshållarna hörde t.ex. fröken Gertrud Adelborg, förgrundsgestalt i FBF och även styrelseledamot i LKPR.[38] Trots att sällskapet var utpräglat borgerligt och hade ett påtagligt inslag av högadliga damer, förekom socialdemokrater som medlemmar, t.ex. Anna Stenberg.[39]

Vid en sammankomst med Malmö kvinnliga diskussionsklubb den 27 december 1900 fördes en intressant diskussion om mäns och kvinnors intellektuella utrustning.

Fig. 4. Utflykt till Falsterbohus: fruarna Anna Stenberg, Elisabeth Quensel, Anna Söderström, fröken Anna Eurenius och fru Ingeborg Lindbom (skymtar till höger på bilden). Malmö Damsällskap, MSA.

Fru Wessel och fröken Eskilsson hävdade att kvinnans underordning enbart var ett resultat av rådande samhällsförhållanden och religionens makt. Elma Danielsson, som var Axel Danielssons hustru och medarbetare i tidningen *Arbetet* yttrade "som sin inre öfvertygelse att qvinnan är mannen andligen underlägsen, men att detta inte skulle vara någon anledning att qvinnan skulle vara mannens slaf utan hade hon berättigade anspråk att skyddas och ställas högt."[40] I protokollen riktas ofta skarp kritik mot kyrkans skadliga inflytande i skolan. Denna kritik var uppenbarligen inspirerad av Ellen Key. Som redan framgått kritiserade hon FBF och den borgerliga kvinnorörelsen för bristande förståelse för arbetarkvinnornas sociala verklighet och behov. Hon betraktade sig som obunden socialist och var en inom arbetarrörelsen

gärna sedd föredragshållare. Vid ett styrelsemöte i mars 1902 informerades om att arbetarkommunen på några klubbmedlemmars inrådan bjudit in henne till ett kvinnomöte på Folkets hus som hon tackat ja till. Det planerade föredraget skulle hållas den 23 april samma år.[41]

Den socialdemokratiska kvinnorörelsen intog enligt Brigitte Mral en något ambivalent inställning till LKPR.[42] När frågan om kvinnans politiska rösträtt behandlas i Malmö kvinnliga diskussionsklubb första gången i februari 1903, framhöll fru Danielsson att eftersom kvinnan har samma skyldigheter som mannen, borde hon också ha samma rättigheter.[43] En månad senare[44] var frågan om kvinnlig rösträtt återigen uppe till diskussion. Fru Stenberg menade att föreningen borde arbeta för att det planerade rösträttsmötet blev så talrikt besökt av arbetarkvinnor som möjligt. Fröken Eskilsson ansåg det "helt naturligt att klubben som varande en politisk klubb skulle göra allt för att få en [rösträtts]förening till stånd och få några af sina medlemmar i dess styrelse och påpekade att kvinnan som samhällets uppfostrarinnor borde lika fullt som männen hafva allmän rösträtt och bli representerad vid t.ex. fattigvårdsstyrelsen med flera sådana allmänna institutioner".

Tydligen blev resultatet av det konstituerande mötet (24 mars) för en FKPR i Malmö inte vad de socialdemokratiska kvinnorna hade önskat. Vid ett styrelsemöte den 8 oktober 1903 förklarade fru Berta Andersson att hon inte trodde att arbetarkvinnan hade något att hämta i rösträttsföreningen eftersom hon tyckt sig märka att alla arbetade på att hålla deras kvinnor utanför styrelsen. Fröken Eskilsson menade att de inte fick låta sig avspisas "utan vara än mer energiska att få så många arbetarekvinnor som möjligt m[ed] i Föreningen".[45] Detta blev även klubbens officiella linje. Vid mötet riktades kritik mot att FKPR i Malmö inte utlyst något höstmöte och styrelsen beslutade att en skrivelse skulle publiceras i två av Malmös tidningar, med uppmaning att utlysa ett sådant möte.

Den 11 maj 1904 yttrade Sofia Westdahl att hon fann det oförklarligt att inte Lindhagen[46] fått gehör för sin motion om kvinnlig rösträtt från sina socialdemokratiska kamrater i riksdagen. Denna tystnad från de socialdemokratiska riksdagsmännen förklarade fru Stenberg med att partiet av taktiska skäl först avsåg att skaffa rösträtt åt mannen (vilket t.ex. Anna Sterky och Kata Dalström ansåg vara nödvändigt). Vid denna tid fördes inga diskussioner om partiets linje i rösträttsfrågan i klubben, vilket Mral förklarar med att konfliktlinjen inte gick mellan män och kvinnor, utan mellan borgerliga kvinnor och arbetarkvinnor.[47] Vid ett extra sammanträde i januari 1906 med anledning av en uppmaning från LKPR i Stockholm att samla in namnunderskrifter för kvinnlig rösträtt, yttrade fru Westdahl att det vore en stor orätt att utestänga kvinnan från rösträtt.[48] Elma Danielsson ville däremot inte "nu vara med om att framföra krafvet på kvinnans rösträtt, då derigenom rösträttsfrågan för män kunde lida skada", och yrkade avslag på skrivelsen. Ärendet bordlades

till sammanträdet den 8 februari samma år, då klubben beslutade att underteckna petitionslistorna om kvinnlig rösträtt.

Både den socialdemokratiska kvinnoklubben och den borgerligt orienterade Malmö Kvinnliga övningsklubben arbetade för att träna kvinnor för deltagande i det offentliga livet. I sistnämnda fall skulle man enligt stadgarna "öka intresset för sociala spörsmål och att genom föredrag och diskussioner samt genom iaktagande af de formaliteter som äro brukliga vid sammanträden, kommittéer m.m., öfva och utbilda sina medlemmar i deltagande i det kommunala lifvet."[49] Föreningen tillkom 1907 men upplöstes redan 1915, sannolikt på grund av konkurrensen från FKPR i Malmö och den socialdemokratiska kvinnoklubben.

För att kunna delta i den demokratiska processen måste kvinnorna lära sig föreningsteknik, att organisera möten och delta i den offentliga debatten. Vid Skåneförbundet LKPR årsmöte i januari 1908 hölls en diskussion om hur kvinnor skulle utveckla förmågan att uttrycka sig väl offentligt. Doktorinnan Sofi Lindstedt ifrån Engelholm menade i sitt inledningsanförande att männen hade en "överlägsenhet över kvinnorna i kunskaper och förmåga att uttrycka sig sakligt" och arbetarklassens kvinnor större vana vid "parlamentariska former" samt att uppträda offentligt än kvinnor från överklassen.[50] Möjligen tänkte hon på de erfarenheter som arbetarkvinnorna tillägnat sig genom den fackliga organiseringen. Ett sätt att öva upp förmågan att delta i det offentliga livet vore att bilda diskussionscirklar. Doktor Sofia Holmgren rapporterade att man i Malmö "försökt 'skola' arbetareflickor för medborgerliga uppgifter i framtiden". Två olika grupper på respektive 35 och 14 medlemmar hade under organiserade former hållit diskussioner. Föreningsteknik och offentligt framträdande övades genom att kvinnorna fick alternera mellan att vara ordförande, sekreterare och föredragshållare.

Skåneförbundet LKPR verkade energiskt för att få in kvinnor i kommunala nämnder och styrelser. Vid årsmötet 1909 diskuterades vikten av att få in kvinnor i kommunernas fattigvårdsstyrelser.[51] Det gällde att ta steget från välgörenhet och frivilliga insatser till politiskt ansvarstagande. Problemet var att många gifta kvinnor på grund av sitt förmynderskap inte alltid ansågs valbara till kommunala förtroendeposter. Lagstiftningen sägs vara oklar på denna punkt och detta utnyttjades av motståndarna. Ett annat argument var att kvinnor gjorde bäst nytta som ideellt arbetande på det sociala området. Även de yrkesverksamma kvinnornas svaga intresse för rösträttsfrågan behandlades på årsmötet. Fru Elsa Billing konstaterade: "Öfverallt där män och kvinnor arbeta inom samma område gäller regeln olika lön för lika arbete, trots att kvinnor såsom t.ex. i Post och telegraf gör samma insats i arbetet som männen. Dessa kvinnor synas emellertid ha föga intresse för att förbättra sina villkor; de voro åtminstone ovanligt sällsynta inom de kvinnliga rösträttsföreningarna."

Vid följande årsmöte i Hässleholm 1910 togs frågan om det kommunalpolitiska

återigen upp till debatt med anledning av att alla hinder för kommunal valbarhet nu var borta. Under diskussionsämnet: "Vad kunna de kvinnliga rösträttsföreningarna göra för att väcka och bereda kvinnorna för det kommunala arbetet?", yttrade fröken Möller, att sedan kvinnor fått "full medborgarrätt och fullt medborgaransvar" gäller det att "här nedlägga ett intensivt arbete och att göra detta särskilt såsom kvinnor, med kvinnliga synpunkter och kvinnliga insatser. För att väcka kvinnorna till medvetande om deras ansvar här måste rösträttsföreningarna underhålla ett energiskt upplysningsarbete på detta område, inom föreningarna genom studiecirklar – vilka borde bekantgöras genom notiser i tidningarna, så att även icke medlemmar fingo reda på dem – utom föreningarna genom kurser, föredrag, tidningsuppsatser m.m."[52]

Det var även angeläget att genom lobbyverksamhet påverka "männens politiska och kommunala föreningar". Männen måste vinnas för den kvinnliga rösträtten då det "äro de, som en gång skola ge oss den". Det krävs en särskild satsning på Allmänna valmansförbundet (högern), där motståndet mot allmän rösträtt är som störst. Det gällde att få in så många högermän som möjligt i rösträttsrörelsen. Initiativet att som i Kristianstad bilda en Männens FKPR, hälsades med tillfredställelse av förbundet som ansåg att man borde försöka få till stånd flera sådana lokala föreningar.[53]

Den 10 april 1912 rapporterar tidningen *Arbetet* om ett föregående dag av FKPR i Malmö arrangerat opinionsmöte i Arbetareföreningens sal i Malmö. Publiken var talrik och bestod nästan uteslutande av kvinnor, "men här och där skymtade en herrprofil bland massan av boor och svajande damhattar". Riksdagsmannen N. O. Bruce från Arlöv refererade i sitt tal till en rad vanligt förekommande argument mot kvinnlig rösträtt: Den skulle innebära "ett steg ut i det okända"; en ny stridsfråga, "könsstriden", skulle tillföras politiken, och denna skulle "draga kvinnan från hemmet". Mot detta anförde han: "Då kvinnan visar sig som en kompetent och uppoffrande ledare av hemmet, kommer [rättat från "komma"] hon nog att med intresse och kompetens sköta även sina plikter i det större samhället". Kvinnlig rösträtt och valbarhet ansåg han vara en rättighetsfråga, "som de härskande männen ej hade rätt att låta vara ouppfyllt". Efter detta var det dr. Gulli Petrinis tur att som huvudtalare hålla sitt anförande. Hon gav en återblick över riksdagens behandling av frågan om kvinnans politiska rösträtt. Talet får mycket beröm av artikelförfattaren.

Det fördes även en diskussion inom Skåneförbundet om FKPR:s verksamhetsområde och samarbete med andra kvinnoorganisationer angående kvinnorörelsens "hjärtefrågor". Till dessa räknade fru af Ekenstam vid årsmötet i Hässleholm i januari 1910: "nykterhetsrörelsen, fredsrörelsen, djurskyddet, allmänna folkbildningsrörelsen och strävandet efter ett enklare levnadssätt". Kraven på förändring av familjerätten och den gifta kvinnans rättsliga ställning stod av naturliga skäl högt på dagordningen, eftersom denna fråga hade ett intimt samband med frågan om allmän rösträtt. Den internationella kvinnorörelsens segrar och motgångar följdes med stort intresse. Den

11 september 1918 beslutade styrelsen att ge Elma Danielsson i uppdrag att mot arvode "skriva för rösträtten, översätta amerikanska och ungerska nyheter m.m." Vid mötet fick föreningens sekreterare Anna T. Nilsson i uppdrag att fråga de danska och norska kvinnorna, som redan hade rösträtt, vad de borde göra för att erhålla rösträtt och använda svaren i pressen.

Demokratiskt genombrott med förhinder

Den liberal-socialdemokratiska koalitionsregeringen under statsminister Edén fick 1918 igenom en proposition i riksdagen, som innebar avskaffande av den 40-gradiga kommunala rösträttsskalan. Även inom högerpartiet var man nu medveten om det oundvikliga i en fullständig rösträttsreform. Den revolutionära stämningen i Europa väckte oro, men även det inrikespolitiska trycket var starkt. Den 5 december 1918 anordnade t.ex. Malmö arbetarkommun och fackföreningsrörelsen en rösträttsdemonstration som samlade 25 000 deltagare på Stortorget i Malmö.[54] Vid riksdagen 1919 fattades beslut om allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor, och vid andrakammarvalet 1921 kunde kvinnor för första gången delta i ett riksdagsval på samma villkor som män. En annan för kvinnornas medborgarrätt avgörande reform var införandet av den nya giftermålsbalken 1920, som trädde ikraft 1 januari 1921. Genom denna avskaffades mannens målsmanskap, rätt att ensam förvalta det gemensamma boet och att föra sin hustrus talan. Däremot bibehölls mannens bestämmanderätt över gemensamma barn och det blev lag på att hustrun skulle bära sin makes efternamn.

"Äntligen!" utbrister den socialdemokratiska kvinnoorganisationens tidning *Morgonbris* i sitt februarinummer 1921. Nu hade även första kammaren fått ge med sig och alla andra motståndare till den kvinnliga rösträtten efter alla år av "hån och förlöjligande". I artikeln sammanfattas effekterna av grundlagsreformen. Det konstateras att alla arbeterskor, även alla biträden och alla gifta kvinnor oavsett egen inkomst eller förmögenhet nu hade kommunal rösträtt. Reformen medförde att antalet röstberättigade mer än fördubblades.

Vid det första kommunalvalet i Malmö med allmän och lika rösträtt 1919 fick socialdemokraterna (Arbetarpartiet) 34 av de sammanlagt 54 mandaten. Socialdemokraterna erhöll därmed för första gången egen majoritet i stadsfullmäktige. Högern fick 16 mandat och liberalerna endast 4 mandat. Vid valet 1919 deltog 58 % av de röstberättigade (och 1920 endast 36 %). Valdeltagandet var ända fram till slutet av 1930-talet påtagligt lägre för kvinnor än för män. Detta faktum utgjorde ett ständigt återkommande diskussionsämne inom kvinnorörelsen. Stora ansträngningar gjordes för att genom agitationsturnéer och informationskampanjer förmå kvinnorna att använda sin rösträtt. I augusti 1921 beslutade t.ex. Skånes socialdemokratiska kvin-

nodistrikt att man skulle låta trycka 25 000 valupprop med anledning av höstens riksdagsval.[55] Vid distriktets andra instruktionsmöte i Malmö den 8 januari 1922, höll ombudsmannen Olof Andersson ett anförande med anledning av det förestående landstingsvalet.[56] Han framhöll att "de sociala samhällsfrågornas ventilering och lösning otvivelaktigt skulle bliva för samhället i sin helhet mera gagneliga om både män och kvinnor i samförstånd möttes inom sådana verksamhetsområden", och uppmanade kvinnorna att "enigt gå fram med partiet i agitationen för de i sept. detta år förestående landstingsmannavalen." I juninumret av *Morgonbris* 1928 (nr 6) är en lång och upprörd artikel införd om arbetarkvinnornas "valskolk". I artikeln konstateras att "vid de senaste andrakammarvalen (1924) röstade i runt tal 70 procent av överklassens kvinnor men endast ca 43 procent av underklassens. Inte ens hälften av röstberättigade svenska kvinnor i samhällsskikt, som direkt höra till landets arbetarklass, använde således sin rösträtt, medan överklasskvinnorna nästan mangrant deltogo!" Artikeln, signerad H.L., avslutas med en allvarlig uppmaning till bättring inför 1928 års andrakammarval. Överhuvud taget rådde viss besvikelse inom kvinnorörelsen över det bristande engagemanget från den kvinnliga väljarkåren. Vid den socialdemokratiska distriktsstyrelsens möte i september 1928 klagas över det svaga gensvaret från de manliga partikamraterna för kvinnornas reformkrav i riksdagen.[57]

Kvinnlig representation i Malmös kommunala nämnder och styrelser 1915 och 1930

Nedan redovisas i vilka kommunala nämnder och styrelser som kvinnor var representerade 1915 och 1930.[58] Mellan dessa tidpunkter (1921) infördes allmän och lika rösträtt i Sverige. Då som väntat ingen kvinnlig representation förekommer i kommunens tekniska nämnder och styrelser förutom i byggnadsnämnden 1930, där fru M. Björkwall var ledamot, redovisas endast de "mjuka" kommunala nämnderna eller institutionerna i tabellen nedan. I stadsfullmäktige fanns tre kvinnliga ledamöter 1915 och lika många 1930. Inga kvinnor var representerade i stadsfullmäktiges beredningsutskott eller i dess budgetberedning (1930). Sistnämnda år var Anna Herslow vice ordförande i stadsfullmäktiges valberedning.

Av tabellen framgår att kvinnorna var starkast representerade i fattigvårdsstyrelsen, fosterbarnsnämnden och Malmö stads skyddshem. Men männen var i majoritet i samtliga nämnder/styrelser. Det var inom vården och tillsynen av äldre, fattiga och barn som kvinnliga synpunkter bäst kom till sin rätt enligt gällande uppfattning. En intressant iakttagelse är att kvinnor endast var representerade i ledningen för folkskolan och inte i kommunala mellanskolan eller tekniska yrkesskolan. Detta understryker

Styrelse/nämnd	År	Ledamöter	Ord.	Suppl.
Allmänna sjukhuset	1915	fru S. Petrén		x
	1930	fru A. Stenberg	x	
		fru M. Dieden		x
Arbetsförmedlingen	1915	fru N. Grönvall, arbetsgivarrepr.	x	
		fröken A. Östergren, arbetsgivarrepresentant		x
		fabriksarbeterskan A. Almqvist	x	
		" " A. Lindskog		x
	1930	fröken M. Cronquist	x	
		fröken A. Östergren, arbetsgivarepr.		x
		fröken A. Hallberg, arbetstagarrepr.	x	
		fröken E. Åkerblom		x
Arbetshemmet	1930	Fröken E. Quensel	x	
Arbetslöshets- och hjälpkommittén	1930	fröken E. Barring		x
		fru M. Pettersson	x	
		fru N. Wahlgren	x	
Barnavårdsnämnden	1915	folkskolelär. H. Wimmermark	x	
		fröken E. Schoug	x	
	1930	fru M. Pettersson	x	
		fröken E. Quensel	x	
		med.lic. fröken E. Otterström	x	
		överlärarinnan fröken M. Holmgren	x	
		" " fröken H. Norgren		x
		Fru E. Nilsson		x
Fattigvårdsstyrelsen	1915	fröken E. Quensel, ord. kretsdirektör	x	
		fröken E. Schoug „ „	x	
		fröken D. Herslow " "	x	
		Fru A. Stenberg, suppl. kretsdirektör		x
	1930	fröken D. Herslow, vice ordförande	x	
		Fru E. Nilsson	x	
		fröken E. Quensel	x	
		Fru M. Persson	x	
		fröken E. Schoug	x	
		Fru A. Ekberg-Åkesson	x	
		Fru handelsidkerskan Anna Stenberg		x

Styrelse/nämnd	År	Ledamöter	Ord.	Suppl.
		Fru I. Holtze		x
Flensburgska vårdanstalten	1915	Fru E. Quensel		
	1930	Fru A. Stenberg	x	
		Fru A. Hellqvist		x
Folkskolestyrelsen med fortsättningsskolan	1915	folkskolelärarinnan H. Wimmermark		x
		fröken E. Schoug		x
	1930	E. Schoug		x
		V. Hedenby		x
Fosterbarnsnämnden	1915	fröken E. Quensel	x	
		Fru E. Tesch	x	
		fröken K. Ekdahl	x	
		fröken D. Herslow		x
		fröken E. Schoug		x
		folkskolelärarinnan M. Holmgren		x
Hälsovårdsnämnden	1915	Ingen kvinnlig ledamot		
	1930	" " "		
Kommunala mellanskolan	1915	Ingen kvinnlig ledamot		
	1930	" " "		
Kommunala varmbadhuset	1915	Ingen kvinnlig ledamot		
	1930	handelsidkerskan fru A. Stenberg	x	
Malmö stads skyddshem	1915	fru C. Gren-Nilsson	x	
		fröken I. Herslow, ord.	x	
		fröken A. Stenkula		x
		fru M. Persson		x
	1930	fru M. Persson	x	
		fröken A. Stenkula	x	
		handelsidkerskan fru A. Stenberg		x

folkskolans uppfostrande roll och som instrument för kontroll samt rapportering till barnavårdsnämnd och fattigvårdsstyrelse. Ingen av folkskolestyrelsens ordinarie ledamöter var kvinna. Möjligen kan detta förklaras av kyrkans starka inflytande. Hälften av folkskolestyrelsens ledamöter utnämndes av gemensamma kyrkostämman. Kvinnorna är ofta ledamöter i flera nämnder/styrelser samtidigt. Ebba Schoug var t.ex. ledamot i fyra nämnder 1915 och Anna Stenberg i lika många 1930. Att viga sitt liv åt andras barn var uppenbarligen en sak för den ogifta kvinnan. "Fröknarna" dominerar helt bland de kvinnliga ledamöterna i fosterbarnsnämnden och barnavårds nämnden. Samtliga kvinnliga representanter för arbetstagarna i arbetsförmedlingen var ogifta, trots att åtskilliga arbetstagare inom arbetarklassen var gifta. Det är också tydligt vilken nyckelroll lärarinnorna spelade i den kommunala verksamheten.

Det fanns ett väl etablerat nätverk för socialt och politiskt intresserade kvinnor i Malmö. Till dessa hörde bl.a. Malmö kvinnliga övningsklubb och Malmö Damsällskap. Kommunalt verksamma kvinnor såsom fröken Andrea Stenkula, Ellen Quensel, fru Märta Dieden, fröken Ina Herslow, fröken Maria Cronquist, jur. kand. och e.o. hovrättsnotarien Elisabeth Nilsson samt Anna Stenberg, var aktiva i Malmö Damsällskap. Av nämndsledamöterna var fru Mathilda Persson, jur. kand., fröken Elisabeth Nilsson och fru Anna Stenberg medlemmar av LKPR.[59] Antalet kvinnor är betydligt större i fattigvårdsstyrelsen och barnavårdsstyrelsen 1930 än 1915. Detta beror i sistnämnda fall främst på att en ny barnavårdsnämnd 1926 ersatt fosterbarnsnämnden och gamla barnavårdnämnden, och att verksamheten vuxit på grund av införandet av barnavårdsmannainstitutionen 1918. Av sammanlagt 9 ordinarie ledamöter var 4 kvinnor 1930 (motsvarande siffror för suppleanter är 7 mot 2). I fattigvårdsstyrelsen var 6 av sammanlagt 17 ordinarie ledamöter kvinnor, dvs. dubbelt så många mot 1915 (då antalet ordinarie ledamöter var 16). Genom valet av fröknarna Dora Herslow och Ebba Schoug 1913 fick fattigvårdsstyrelsen sina första kvinnliga ordinarie ledamöter. Som väntat var samtliga ordförande och vice ordförande poster besatta med män. Införandet av allmän rösträtt och socialdemokratiskt maktövertagande har i förvånansvärt liten utsträckning inverkat på kvinnors representation i kommunens nämnder och styrelser.

Kvinnlig representation i stadsfullmäktige

Av sammanlagt 54 ledamöter bestod under hela 1910- och 20-talet den kvinnliga representationen i stadsfullmäktige som högst av sex personer. Handelsidkerskan Anna Stenberg valdes som första kvinna in i Malmö stadsfullmäktige vid 1910 års kommunalval.[60] Hon var uppsatt som fjärde kandidat i sin valkrets på Arbetarpartiets valsedel och för perioden 1911–1914. Den 4 december 1917 placerades Stenberg som första namn i fyllnadsvalet efter socialdemokraten och statsrådet Värner Rydén, som

lämnat kommunalpolitiken för att helt och hållet kunna ägna sig åt rikspolitiken.

Nästa kvinnliga fullmäktige blev handelsidkerskan Kristina Frank, som 1912 placerades som det Frisinnade partiets första namn i sin valkrets. Hon lämnade kommunalpolitiken redan 1916. Vid samma val sattes Anna Herslow upp som andra namn i sin valkrets för Borgerliga partiet och fick en plats i fullmäktige 1913. Genom 1912 års val fick således samtliga partier var sin kvinnlig ledamot. Då dessa placerats relativt högt på valsedlarna, förefaller det som om partierna varit angelägna om att åtminstone ha en kvinnlig representant i fullmäktige. Kanske var detta ett försök att blidka kvinnorörelsen utan att för den skull behöva "offra" alltför många manliga kandidater.

Kommunalvalet 1919, som var det första efter borttagandet av den 40-gradiga röstskalan, innebar ett genombrott för den kvinnliga representationen i fullmäktige. Anna Herslow för Sund Samhällsutveckling, Anna Stenberg och hennes partikamrat folkskolelärarinnan Kerstin Hellgren, valdes för en fyraårig mandatperiod, som dock i sistnämnda fall inte fick någon fortsättning. Dessutom valdes e.o. hovrättsnotarien Elisabeth Nilsson som De frisinnades kandidat (omvald 1922 för fyra år) och fru Anna Linder samt överlärarinnan Matilda Holmgren som arbetarpartiets kandidater, för tiden 1 april 1919 till och med 31 december 1920 (varav Holmgren blev omvald 1920 och1922 och Linder 1922 för fyra år). Därmed var fyra av sammanlagt sex kvinnliga ledamöter socialdemokrater, vilket stod i proportion till partiets sammanlagda andel av fullmäktige. År 1922 blev både Stenberg och Herslow omvalda för en ny fyraårsperiod.

Fig 5. Anna Stenberg (1867–1956) valdes som Malmös första kvinnliga ledamot av stadsfullmäktige 1910. Hon var bl.a. ordförande i Malmö socialdemokratiska kvinnoklubb 1903–1905 och i juni-december 1917 samt medlem av Malmö arbetarkommun.

Anna räknas som en av socialdemokratins kvinnliga pionjärer i Malmö. Hon var först sköterska på Malmö hospital och blev avskedad när hon blev fullmäktigeledamot, senare handelsidkerska. Anna Stenberg avled på Dahlgrenska stiftelsen 1956. Pressklipp utan uppgift om ursprung. Arbetarrörelsens arkiv i Malmö.

Den 17 mars 1925 valdes gymnastikdirektören fröken Maria Kärrberg som ersättare för grosshandlaren Urban Grönquist för tiden fram till den 1 januari 1927 och 1926 återvaldes Anna Herslow och Matilda Holmgren. Anna Herslows politiska karriär gick mot sitt slut 1930. Anna Stenberg, Anna Linder, Elisabet Nilsson och Maria Kärrberg slutade alla som fullmäktige under 1926. År 1930 fanns, förutom Anna Herslow, endast två kvinnliga ledamöter i fullmäktige: fröken Maria Cronquist, som fått sin plats genom fyllnadsval för perioden 1930–31 och Matilda Holmberg. Att "kvinnofrågorna" inte stod högt i kurs under det begynnande 1930-talets ekonomiska kris, visar sig således i en tillbakagång i den kvinnliga representationen i fullmäktige. Först 1939 fick stadsfullmäktige sju kvinnliga ledamöter, dvs. en ledamot mer än när de var som flest under 1920-talet.[61]

Fig. 6. Anna Herslow (1868–1963) var borgerlig ledamot av stadsfullmäktige 1913–1930. Hon var dotter till lektorn och redaktören Carl Christian Peter Herslow och Hulda Wilhelmina Tranchell. Hon tillhör en av de mest aktiva inom kvinnorörelsen i Malmö, med åtskilliga uppdrag i stadens socialt verksamma föreningsliv. När hon var i 20-årsåldern flyttade hon med sina föräldrar till Mäster Nilsgatan 1. Efter föräldrarnas död bodde hon och systern Dora, även hon aktiv i kvinnorörelsen, kvar i föräldrahemmet under hela sitt vuxna liv. Visitkort i Einar Bagers samling, MSA. Fotograf: Alvar Platen.

Fig. 7. En av fyra "Stenbergska villor" – damtoaletter – varav denna placerad vid Möllevångstorget (sett från Skolgatan), tillkomna på initiativ av Anna Stenberg.
Foto: Atelier Jonn, MSA:s bildsamling.

Motioner i stadsfullmäktige

Anna Stenberg, Nils Skogh och Johannes Lundahl motionerade i april 1912 om avgiftsfritt *upplåtande av rum åt Nationalföreningen mot emigration och Skånska föreningen för socialt arbete inom arbetsförmedlingsanstaltens lokaler* (prot. 10, § 229, Bih. 168). Då denna förening ägnade sig åt avgiftsfri rådgivning åt arbetssökanden beslutade stadsfullmäktige i enlighet med motionärernas förslag.

I november 1911 behandlades Anna Stenberg och Anton Hjalmarsson motion om en *undersökning av bostadsförhållandena i Malmö och införande av bostadsinspektion* (prot. 12, § 238, Bih. 131). Det konstateras att hyror och tomtpriser stigit högst väsentligt som en följd av industrialiseringen och den ökade inflyttningen till städerna. Vidare framhålls att "Kärnpunkten i denna fråga är att bereda sunda bostäder åt samhällets medlemmar. Ju tätare befolkningen inom ett begränsat område tränger sig tillsamman, desto kraftigare måste särskilda åtgärder i hygieniskt avseende

tillgripas". Exempel på genomförande av sådana bostadsinventeringar kunde hämtas från andra svenska städer och i övriga Europa. "När man betänker vilken oerhörd roll bostadsfrågan spelar för arbetarens familje- och hemliv, för den allmänna hygienen i samhället, för det sociala, ekonomiska och moraliska tillståndet i vår stad, för det uppväxande släktets hälsa och utveckling, torde ingen kunna stå till svars med att undanskjuta åtminstone en *undersökning* av våra bostadsförhållanden", skriver Stenberg och Hjalmarsson.

Motionen tillstyrktes av stadsläkare August Fornmark, som bedömde att två "biträden" under 1 – 1 ½ års tid borde hinna besöka mellan 3000 – 4000 lägenheter per år. I yttrandet framhålls att "Enligt vunnen erfarenhet synas kvinnor vara bättre lämpade än män för det ofta grannlaga inspektionsarbetet". Hälsovårdsnämnden hemställde därför uttryckligen om stadsfullmäktiges beslut att tillsätta två bostads*inspektriser*. En av de starkaste pådrivarna för att lösa arbetarklassens bostadsproblem var FBF. Redan 1907 bildade förbundet tillsammans med Södra Sveriges byggnadstekniska samfund en gemensam kommitté för att dels genomföra en egen undersökning av de bostadssanitära förhållandena i Malmö, dels utöva lobbyverksamhet för inrättande av en kommunal bostadsinspektion.[62] En egen undersökning i mindre skala genomfördes på frivillig basis i samarbete med stadens församlingsdiakonissor. Kommittén ansåg dock att det krävdes en betydligt mer omfattande inventering av stadens bostadsbestånd och yrkade på inrättandet av en obligatorisk bostadsinspektion. Stadsfullmäktige beslutade enligt Fornmarks yttrande, att dels förstärka hälsovårdsnämndens anslag med 4000 kronor för nämnda ändamål, dels tillsätta en kommitté med sju personer för utredande av "möjligheterna för staden att tillgodose behofvet af sunda och hyresbilliga arbetarebostäder". Trots att den tyngsta remissinstansen i ärendet (hälsovårdsnämnden) ansåg att kvinnor var bäst lämpade att bedöma bostadssociala frågor, valdes ingen kvinna som ledamot i kommittén. Till dessa hörde däremot stadsarkitekten Salomon Sörensen, medicine doktorn P. Bergman och några representanter från byggbranschen (1911, prot. 13, § 246).

Den mest spektakulära motionen av Anna Stenberg rörde behovet av *uppförande av offentliga toaletter för kvinnor* (1912, prot. 4, § 71, Bih. 4). I den i mars 1912 behandlade motionen skriver hon: "Ett förhållande, som ofta berörts enskilt, även om det icke med någon styrka förts fram offentligt eller till vederbörande myndigheter, är bristen på toiletter för kvinnor samt de förhållandevis höga avgifter, som för närvarande fordras för begagnande av de, som redan finns." Förutom allmänna rättviseskäl anför hon medicinska skäl och det faktum att kvinnor ofta vistas ute i sällskap av små barn, som behöver hjälp med sina toalettbestyr. Detta problem hade flera gånger behandlats i Malmö kvinnliga diskussionsklubb och inom de kvinnliga sjukkasseorganisationerna. Av de befintliga toaletterna, belägna i stadsparken, vid varmbadhuset, Föreningsgatan vid Rosqvistska stiftelsen och Davidshallsbron, var

endast den sistnämnda lämplig för kvinnor. Anna Stenberg yrkade på ytterligare fyra offentliga toaletter som i första hand borde vara avgiftsfria. I april samma år beslutade stadsfullmäktige att bifalla motionen (prot. 5, § 81). Enligt av drätselkammaren upprättade ritningar skulle toaletter uppföras vid Föreningsgatan väster om Rosquistska stiftelsen, Möllevångstorget, Östra infartsbron och vid Fisktorget.

I april 1914 behandlades Anna Stenbergs motion om att anslå medel för anordnande av *demonstrationskurser i matlagning för "husmödrar och fabriksarbeterskor"* (prot. 5, § 98, Bih. 9). Dessa skulle arrangeras av kommunens levnadskostnadskommitté, där hon själv var ledamot. Enligt Stenberg var det allmänt känt att "husmödrar inom arbetareklassen i allmänhet icke äro så kunniga i hushållsbestyr, som de behövde och borde vara". Sådana kunskaper ansågs särskilt viktiga i rådande dyrtider och hade anordnats av folkskolestyrelsen sedan 1906. Antalet kurstillfällen skulle vara 10 och hållas två gånger i veckan. Eleverna skulle få grundläggande kunskaper i matlagning (inkl. tillagning av vegetariska rätter), bakning, konservering och att föra kassabok över matkostnader. Även denna motion vann stadsfullmäktiges gillande som beviljade det begärda anslaget på 1000 kronor.

Tjänarinnornas dåliga arbetsvillkor och låga sociala status var ofta på agendan inom kvinnorörelsen. I juli 1919 behandlades en motion av Anna Stenberg om *inrättande av en fackskola för tjänarinnor* m.m. I denna heter det: "Frågan om en tjänarinnornas fackskola i Malmö har varit på tal vid olika tillfällen, sålunda har Fredrika Bremerförbundskretsen diskuterat frågan och omfattat densamma med intresse och sympati, ävensom har tjänarinneföreningen uttalat önskvärdheten av att få en dylik fackskola till stånd" (prot. 8, § 206, Bih. 182). Stenberg anmärker att i flera andra typiska kvinnoyrken har införande av yrkesutbildning medfört en höjning av lönenivån och statusen. Det gällde att locka flera unga kvinnor till yrket eftersom bristen på "dugliga" tjänarinnor var stor. I motionen föreslås att denna skola även skulle erbjuda en *kortare kurs för kvinnor som tänker ingå äktenskap.* Stadsfullmäktige beslutade att tillsätta en kommitté bestående av fem personer med uppdrag att utreda frågan (prot. 9, § 220). Valet föll på fyra kvinnor och en man: nämligen fruarna Anna Stenberg och Elisabeth Quensel samt fröknarna Gunny Nelson och Emma Levin. Den manliga ledamoten var föreståndaren för arbetsförmedlingsanstalten Nils Skogh.

I oktober 1922 väckte Matilda Holmgren, Anna Linder, Kerstin Hellgren och Anna Herslow en gemensam motion om *Malmö kvinnliga gymnastik- och idrottsförenings tillgång till stora simhallen i kommunala varmbadhuset* (prot. 9, § 267, Bih. 230). Föreningen hade tidigare erhållit bidrag av kommunen för att bedriva simundervisning under vintertid. Motionen ingavs med anledning av badhusstyrelsens avslag den 3 mars[63] på föreningens begäran om att någon eftermiddag i veckan efter 14.00 få använda stora simhallen inklusive omklädningsrum och bastu, som tillhörde bad-

husets manliga avdelning. Denna var betydligt större än den kvinnliga avdelningen. Där fanns t.ex. plats för 71 personer i omklädningsrummet, mot 18 i den kvinnliga avdelningen. "Riktigast vore ju [– påpekas i motionen –] att damerna hade sin egen simhall. Under dessa ekonomiskt tryckta tider är det kanske olämpligt att yrka på anläggande av en dylik, men å andra sidan kunde väl, när möjligen andra nödhjälpsarbeten ordnas, även denna sak komma på tal. Visserligen påpekade badhusstyrelsen, att så få kvinnor begagna sig av baden, men då kvinnorna aldrig haft sin egen simhall, kan ju jämförelsen mellan deras och männens badfrekvens ej bli rättvis."

Vid en under vintern 1921 genomförd försöksverksamhet hade föreningen en dag i veckan fått tillgång till den manliga badavdelningen. Detta hade, enligt badhusstyrelsen, gett upphov till högljudda protester och klagomål från männen, som blivit hänvisade till den kvinnliga badavdelningen. Ett annat skäl för avslag var, att badhusstyrelsen fått vidkännas förluster på grund av minskade badintäkter. Badhusstyrelsen hade visserligen erbjudit föreningen två andra tider: söndagar 10.00–11.00 och tisdagar 12.00–14.00, men dessa tider ansågs för snävt tilltagna och passade illa för såväl yrkesarbetande kvinnor som för skolbarn. De anslagna tiderna medförde enligt motionen att skolbarn på grund av skolarbetet inte kunde beredas simundervisning, vilket både svenska livräddningssällskapet och kungl. skolöverstyrelsen ansåg borde införas som obligatorium.

Stadsfullmäktige bordlade frågan till nästa sammanträde, eftersom motionen dragits tillbaka i avvaktan på en ny motion i samma ärende (prot. 10, § 274). Enligt den nya framställningen i ärendet hade man "noga satt sig in i folkbadstyrelsens skäl för avstyrkande av motionen" (prot. 11, § 322, Bih. 285). Nu begärde man att simhallen skulle få disponeras av föreningen en dag i veckan mellan 15.00 och 18.30. Om kvinnornas badning inskränktes till sistnämnda klockslag, vore det fritt fram för män att använda bassängen 19.00–20.00. Då antalet badande var störst vid denna tid, skulle inte heller den ekonomiska förlusten bli så stor för badhusstyrelsen. Det framhålls att det bara är fråga om en försöksverksamhet under vårterminen 1923. Anledningen till att man återkom i ärendet var "att badkulturen inom det kvinnliga Malmö alltjämt behöver all den tillväxt, som kan åstadkommas; männen ha här fått ett mycket stort försteg, medan kvinnorna, som ju dock äro det större antalet, blivit betydligt efter, detta kanske delvis beroende på att deras avdelningar i badhus och simhall icke äro lika lockande till bad". Till grundproblemet hörde att badhusets kvinnoavdelning var klart underdimensionerad och otillräcklig för såväl bastubad som simning och simskoleverksamhet.

Som argument mot dem som ansåg det olämpligt att kvinnor och män använde samma simhall påpekas att detta i långt större utsträckning skedde i t.ex. Stockholm, Norrköping och Landskrona. Ärendet tycks ha blivit en het potatis för stadsfullmäktige, som överlät till badhusstyrelsen att bestämma vid vilka tider under en dag

i veckan som stora simhallen skulle upplåtas till Malmö kvinnliga gymnastik- och idrottsförenings medlemmar. Kvinnornas agerande visar att de var beredda att ta strid i en fråga som gällde kvinnors lika rätt till bad och simning som män. Sex år senare, närmare bestämt 1928, begärde Anna Herslow i en motion på den kvinnliga gymnastik- och idrottsföreningens vägnar, att badpriset skulle sänkas för folkskoleflickorna från 40 öre till 25 öre (prot. 9, § 271, Bih. 237). Denna sänkning skulle dock endast gälla under måndagar och under förutsättning att flickorna infann sig klassvis med sin lärarinna. Stadsfullmäktige beslutade enligt lagda förslag, med villkor att badningen ägde rum före klockan 17.00.

Tydligen utgjorde cykeltrafiken ett problem i Malmö, för i mars 1926 föreslog Anna Herslow och Anna Stenberg i en motion *införande av registrering av cyklar* (prot. nr 3, § 78, bihang nr. 57). Av motionen framgår att "Icke sällan bliva fotgängare påkörda och till och med skadade av vårdslösa cyklister, vilka sedan fortast möjligt begiva sig från platsen för undgå efterräkninger". Polismästare Schaar påpekar i sitt yttrande att poliskammaren vid två tidigare tillfällen inte fått gehör för sina framställningar hos stadsfullmäktige om införande av registrering av cyklar. I yttrandet räknas en rad städer upp där registrering av cyklar funnits länge. Antalet cyklar i Malmö beräknas till hela 50 000. Ärendet bordlades till nästa sammanträde som den 23 april beslutade att inte bifalla motionen (prot. 4, § 89).

Den 16 februari 1927 skrev Anna Herslow och socialdemokraten Matilda Holmgren en motion om *anställande av en polissyster,* som den 19 september 1930 var uppe till behandling i stadsfullmäktige (prot. 8, § 259, Bih. 223, Bil. 1). Att det i 1927 års budget för Malmö stad anslagits 200 kronor till kvinnligt biträde vid kroppsvisitation av anhållna kvinnor, ansåg motionärerna peka på behovet av en sådan tjänst. Till polissysterns arbetsuppgifter skulle bl.a. höra att omhänderta kvinnliga lösdrivare och vissa grupper av vanartiga barn.

Motionen vann varken polisnämndens eller polismästare Yngve Schaars bevågenhet. Av polismästarens utredningar (Bil. 16–17), daterade 2 maj respektive 3 juni 1927, framgår att ordningspolisen under tidsperioden 1922–26 anhållit 252 kvinnor och kriminalpolisen 963 samt att 333 kvinnor kroppsvisiterats under samma tidsperiod. Antalet omhändertagna barn var 466. Vid ordningspolisen var det "tämligen sällsynt" med kroppsvisitering som utfördes genom så kallad ytlig visitering. Däremot var visitering vanligare förekommande hos kriminalpolisen, då det även kunde bli fråga om förvaring i arrestlokal. Visiteringen genomfördes av en av polisens städerskor eller av särskilt tillkallad kvinnlig frälsningssoldat. Frälsningsarmén biträdde även polisen i de fall kvinnor omhändertogs efter att ha försökt ta sitt liv och vid omhändertagande av barn. Polismästare Schaar ansåg att *en* polissyster inte skulle räcka för att ersätta städerskan och de frivilliga insatserna från Frälsningsarmén. En polissyster måste ha ett eget tjänsterum, vilket inte kunde erbjudas "inom polisverkets

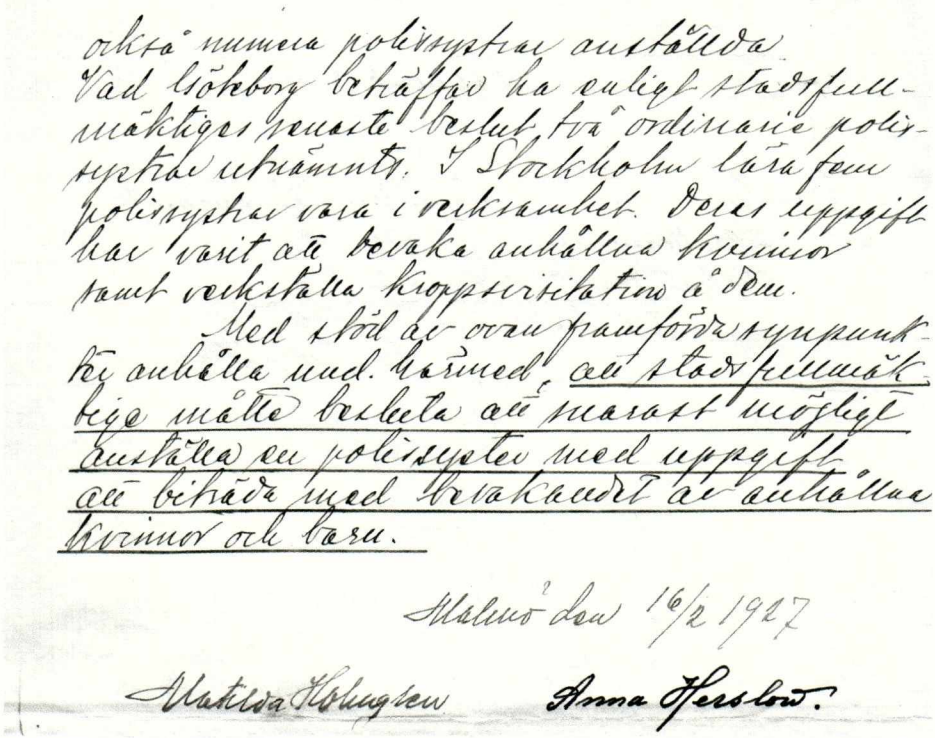
okta numera polissystrar anställda.
Vad Göteborg beträffar ha enligt stadsfullmäktiges senaste beslut två ordinarie polissystrar utnämnts. I Stockholm äro fem polissystrar vara i verksamhet. Deras uppgift har varit att bevaka anhållna kvinnor samt verkställa kroppsvisitation å dem.
Med stöd av ovan framförda synpunkter anhålla undt. härmed, att stadsfullmäktige måtte besluta att snarast möjligt anställa en polissyster med uppgift att biträda med bevakandet av anhållna kvinnor och barn.

Malmö den 16/2 1927

Matilda Holmgren Anna Herslow.

Fig. 8. Matilda Holmgrens och Anna Herslows motion om anställande av polissyster. Stadsfullmäktige i Malmö, EI:88. Foto: Bo O. Andersson, MSA.

ytterst knappt tilltagna lokaler". Det skulle även medföra betydande merkostnader att anställa en polissyster, som inte bedömdes stå i proportion till nyttan.

Behandlingen av ärendet följdes med stort intresse av kvinnorörelsen i Malmö. När man genom pressen fick reda på polisledningens inställning, ingavs den 30 maj 1927 en skrivelse till stadsfullmäktige till stöd för motionen[64]. Denna skrevs under av inte mindre än tolv kvinnoföreningar och två representanter för stadens barnavårdsmän, samtliga kvinnor. Värt att notera i sammanhanget är att även föreståndarinnan för Frälsningsarméns räddningshem tillhörde undertecknarna. I skrivelsen påpekas att "polissysterinstitutionen varken är något oprövat eller okänt här i landet, då Stockholm och Göteborg sedan åtskilliga år haft polissystrar anställda, vilka arbetat med gott resultat och visat sig fylla ett verkligt behov". Man ansåg att det "för en stad av Malmös storlek var ett oavvisligt behov, att det inrättades en befattning av den art och omfattning, som ovannämnda motionärer föreslagit".

På beredningsutskottets begäran fick barnavårdsnämndens ordförande rådman Nils Ryding, vice ordförande kyrkoherde Hagbard Isberg och Matilda Holmgren den 14 april 1929 i uppdrag att upprätta ett förslag till yttrande.[65] I detta konstateras att en betydande andel av de barn som varit föremål för insatser, "dessförinnan blivit omhändertagna och underkastats förhör av polisen". Barn som blir förda till polisstation fick inte behandlas som vuxna utan hänsyn måste tas till deras ålder och psykiska beskaffenhet. Dessa barn riskerade att komma i kontakt med "kriminella och demoraliserande vuxna personer" på polisstationen. En väl kvalificerad polissyster skulle kunna göra en betydande insats för att förbättra polisens behandling av flickor och unga kvinnor, särskilt i fall när det var fråga om "sexuella förvillelser". Av yttrandet framgår även att det i regel borde "tillkomma polissystern att ledsaga för skyddsuppfostran omhändertagna barn samt kvinnlig ungdom under färd till skyddshem".

Trots alla i yttrandet uppräknade verksamhetsfält för en polissyster ifrågasätts ändå behovet med tanke på det relativt fåtaliga antalet flickor "som efter förhör hos polisen blivit föremål för åtgärd från nämndens sida". Denna slutsats ger intryck av att enbart tillkommit för att motivera ett avstyrkande. Vid nämndens behandling av förslaget till yttrande den 12 februari följande år, visade det sig att beredningskommittén inte var enig.[66] Både vice ordförande kyrkoherde Hagbard Isberg och Matilda Holmgren förklarade att de endast kunde godkänna förslaget om det aktuella stycket ströks. Ordföranden förklarade att han endast kunde godkänna yttrandet i oförändrat skick (han hade själv formulerat det). Men nämnden gick på Isbergs och Holmgrens linje och beslutade att det aktuella slutstycket i yttrandet skulle utgå. Ordföranden reserverade sig och framhöll att det hittills inte förekommit något olämpligt på polisstationen och att föräldrar eller anhöriga lika gärna kunde närvara vid polisförhör etc. (i denna reservation instämde även herr Klinglund). Då samtliga fyra kvinnliga ledamöter närvarande vid det aktuella tillfället, segrade Holmgrens och Isbergs linje.

Frågan om polissyster utgjorde endast en detalj i en större organisationsutredning, som polisnämnden utförde på uppdrag av stadsfullmäktige. I sitt utlåtande från den 19 oktober 1929 instämde polisnämnden i polismästarens synpunkter (1930, Bih. 223, Bil.). Det ansågs helt tillfyllest att visitering och omhändertagande av barn och kvinnor även i fortsättningen fick skötas av en av polisens städerskor eller kvinnliga frälsningssoldater. Detta var en betydligt billigare lösning än att anställa en fullt kompetent polissyster. Man menade även att befintliga lokaler inte lämpade sig för kvinnlig personal. Vid polisnämndens undersökning av förhållandena i Stockholm, Göteborg och Köpenhamn företogs intervjuer av polisbefäl. I Stockholm hade en kvinnlig stadsfullmäktigeledamot med stöd av FBF och andra kvinnoorganisationer väckt en motion om utvidgande av de sex polissystrarnas verksamhetsområde till

att "även omfatta patrullering samt avhållande av förhör med kvinnor och barn". Vid förfrågningar om polissystrarnas arbetsinsatser hade svarats "att dessa väl vore till gagn i en del hänseenden i polistjänsten men dock icke kunde anses hava någon större mission att fylla". Samma attityd hade nämnden mött inom poliskåren i Köpenhamn. Det hade lite syrligt anmärks att det hos kvinnosakens förespråkare i Danmark blivit en "trosartikel" med polissystrar. Vad som i första hand behövdes var manliga poliser och att det "mången gång vore svårt att veta, vartill de i polisens tjänst anställda kvinnorna skulle användas". Matilda Holmgren lät sig inte avskräckas av allt motstånd från polisledning och stadsfullmäktige. 1934 återkom hon med en ny motion i samma ärende som resulterade i att fem kvinnliga skrivbiträden anställdes, varav två med högre kvalifikationer, så att de vid behov kunde tjänstgöra som polissyster. En av dem var enligt Holmgrens rekommendation utbildad sjuksköterska.[67]

När staden överlämnade tomtmark till staten för uppförande av en byggnad för länsstyrelsen, gick Föreningen för friluftslekar miste om en idrottsplats i Rörsjöstaden. Föreningen vände sig därför i oktober 1929 till stadsfullmäktige med anhållan om anordnande av en ny lek- och idrottsplats vid Sorgenfriskolan. Föreningens begäran upptogs som motion av Anna Herslow och Matilda Holmgren i december samma år (1930, prot. nr 11, § 359, Bihang 379). Behovet av en ny idrottsplats motiveras enligt följande: "Då intresset för friluftslek och idrott här i staden alltjämt tilltager, beroende delvis på att i skolorna numera undervisas i dessa ämnen, då i läroverken idrottsdagar anordnas, för vilket ändamål läroverken önska ökat utrymme på föreningens lekplatser, och då stadens många idrottsklubbar alltjämt äro i behov av träningsplatser, kommer denna inskränkning av lekplatsarealen att under nästkommande år vålla betydande svårigheter." Stadsfullmäktige beslutade att ge drätselkammaren i uppdrag att anlägga en ny lek- och idrottsplats norr och öster om Sorgenfriskolan. Initiativtagaren Matilda Holmgren, som var rektor för Sorgenfriskolan, hade under en studieresa i USA inhämtat moderna pedagogiska principer där stor vikt lades vid friluftsaktiviteter och idrott. Genom sin motion fick hon tillgång till en nyanlagd lek- och idrottsplats åt sina skolelever.

Sammanfattning

Kvinnorörelsens viktigaste frågor vid 1900-talets början var kampen för politisk rösträtt och reformering av äktenskapslagstiftningen. Nätverken var väl utvecklade inom kvinnorörelsen och de mest aktiva kvinnorna var ofta medlemmar i flera kvinnoföreningar samtidigt. Det fanns en bred samsyn mellan borgerliga och socialdemokratiska kvinnoföreningar beträffande problemformulering och politiska krav som rörde kvinnors rättsliga och sociala villkor. Även om de politiska skiljelinjerna inte

var särskilt påtagliga vid denna tid, är det slående ofta som kvinnliga fullmäktigeledamöter med olika politisk hemvist lägger fram gemensamma motioner. Initiativet verkar ofta ha kommit från stadens kvinnoorganisationer, som bedrev en effektiv lobbyverksamhet. I synnerhet socialdemokraten Anna Stenberg tycks ha haft mycket goda relationer med FBF. Två av hennes motioner har uppenbart tillkommit i nära samverkan med stadens "fredrikor". De kvinnliga fullmäktigeledamöterna kände säkert minst lika stor lojalitet med "sina" partipolitiskt obundna kvinnoorganisationer, som med det egna partiet. Inom den socialdemokratiska kvinnorörelsen var dock den fackliga förankringen och lojaliteten med partiet mycket stark. Som medlemmar av FKPR, som var partipolitiskt fristående men dominerat av kvinnor från medel- och överklassen, kände sig de socialdemokratiska kvinnorna i viss mån åsidosatta. Detta framgår inte minst av den socialdemokratiska kvinnliga diskussionsklubbens protokoll från 1900-talets början.

Den komplementära synen på kön och kvinnans roll i samhället utgör ett ständigt återkommande tema i kvinnorörelsens protokoll. Genom att argumentera för samhällets behov av "kvinnliga" insatser och "kvinnliga" synpunkter, ville man dämpa männens rädsla för konkurrens på arbetsmarknaden och på olika nivåer inom politiken. Men kraven på delaktighet i den demokratiska processen formuleras utan omsvep som en fråga om *rättvisa*: eftersom kvinnor har samma skyldigheter som män, bör de även ha samma rättigheter! Redan vid sekelskiftet försökte kvinnorörelsen få in kvinnor i skolråd och fattigvårdsstyrelser. Kommunalpolitiken betraktades som en viktig plantskola för en framtida roll i rikspolitiken. Synen på kvinnor i allmänhet och arbetarkvinnor i synnerhet, som okunniga, konservativa och ensidigt familjefokuserade, framskymtar här och där i föreningsprotokollen. Det fanns en stark ambition att genom föredrag, studiecirklar och lånebibliotek, vidga vyerna och väcka kvinnornas intresse för samhällsfrågor. Samtliga kvinnoföreningar arbetade energiskt för att träna kvinnor i föreningsteknik och offentligt uppträdande.

Undersökningen av den kvinnliga representationen i nämnder och styrelser i Malmö 1915 respektive 1930 visar föga överraskande, att kvinnliga ledamöter – med ett undantag – endast var representerade i ledningen för "mjuka" förvaltningar. Det demokratiska genombrottet och socialdemokratiska maktövertagandet i Malmö 1919 har i påfallande liten utsträckning fått genomslag i den kvinnliga representationen 1930. Kvinnorna hade flest ledamöter i fattigvårdsstyrelsen och var dåligt representerade i folkskolestyrelsen, där kyrkan fortfarande verkade i konservativ riktning. De ogifta kvinnorna intog en dominerande ställning bland de kvinnliga kommunalpolitikerna.

Slutligen kan konstateras, att kvinnliga motioner med "könsneutralt" innehåll hade goda förutsättningar att få majoritet i stadsfullmäktige. Dessa ärenden var sannolikt väl förankrade inom det egna partiet, innan de lades fram som motioner.

Som exempel kan förslagen om undersökning av bostadsförhållandena i Malmö och införande av bostadsinspektion samt anordnande av ny lek- och idrottsplats vid Sorgenfriskolan nämnas. De manliga fullmäktigeledamöterna hade inte heller några problem med motioner som syftade till att höja kvinnors kompetens som husmödrar, t.ex. demonstrationskurser i matlagning eller anordnande av kurser i sömnad. Även förslaget att utreda behovet av en fackskola för tjänarinnor (inkl. kurser för unga kvinnor i beredskap att gifta sig) föll i god jord. Effektivare skötsel av hem och hushåll låg naturligtvis även i de gifta männens intresse. Däremot stötte kvinnorna på hårdnackat motstånd i frågor som hotade manliga privilegier eller uppfattades som intrång på manliga domäner. Till denna kategori hör t.ex. motionen om ökat öppethållande för kvinnor i kommunala varmbadhuset i Malmö och motionen om införande av polissyster. I båda dessa ärenden uppbådades ett stort engagemang hos kvinnorörelsen i Malmö.

Att nominera en eller ett par kvinnor på valbar plats var en självklarhet för samtliga partier under 1920-talet. Dels var man angelägen att ha goda relationer med kvinnorörelsen som utgjorde en viktig opinionsbildare i samhället, dels ville man vinna kvinnliga röster. Sannolikt kände de fåtaliga kvinnliga ledamöterna att de hade ett dubbelt uppdrag: att representera både de kvinnliga väljarna och deras intressen och det parti som nominerat dem.

Noter

1 Malmö stads årsbok 1915, tab. 11.
2 Malmö stads årsbok 1915, tab. 155; 1932, tab. 225.
3 Schön, s. 216.
4 Rönnbäck, s. 154.
5 Palme, s. 283.
6 Manns, s. 72 ff, 130 ff m.fl. ställen.
7 Manns, s. 35.
8 Manns, s. 81.
9 Manns, s. 116.
10 Stafseng (i: Key, *Barnets århundrade*) s. 13.
11 Manns, s. 193 ff.
12 Manns, s. 236 ff.
13 Flood , s. 3f.
14 Flood, s. 4.
15 Svensk arbetarrörelse under 100 år, s. 188.
16 Winberg, s. 255–275.
17 Malmö kvinnliga diskussionsklubb, prot. 22 maj 1902, A:1.
18 Sandell, s. 2 ff.
19 Rönnbeck, s. 150.

20 Rönnbeck, s. 153.
21 Rönnbäck, s. 167.
22 Manns, s. 184.
23 Arbetet den 26 mars 1903.
24 Palme, s. 126 ff.
25 Rätt att förvalta sin enskilda egendom gällde endast under förutsättning att det fanns äktenskapsförord.
26 Palme, s. 126 f.
27 *Moderata samlingspartiet,* s. 21.
28 Back, s. 120 f.
29 Svensk arbetarrörelse under 100 år, s. 259.
30 Dessa städers stadsfullmäktige och samtliga landstingsfullmäktige, utgjorde valförsamlingar till första kammaren.
31 *Dagny* 20 jan. 1910 (nr 3).
32 *Dagny* 1 dec. 1910 (nr 48).
33 *Dagny* 24 nov. 1910 (nr 47).
34 Moderata samlingspartiet i Malmö A3A:1; Moderata samlingspartiet i Malmö, s. 20 f.
35 *Hertha*, årgång IX, mars 1922.
36 *Arbetet*, 8 febr. 1911.
37 Malmö Damsällskap, prot. 22 februari 1913, F:1.
38 Malmö Damsällskap, prot. 30 nov. 1904, F:1.
39 Var närvarande enligt protokollet 1 september 1909, Malmö Damsällskap, F:1.
40 Mral, s. 52.
41 Malmö kvinnliga diskussionsklubb, prot. 27 mars 1902, A:1.
42 Mral, s. 53 ff.
43 Malmö kvinnliga diskussionsklubb, prot. 12 febr. 1903, A:1.
44 12 mars 1903.
45 Malmö Kvinnliga Diskussionsklubb, prot. 8 okt.. 1903, A:1.
46 Carl Lindhagen (1860–1946) var jurist, borgmästare i Stockholm och riksdagsman 1897–1917, socialdemokrat fr.o.m. 1909 och en betydande förespråkare av kvinnlig rösträtt.
47 Mral, s. 56.
48 Malmö kvinnliga diskussionsklubb, prot. 24 jan., A:1.
49 Malmö kvinnliga övningsklubb, 1 vol.
50 Skåneförbundet LKPR, årsmötesprot. 26 jan. 1908.
51 Skåneförbundet LKPR, årsmötesprot. 24 jan. 1909.
52 Skåneförbundet LKPR, årsmötesprot. 30 jan. 1910.
53 Skåneförbundet LKPR, årsmötesprot. 6 febr. 1916.
54 Malmsten, s. 179.
55 Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikt, v.u. prot. 15 aug. 1921, AII:2.
56 *Morgonbris* 1922, nr 3.; Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikt, styrelseprot. 25 sept. 1921, AII:2.

57 Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikt, styrelseprot. 17 sept. 1928, AII:2.
58 Malmö stads årsbok 1915 och 1930.
59 Eftersom inget arkiv bevarats från den lokala föreningen i Malmö finns endast uppgifter om vilka som deltagit som representanter vid Skåneförbundets möten.
60 Magistraten i Malmö, A3A:1.
61 Malmsten, s. 182.
62 Jfr notis i *Hertha*, årgång IX, 9 febr. 1922.
63 Badhusstyrelsen i Malmö, prot. 3 mars 1922, § 17 med bilagor. Skrivelsen, som undertecknats av föreningens ordförande Ella Holmström, "vitsordades på det allvarligaste" genom en skrivelse av Malmö simsällskap i samma ärende.
64 Stadsfullmäktige i Malmö, E I:88.
65 Barnavårdsnämnden, A1AA:20, § 454.
66 Barnavårdsnämnden, A1AA:21, § 69.
67 Schenlær, s. 214.

Förkortningar

FBF = Fredrika-Bremer-förbundet
FKPR = Föreningen för kvinnans politiska rösträtt
LKPR = Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt
MSA = Malmö stadsarkiv

Källor och litteratur

Arkiv

Arbetarrörelsens arkiv i Malmö:
Malmö kvinnliga diskussionsklubb
Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikt

Malmö stadsarkiv:
Anna T. Nilssons papper
Badhusstyrelsen i Malmö
Barnavårdsnämnden i Malmö
Magistraten i Malmö
Malmö Damsällskap
Malmö kvinnliga diskussionsklubb
Malmö kvinnliga övningsklubb
Moderata samlingspartiet i Malmö
Skåneförbundet LKPR
Stadsfullmäktige i Malmö

Tryckta källor

Malmö stads årsbok / Utgiven av Malmö stads årsboksnämnd. Malmö 1915-1964.
Stadsfullmäktiges i Malmö protokoll med bihang. Malmö.

Tidningar:
Arbetet
Dagny
Hertha
Morgonbris

Litteratur

Andersson, Ingvar. *Sveriges historia.* Stockholm 1943.

Back, Per-Erik. "Från kommunalreform till världskrig" (sid. 115–172 i: Malmö stads historia. 5. 1914–1939 / utgiven på uppdrag av Stadsfullmäktige i Malmö; huvudredaktör: Oscar Bjurling. Malmö 1989).

Flood, Hulda. *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund 1920–1935.* Några erinringar inför jubileet. Utgiven från Socialdemokratiska Kvinnoförbundet. Stockholm 1935.

Jacobsson, Gösta. *Moderata samlingspartiet i Malmö 75 år.* Huvudförfattare: Curt Åke Olsson. Malmö 1978.

Key, Ellen. *Barnets århundrande.* [Ny utg.] Omläst hundra år senare med introduktion och kommentarer av Ola Stafseng [översättning: Svante Hansson]. Stockholm 1996.

Lindberg, Folke. "Stadsfullmäktigevalen blir politiska" (sid. 219–230 i: *Hundra år under kommunalförfattningarna.* Stockholm 1962).

Malmsten, Bo. "Från världskrig till världskrig" (sid. 175–240 i: Malmö stads historia. 5. 1914–1939 / utgiven på uppdrag av Stadsfullmäktige i Malmö; huvudredaktör: Oscar Bjurling. Malmö 1989).

Manns, Ulla. *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921.* Stockholm 1997.

Mral, Brigitte. *Kommunikation och handlande i Malmö kvinnliga diskussionsklubb 1900-1904.* Arbetarrörelsen och språket 1993:6. Uppsala: Litteraturvetenskapliga inst., Avd. för retorik 1993.

Palme, Sven-Ulric. "De första kvinnliga stadsfullmäktige" (sid. 126–128 i: *Hundra år under kommunalförfattningarna.* Stockholm 1962).

Palme, Sven Ulric. "De första kommunalfullmäktigevalen med allmän och lika rösträtt" (sid. 285–288 i: *Hundra år under kommunalförfattningarna.* Stockholm 1962).

Palme, Sven Ulric. "De första proportionella kommunalvalen" (sid. 231–235 i: *Hundra år under kommunalförfattningarna.* Stockholm 1962)

Rönnbäck, Josefin. "Rätt är makt: rösträtten som mål och medel för Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt" (sid. 149–171 i: *Kvinnor på gränsen till medborgarskap / Genus, politik och offentlighet 1800–1950* / Christina Florin och Lars Kvarnström, redaktörer. Stockholm : Atlas 2001.

Sandell, Ulla. *Den socialdemokratiska kvinnorörelsen i Malmö. Historik inför Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikts 60-årsjubileum 1968.* Historik till arkivförteckning över Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikt. Malmö 1968.

Schenlær, Margareta. *Malmökvinnor.* Gryps 9. Malmö: Malmö Kulturhistoriska Förening 2003.

Schön, Lennart. *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel.* Stockholm 2000.

Svensk arbetarrörelse under hundra år. Huvudredaktör och textförfattare: Ture Nerman. Stockholm 1938.

Winberg, Christer. "Patriarker i kvinnoförbund. Textilarbetarförbundets kvinnosyn" (sid. 255–275 i: *Manliga strukturer och kvinnliga strategier. En bok till Gunhild Kyle.* Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg nr. 33. Göteborg 1987).

Malmö stads årsbok 1912–1964.

Stadsfullmäktige i Malmö 1866–.

Från gosskola till samskola

Malmö latinskola i ett genusperspektiv

av Karin Embro Larsson

När rektor Salomon Kraft hälsade eleverna välkomna till höstterminen 1959 i aulan på Malmö latinskola satt för första gången 59 flickor i elevskaran - i ett traditionellt läroverk som alltsedan starten 1406 endast varit tillgängligt för pojkar. Hur kom det sig att flickorna började i denna traditionstyngda pojkskola? Hur kan man se detta som en återspegling av samhällsutvecklingen? Vilken roll spelade lärarna?

Fig. 1. Rektor Salomon Kraft och de första flickorna på Malmö Latinskolas trappa 1959. Efter Samuelsson, s. 212.

Med utgångspunkt i Malmö latinskola ger jag en kortare beskrivning av skolans allmänna utveckling som kopplas till genusteorier och till samhällsutvecklingen. Som material har jag använt litteratur från de olika ämnesområdena och otryckta källor, framförallt kollegieprotokoll. De finns tillgängliga på Landsarkivet i Lund och i Malmö stadsarkiv. Genom några korta samtal med personer som arbetade som lärare under den aktuella tiden har det framkommit hur man kunde tolka de olika frågorna på individnivå.

Malmö latinskola – en kort historik

Borgarna i Malmö ville i början på 1400-talet starta en skola som var anpassad till de egna behoven. De skolor som fanns sedan tidigare, katedralskolorna, utbildade sina elever främst för kyrkans behov. De var belägna i stiftsstäderna och hade funnits sedan 1000-talet.[1] Där utbildades pojkar i latin, kyrkosång och bibelkunskap för att de skulle kunna utföra sina sakrala ämbeten. Under medeltiden fick handeln en allt större betydelse. Borgarna behövde en skola som utbildade mot de krav som den nya tiden ställde. För att öppna en skola behövdes tillstånd och därför vände man sig till påven med en skriftlig förfrågan. Påven Innocentius VII gav sin tillåtelse den 15 februari 1406, och därmed kunde Schola Malmogense, Malmö skola, öppna.

Malmö latinskola har en ovanligt lång och intressant historia och omfattar många stadier av genomgripande förändring. På 1500-talet gick man från katolsk till luthersk konfession och då omorganiserades skolan till ett prästgymnasium, vilket 1537 utvecklades ytterligare till en latinskola. På 1660-talet började en försvenskningsperiod för att skolan skulle anpassas till att Skåne blivit svenskt. I Sverige hade ett statligt skolväsende byggts ut i och med 1649 års skolordning. Då Skåne blev svenskt kom skolan att omfattas av den nya ordningen som fastslogs där. Enligt den skulle det finnas tre slags läroanstalter: trivialskolor, gymnasier och akademier. Trivialskolan var fyraårig och kunde under de två sista åren vara praktiskt inriktad. Dessa praktiska "linjer" kom man senare att kalla apologistsklasser. De klasserna ansågs vara förberedande för handelsbetonade yrken. De kom under 1700-talet att bli en egen skolform. Gymnasiet var fyraårigt och kom att kallas för lärdomsskola. Malmö skola var både trivialskola och gymnasium. De närmaste akademierna var universitetet i Köpenhamn och – från 1668 – universitetet i Lund.

Skolordningen från 1649 innehöll inte endast en organisationsplan utan också metodiska anvisningar och kursplaner. Latin och kristendom var de viktigaste ämnena men man kom också att arbeta för "en felfri och vacker svenska". Därmed kan man se ambitionerna att ett enhetligt rikstalspråk skulle utvecklas. Från 1680 blev svenskan det officiella språket i Skåne.[2]

De pedagogiska och metodiska beskrivningarna som angavs i skolordningen visar

statens ambitioner för det svenska skolväsendet. Men den faktiska situationen på skolorna kunde markant skilja sig från statens önskemål. Om Malmö skola finner man att skolan under långa tider var i ett dåligt skick och att undervisningen var knapphändig och under vissa perioder låg undervisningen helt nere.

1800-talet

Perioden 1809–1880 var fylld av reformplaner för läroverkens del. Samhället förändrades och utbildningen skulle anpassas till att kunna bidra till samhällsutvecklingen. Näringslivet expanderade och med det följde nya yrkesgrupper med nya arbetsuppgifter. De borgerliga grupperna fick större inflytande och för dessa människor framstod den gamla lärdomsskolan som föråldrad. Ett exempel på att nya tider började råda var att tekniska elementarläroverk kom att inrättas i flera svenska städer, även i Malmö på 1850-talet.

1849 utfärdades en ny läroverkstadga som var anpassad till de nya samhällsförhållandena. Man inrättade en reallinje med befrielse från latin, grekiska och hebreiska. För att få tillträde till universiteten fanns dock kravet att ha kunskaper i latin. Det betydde i praktiken att reallinjens elever var utestängda från akademiska studier. Det kom att gälla fram till 1891, då latinkravet upphörde.[3]

Före 1863 fanns inte krav på någon formell skolgång för tillträde till universiteten. I stället anordnades särskilda inträdesprov vid universiteten vilka benämndes studentexamen. Hur eleverna fått sina kunskaper kunde variera. Fram till 1830-talets början kunde eleverna ha gått ut trivialskola, gymnasium eller bedrivit enskilda studier. Men alltmer började en praxis att ta form och eleverna förberedde sig för universitetet genom att studera på gymnasier. 1863 formaliserades kraven, då en ny studentexamen infördes. Denna examen förrättades nu på gymnasierna, som en garanti för att tillräckliga kunskaper för högre studier erhållits.

För att försöka att få en enhet i det brokiga förfarandet vid antagningen till universiteten inrättades den s.k. Läroverksrevisionen som var ett organ med uppgift att granska verksamheten vid läroverken. I en sådan revisionsrapport från 1824 anmodades Malmö latinskola att skicka in handlingar med beskrivningar av skolans arbete. Här ges en bild av förhållandena inom skolan och de problem som fanns. Frågan om tillräckliga kunskaper inför fortsatta studier på universitetet var central. Biskop Faxe, som var eforus[4] klagade över att man inte skiljde på "fullständig och ofullständig studentexamen"[5]. Dimissionsexamen som denna examen kallades var en slags informell examen och skulle vara en garanti för gedigna kunskaper efter avslutad skolgång. Även efter studentexamens inrättande användes ordet dimissionsrätt för de skolor som hade rätt att genomföra studentexamen.

Många pojkar slutförde gymnasiet men avlade inte dimissionsexamen därför att man inte tänkte sig någon akademisk karriär. Uppgifterna går isär om vilka yrken

dessa pojkar kom att ägna sig åt. I sin historik över latinskolan skriver Gunnar Samuelsson att de flesta, 90 %, var blivande präster.[6] I början på 1800-talet krävdes inte någon fortsatt utbildning för präster. De formella kraven ansågs ännu inte så viktiga.[7] Skolan kom därför att karaktäriseras som en ren "prästutbildningsanstalt"[8] vilket den varit sedan 1500-talet.

I Artur Evers historik framkommer det att den övervägande delen av de elever som slutade skolan utan examen ägnade sig åt hantverk, handel eller arbetade i "skrivstaten" och att ett fåtal blev sjömän eller militärer.[9] Detta är en påminnelse om att det fanns fler yrkesgrupper som behövde skolutbildning. Dessa elever fanns i de apologistklasser som hörde till skolan efter flytten till Dringenbergska gården 1827. Dessförinnan hade man inte haft plats för apologistklasser på skolan trots att detta påbjudits.

Fig. 2. Det ursprungliga skolhuset vid S:t Petri kyrka. Ur Inbjudan till öfvervarande af årsexamen vid Högre elementarläroverket i Malmö.

Ett långvarigt problem var att skolans lokaler var trånga. Skolan låg på själva S:t Petri kyrkas område i hörnet av Mäster Nilsgatan och Själbodgatan. Rektor skriver att "ett rymligare skolhus erfordras". De fyra lägre klasserna, som bestod av 70 elever, läste tillsammans i samma rum. Oväsendet som uppstod av att vissa hade högläsning, andra skulle repetera efter läraren för att gemensamt memorera stycken ur Bibeln eller Katekesen, hördes långt ut på gatan. 1827 hörsammades rektors önskan om

Fig. 3. Skolan efter flytten till den s k Dringenbergska gården. Ur Inbjudan till öfvervarande af årsexamen...

ett rymligare skolhus då skolan flyttade till Dringenbergska gården på Västergatan. Där fick alla klasser var sin sal i nedre plan och lärarna och rektor fick bostad på den andra våningen.

Dringenbergska huset användes som skola fram till 1879 men redan på 1850-talet börjar man känna av trångboddheten igen.[10] 1878 invigdes de nya lokalerna där Malmö latinskola nu ligger.

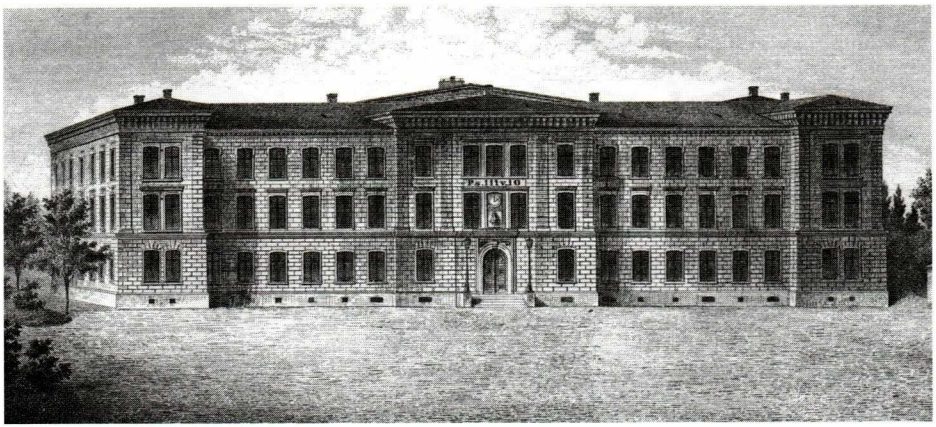

Fig. 4. Den nybyggda skolan 1878. Ur Inbjudan till öfvervarande af årsexamen...

Lärarnas situation beskrivs också i Skolrevisionens rapporter. Lönefrågan var en viktig fråga. Det berättas att Esaias Tegnér engagerade sig i frågan eftersom hans son Christoffer var lärare på Malmö latinskola under 1830-talet. Därför får lönefrågan ett stort utrymme i skrivelsen till Skolrevisionen. Här beskrivs att lärarna själva fick samla in sin lön genom att bege sig ut på landsbygden och få den i form av säd av de bönder som arrenderade skolans jordar. Lönen kunde uppgå till 85 tunnor korn per år. Detta system var det så kallade prebendesystemet, vilket var det vanliga sättet att avlöna lärare på vid den här tiden. Lönesystemet var i en brytningstid mellan lön in natura och monetär lön och 1849 uttalades det att för "lärare utan prästbanan som slutmål avskaffas naturahushållningen som grund för statstjänstemännens avlöningsförhållanden"[11]. Läroverkslärarnas löner var mycket dåliga eftersom de till 1850-talet var exspektanstjänster, det vill säga tjänster, vilka förväntades att snart bytas ut mot en prästtjänst med fast lön. Lärarna behövde därför ibland extra bidrag i form av gåvor, kollekt, matdagar osv. 1845 ökades lönen med 45% och 1856 beslutade riksdagen att normalstaten skulle fördubblas. Under slutet på 1800-talet fram till 1904 avvecklades systemet med lön in natura till förmån för penninglön och 1910 avskaffades detta system även för präster.[12]

I kollegieprotokollet från den 2 februari 1934 kan man läsa att kollegiet diskuterade att överföra läroverkets lönejordar som sorterade under prästerskapets frälsejordar till kronan.[13] Trots att prebendesystemet inte längre gällde, fanns en eftersläpning gällande den ålderdomliga strukturen på så sätt att ägandeförhållandena ännu inte hade reglerats.

1900-talet

1900-talet kom att bli en period av åtskilliga förändringar. Allt fler elever började att studera vid läroverk. Redan vid 1900-talets början hade realskolan fått flytta till S:t Petri, och några av de lägre klasserna fick läsa i det tekniska läroverkets lokaler. "Trycket från det stora folkhemmet"[14] var en realitet. Skolan behövde byggas ut och få bättre och mer ändamålsenliga lokaler. Främst gällde det de naturvetenskapliga och tekniska institutionerna och gymnastiksalen som ansågs otidsenliga. Senare byggdes teckningssalar och ett frukostrum för eleverna. Ombyggnaderna var speciellt genomgripande mellan 1958 och 1960 som en följd av att skolan fick krav på sig att ha ett större innehåll och skulle kunna erbjuda ett varierat utbud av aktiviteter. Idrottsdagar infördes och större organisationskrav ställdes på schemaläggare.[15]

Demokratiseringsprocessen visade sig på olika sätt. I stadgan från 1933 reglerades lärarnas möjlighet att bestraffa elever. Enligt stadgan skulle straffen mildras och det påtalades en allmän försiktighet i disciplinärenden.[16] Skolaga avskaffades i och med 1927 års läroverksstadga[17] men inte förrän 1958 i folkskolestadgan.

Föräldramöten infördes under 1940-talet men i praktiken kom de sällan att

genomföras. Det kan exemplifieras med ett citat från skolans årsredogörelser under 1940-talet där man kan läsa: "Något föräldramöte har under läsåret ej förekommit".[18] Efter 1950 höll man regelbundna föräldramöten och en föräldraförening startades med särskilda klassrepresentanter.

En skolsköterska anställdes 1944 och under 1950-talet anställdes en skolkurator. I årsredogörelsen från 1957 kan man läsa om skolkuratorns olika arbetsuppgifter. Skolkuratorn skulle uppmärksamma elever som inte hade sitt föräldrahem på studieorten, då det var vanligt att eleverna fick bo inackorderade, eftersom transporterna från hemmet ofta kunde vara alltför tidskrävande.

Båda dessa yrkesutövare var kvinnor och utgjorde ett stort stöd för lärarna. Detta kommer till uttryck i kollegieprotokollet när man skriver att "de underlättar arbetet både för lärarna och rektor"[19].

Namnändringar

I mitten på 1900-talet inträffade ytterligare en stor förändring då flickorna fick tillträde till Malmö latinskola, som mellan 1927 och 1958 hette Malmö högre allmänna läroverk för gossar. När riksdagen beslutade att flickor skulle få tillgång till den statliga läroverksutbildningen 1927, ändrade skolan namn från Malmö latinskola till Malmö högre allmänna läroverk för gossar, just för att betona att läroverket var till endast för pojkar. Men 1959 fick skolan – i samband med att skolan blev en samskola, dvs. öppen för både pojkar och flickor – tillbaka sitt gamla namn: Malmö latinskola.

Skolformerna – en kort översikt

När man undersöker förhållanden i skolorna under 1900-talets första hälft, är huvudmannaskapet centralt därför att de statliga skolorna – läroverken – var mer reglerade än andra skolor. Det gällde tillträdet för kvinnliga elever men även kraven vid anställningen av lärarna, både gällande kompetens och könstillhörighet.[20]

Samskolor

Folkskolan inrättades 1842 och var till en början kyrkans, socknens, ansvar. I Malmö hade man ett ordnat folkskoleväsen redan från 1806. Det var vanligt att man hade folkskolor före 1842 i många städer därför att man ansåg att skolan inte bara skulle ge kunskaper och vara fostrande utan också att den skulle vara en social inrättning och ta hand om de många barn som sprang på stadens gator utan någon tillsyn. Därför gav folkskolan på sina håll intryck av att vara en ren fattigskola.

Huvudmannaskapet kom att flyttas från socknen till kommunen 1911 i Malmö.[21] Tidpunkten för när kommunerna övertog huvudmannaskapet varierade i landet och på några platser tog det fram till 1950-talet innan folkskolan blev kommunal.

Folkskolan blev obligatorisk på 1880-talet och fick sin första enhetliga skolplan, normalplan, 1919, då det fastslogs att det inte längre var obligatoriskt med "katekesläsning". 1937 blev folkskolan sjuårig.

Liberaler och socialdemokrater arbetade för att den sexåriga folkskolan skulle bli en "bottenskola" och utgöra en naturlig övergång till realskolan[22]. I skolreformen 1927, den så kallade bottenskolereformen, bestämde man att realskolan skulle vara fyraårig och bygga på folkskolans sjätte klass eller femårig och bygga på folkskolans fjärde klass.

Det fanns andra kommunala skolformer som gjorde det möjligt att gå vidare efter folkskolan för att få realskolekompetens. Redan 1909 inrättades kommunala mellanskolor i flera städer som gav samma kompetens som realskolan. I Malmö omorganiserades Borgarskolan 1910 till en 4-årig mellanskola.[23]

Generellt kom flera av dessa kommunala mellanskolor successivt att omvandlas till statliga samrealskolor under 1940-talet.

Folkhögskolor startade efter dansk modell. I Skåne finns landets äldsta, Hvilans folkhögskola i Åkarp, som startade 1868. Man kallade dem för bonde-högskolor och dit kom till en början främst bondebefolkningens söner. Så småningom startades hushållslinjer som var anpassade till flickornas behov med väv-, textil- och storhushållslinjer. Till folkhögskolan krävdes förkunskaper från folkskolan.[24] Många ungdomar väntade några år innan de läste vidare. Eftersom många tillhörde bondebefolkningen ägnade man sig ofta åt att arbeta i jordbruket innan man började på en folkhögskola.

Flickskolor

Då det var dags att börja skolan för borgarnas döttrar placerades de ofta redan från början i en flickskola. De kunde vara privata eller kommunala och fick ofta statliga bidrag. Vissa flickskolor hade "dimissionsrätt", d.v.s. de kunde ge flickorna studentexamenskompetens. Om man gick på en flickskola utan denna möjlighet kunde man ta studentexamen som privatist. Detta skedde första gången 1871 och sammanföll med flickors möjlighet att börja läsa på universitet.[25] 1909 inrättades en slutexamen som gav möjlighet till normalskolekompetens, en slags realexamen på flickskolan. Den utgjorde grunden för de flickor som tänkte sig en framtid inom yrken som öppnats för kvinnor på mellannivå. Att arbeta som tjänsteman inom post eller telegraf var populärt. Detta var områden som expanderade och behovet av billig arbetskraft gjorde att man öppnade dem för kvinnor.

1962 års beslut om grundskolans införande innebar att flickskolorna skulle avvecklas och de upphörde helt i början av 1970-talet.[26]

Gosskolor

De föräldrar som planerade en statusfylld framtid för sina söner placerade sina pojkar i ett läroverk redan från skolstarten. Läroverken kunde ha olika huvudmän och drivas privat, kommunalt eller statligt. Hässleholms högre allmänna läroverk får exemplifiera att ett läroverk även kunde drivas som aktiebolag.[27] Ibland kunde ett läroverk vara både statligt och kommunalt. Läroverket i Ystad hade en kommunal latinlinje medan resten av läroverket var statligt[28], och Läroverket i Kristianstad hade en högre folkskola inom sina väggar som var kommunal.[29] Efter 1927 kom dessa statliga läroverk att öppnas för flickor men några skolor fortsatte att vara tillgängliga bara för pojkarna.

Gosskolor blir samskolor

Redan 1905 kom möjligheten för flickor att börja i statliga realskolor som då omvandlades till samskolor. Denna förändring skedde främst på de orter som inte tidigare hade flickskolor vilket var fallet på mindre orter som Trelleborg, Simrishamn och Ängelholm. På andra orter fortsatte man enligt traditionerna; flickorna gick i de flickskolor som sedan tidigare fanns och läroverken kunde i praktiken förbli gosslöroverk ett tag till. I Malmö kom det att finnas två samrealskolor: Johannesskolan och Slottsstadens skola. Av minnesboken *Ett dokument om Slottis i Malmö 1950–1990*, framgår det att samskolan inte hade samma status som de enkönade gosslöroverken Sankt Petri och Malmö högre allmänna läroverk för gossar.

1927 gjordes även den övre delen av läroverket, gymnasiet, tillgänglig för flickor. Som tidigare nämnts undantogs läroverken på de orter där särskilda statliga läroverk för flickor startades däribland Malmö.

Som exempel på antalet flickor som sökte sig till etablerade läroverk kan nämnas läroverket i Kristianstad, där 39 flickor började 1927. Det kan jämföras med 387 pojkar som började samma år. I Hässleholm som hade ett yngre läroverk, började samma år 98 flickor och 75 pojkar.[30] Flickorna var här i majoritet vilket skulle kunna betyda att en del av pojkarna fortsatte att gå i de läroverk som man tidigare sökt sig till i närområdet, nämligen läroverken i Kristianstad och i Helsingborg. Samma tendens gäller generellt i övriga delar av Skåne.[31] Det kan förklaras med att det fanns en uttalad statusskillnad mellan de traditionella pojkläroverken och de nyare samläroverken, trots att båda nu var samskolor.

Malmö latinskola

Flickorna hade gjort sitt intåg i de tidigare statliga gosslöroverken – men inte överallt. Malmö tillhörde ett av flera undantag. Detta föranledde Skolöverstyrelsen att inkomma med en skrivelse till Malmö stads skolstyrelse den 29 november 1958. Där påpekade man att stadens båda huvudgymnasier inte var samskolor och detta

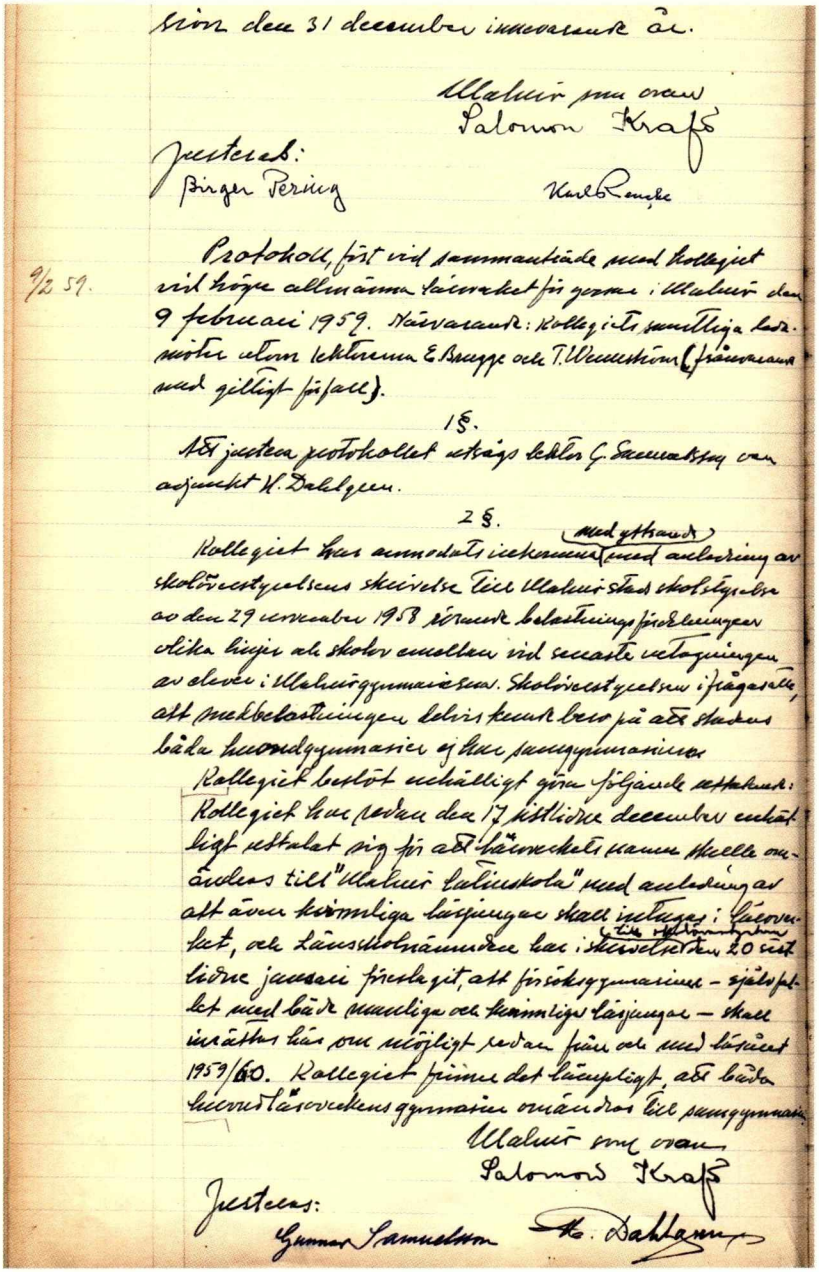

sion den 31 december innevarande år.

Ullahuir som ovan
Salomon Kraft

Justerad:
Birger Persing Karl Ramke

9/2 59.

Protokoll, fört vid sammanträde med kollegiet vid högre allmänna läroverket för gossar i Ullahuir den 9 februari 1959. Närvarande: Kollegiets samtliga lärare utom lektorerna E. Brugge och T. Wennström (frånvarande med giltigt förfall).

1 §.

Att justera protokollet utsågs lektor G. Samuelsson och adjunkt K. Dahlgren.

2 §.

Kollegiet har av modern (med yttrande) med anledning av skolöverstyrelsens skrivelse till Ullahuir stads skolstyrelse av den 29 november 1958 rörande belastningsfördelningen olika hög på skolor emellan vid sekundärundervisningen av elever i Ullahuirgymnasiet. Skolöverstyrelsen ifrågasätter, att medbelastningen lätt skulle bero på att stadens båda huvudgymnasier ej äro samgymnasier.

Kollegiet beslöt enhälligt gjort följande uttalande: Kollegiet har redan den 17 sistlidne december enhälligt uttalat sig för att läroverkets namn skulle omändras till "Ullahuir läroverk" med anledning av att även kvinnliga lärjungar skall intagas i läroverket, och länsskolnämnden har i skrivelse den 20 sistlidne januari (till skolstyrelsen) framfört, att försöksgymnasiet – sjöskolan – med både manliga och kvinnliga lärjungar – skall upphävas så snart som möjligt redan från och med läsåret 1959/60. Kollegiet finner det lämpligt, att båda huvudläroverkens gymnasier omändras till samgymnasier.

Ullahuir som ovan
Salomon Kraft

Justerat:
Gunnar Samuelsson K. Dahlgren

Fig. 5. Kollegieprotokoll 9 februari 1959, vid högre allmänna läroverket för gossar. Se särskilt 2 § ang. namnändring.

försvårade en jämn fördelning av elever mellan läroverken och medförde att "belastningsfördelningen"[32] var problematisk mellan skolorna.

På Malmö högre allmänna läroverk för gossar tog man upp ärendet för behandling i kollegiet, se fig. 4 under § 2.

Diskussionen finns återgiven i kollegieprotokollet. Alla verkade helt eniga om att man skulle öppna skolan för flickor men man kallade uppdraget för en försöksverksamhet. Kollegiet verkade optimistiskt och angeläget om att få komma igång så fort som möjligt helst redan året därpå. Man kom genast in på namnfrågan och i kollegieprotokollet kan man läsa att "kollegiet beslöt enhälligt att ändra namnet till "Malmö latinskola" med anledning av att även kvinnliga lärljungar skall intagas i läroverket – om möjligt redan från och med läsåret 1959/60"[33]. Kollegiet visade sig alltså enigt, ingen reservation finns dokumenterad och förhoppningen om att få starta en samskola redan höstterminen 1959 kom att infrias.

Genusteorier

Kvinnohistoria har under slutet av 1900-talet kommit att utvecklas till genushistoria. Då man skildrar kvinnor, kvinnors arbetsuppgifter och roller tar man numera med ett genusteoretiskt perspektiv. Genus står som ett begrepp för det sociala och kulturella könet skilt från det biologiska. Biologiskt är hon naturligtvis kvinna men alla egenskaper som tillskrivs kvinnan behöver inte vara medfödda. Under olika tider är vissa egenskaper och beteenden ansedda som feminina medan de i andra tider kan anses som maskulina. I 1700-talets mode för män i högreståndsmiljö fanns gråtattacker, snyftningar och sirliga gester som delar av ett manligt beteende.

Synen att kvinnan befinner sig närmare naturen, känslorna och det "konstnärliga" och att hon står för moderlighet och omsorg har under långa tider varit utbredd. Denna kvinnliga särart kände mannen att han behövde skydda så att hon inte förlorade dessa viktiga kvinnliga drag. Hur kvinnan skyddades kunde ta sig olika uttryck. Flera av dem kan idag tolkas som förtryck.

Genom lagstiftningen kan man följa att kvinnans rättigheter successivt kom att öka under 1800-talet och framförallt under 1900-talet. Det gällde arvsrätten, äganderätten, rösträtten, rätt att starta egen affärsrörelse och möjlighet till skolgång. Inför flera av dessa lagförslag kan man i riksdagsprotokollen läsa om livliga diskussioner där man ansåg att kvinnan av olika anledningar inte skulle klara av ett betungande ansvarstagande och att hennes fysiska svaghet gjorde att hon svårligen kunde beredas tillgång till exempelvis högre och bättre avlönade tjänster[34]. Oron över kvinnans bräcklighet och svaga hälsa kan man även läsa om i läroverkens kollegieprotokoll under de första årtiondena i början på 1900-talet, då flickorna hade fått tillträde till läroverken.[35]

I begreppet genus finns ofta ett maktperspektiv. Synen på att samhället varit och är patriarkaliskt är i de flesta genusteorier centralt det vill säga att männen överordnas kvinnorna och att det anses vara norm. Den vita medelålders mannen kan fortfarande uppfattas ha en "naturlig auktoritet" i förhållandet gentemot kvinnan. Detta hierarkiska synsätt visar kvinnors underordning.

Centralt är också särskiljandet av det manliga området från det kvinnliga vilket kallas dikotomi (egentligen: tudelning). Männen har sina områden och kvinnorna har andra vilket är tydligt i hemmen och i arbetslivet. Kvinnoyrken har sämre status och sämre löner. Därmed visar sig även hierarkin i synen på kvinnors arbete, eftersom det inte värderas lika högt ekonomiskt.

I Sverige har Yvonne Hirdman[36] en central ställning som genusteoretiker. I sin analys av relationen mellan könen använder hon begreppet genuskontrakt. Hon är influerad av amerikanskan Joan W. Scott som var en av de första genusteoretiker som fick genomslag i Sverige. Man delar in genusordningen i olika nivåer och enligt Hirdman är de:

1. Den abstrakta nivån. I traditionerna, grundade på kyrkans symbolik, konsten och den filosofiska/vetenskapliga begreppsapparaten, står det kvinnliga för underordning. Den manliga och kvinnliga världen är oftast åtskild.
2. Den sociala nivån. I organisationer, på arbetsplatsen och i skolor syns genusstrukturerna tydligt.
3. Den individuella nivån. I hemmen och i familjer bildas könsroller som är beroende av de övriga nivåerna som man förhåller sig till på ett subjektivt sätt.

Dessa nivåer är osynliga men kan användas vid en analys och förklara traditionens kraft. Varje miljö skapar sin egen norm och varierar beroende på klasstillhörighet, etnicitet och genus det vill säga vilken bakgrund man har och i vilket sammanhang man lever i.

Systemförändrande krafter finns. Mannens överordning kan förändras inom olika sektorer i samhället och särskiljandet mellan manligt och kvinnligt kan brytas inom olika områden till exempel i arbetslivet. Framförallt sker detta vid kriser i samhället, t.ex. vid krig eller då genomgripande förändringar inträffar som vid industrialiseringen eller i demokratiseringsprocessen.

Yvonne Hirdmans teori har fått kritik för att vara alltför generell och för att hon tar för lite hänsyn till den individuella människan. Historien består liksom nutiden av agerande människor. Pionjärer och banbrytare finns – men de tillhör en minoritet. Ofta finns hindren på det mentala planet men pionjärerna lyckas till viss del frigöra sig från de sociala normerna. De utgjorde och utgör en självständig och i mångas

ögon besvärlig grupp. Men i vissa fall kan de få stöd från sin omgivning, av sin familj eller förr av inflytelserika manliga vänner som satt i riksdagen.

Det kan tilläggas att genusteorier även innefattar uppfattningen av mannen under olika tider och numera bedrivs maskulinitetsforskning för att problematisera synen på mannen.

Teorierna kring genussystemet ger en intressant syn på tidigare osynlig historia och kan även bidra till att göra oss medvetna om vår egen tids osynliga maktstrukturer.

Förändringar

Förändring av kvinnans ställning i samhället

De kvinnor som kämpade för kvinnors rätt i samhället var kvinnor med utbildning och kontakter med världen utanför Sveriges gränser där kvinnosaksfrågor tagits upp tidigare.[37] 1904 bildades "Akademikers bildade förening" med Elsa Eschelsson som första ordförande. Föreningens uppgift var att kämpa för kompetens före kön. Det var inom ramen för denna förening som kvinnorna agerade för att få rätt till adjunktstjänst på statliga läroverk. Lagen från 1809 gällde fortfarande där det stadgades att endast "svenske män" fick ha statligt ämbete till vilka adjunktstjänster hörde. Rätten att få adjunktstjänst gavs till kvinnor 1917 i Behörighetslagen. Eftersom kvinnor skulle få rösträtt 1919 kan man säga att det låg i tiden att stärka kvinnans ställning.[38]

1917 startade de kvinnliga lärarna ett eget riksförbund "Sveriges flick- och samskolors lärarinneförbund" vars styrelse bestod av 4 män och 5 kvinnor. Den ene av männen var regeringsrådet Herman Palmgren[39] som kunde föra in kvinnofrågorna i politiken.

Fastän kvinnorna hade rätt att söka adjunktstjänst på statliga läroverk, tog inte medlemstidningen in några platsannonser som gällde adjunktstjänster. Undantaget utgjordes av tjänster på statliga flicklläroverk eller i yngre klasser på samskolor. Detta gällde fram till 1930.[40]

Behörighetslagen kom att gälla fram till 1949 då likställdhet skrevs in i andra lagar. Det särskilda kvinnoförbundet "Sveriges flick- och samskolors lärarinneförbund" kom att gå upp i andra fackförbund bl.a. i det som under 1950-talet skulle bli Läroverkslärarnas riksförbund, idag Lärarnas riksförbund och som redan tidigt haft kvinnliga medlemmar.

En annan viktig fråga som de båda kvinnoorganisationerna arbetade med var att höja lönerna. Likalönsprincipen i statlig tjänst fastslogs 1947. Det var en framgång för kvinnorna som effektivt lyckats med att arbeta på bred front utan de splittringar som faktiskt fanns inom kvinnorörelsen mellan gifta och ogifta, mellan arbetarkvin-

nor och borgerliga. Det kanske berodde på att man lyckades framställa förändringarna som nyttiga för landet. Ett exempel är då Alva Myrdal vände frågan om gift kvinnas rätt till arbete från en arbetsmarknadspolitisk fråga till en befolkningsfråga. Giftermålet skulle inte upplevas som ett hinder utan gynna befolkningstillväxten. Den svenska kvinnorörelsen lyckades på så sätt att legitimera sina krav både inför de egna organisationerna och inför den breda opinionen.[41]

Förändringar inom skolan

År 1946, tillsattes en skolkommission med Tage Erlander som ordförande. Uppgiften var att utarbeta ett förslag till en sammanhållen skola med ett modernt individualiserat arbetssätt och med demokratiska förtecken. 1948 kom förslaget om en sammanhållen 9-årig skola som skulle ersätta parallellskolesystemet. Riksdagen tog 1950 beslutet om att denna enhetsskola skulle utgöra en försöksskola i några kommuner i landet innan en vidare beredning skulle tillsättas 1957.

Grundskolan kom att införas 1962 i hela landet. I samband därmed upphörde successivt även undervisningen på lördagar och skolmåltider började införas. Dock kom realskolan att leva kvar i ytterligare 10 år i ett fåtal kommuner. I Malmö togs realexamen sista året 1965.

Inför genomförandet av grundskolan krävdes en rad förberedelser. Det statliga läroverket fick 1958 kommunen som huvudman och var därmed inte längre statligt. Som tidigare nämnts startades en rad ny- och tillbyggnader av Malmö latinskola som 1959 bytte namn i samband med att den blev en samskola.

Man fick ta emot en rad olika remisser gällande införandet av en grundskola. I kollegieprotokollet den 26/9 1961 kan man läsa ett långt yttrande där man uttrycker förvåning över att de ansvariga politikerna "överlåter den gamla skolans lärare till att konstruera den nya skolan: Man kan inte underlåta att ge uttryck åt en viss pessimism beträffande resultatet".[42] Man ansåg alltså att en så omarbetad och reformerad skola behövde ha en lärarkår som var speciellt utbildad för den nya skolans ideal om en sammanhållen elevgrupp.

På ett antal punkter var dock kollegiet positivt. Det gällde antalet elever i klasserna som skulle minskas och man var också positiv till att få bättre tillgång på undervisningsmaterial.

1962 startade grundskolan på latinskolan med 4 klasser.[43] På skolan gick totalt 33 klasser, så grundskoleklasserna utgjorde en minoritet. De klasser som fanns kvar i det gamla systemet fick ta realexamen enligt den gamla studieordningen. Gymnasiet levde hela tiden vidare.

I Läroverkskatalogerna för de olika läsåren kan man läsa vilka elever som gick i de olika klasserna. Enligt katalogen för1960–1961 gick 410 elever, det vill säga pojkar, i realskolan. Året därpå, 1962–1963 då grundskolan inrättades, gick 270 i realskolan.

22

1) rätt för eleverna att bortvälja eller
välja mindre kurs i de främmande
språken,
2) förstärkningsanordningar i ma-
dermålet och matematik,
3) minskad elevantal i klasserna,
4) bättre tillgång till undervisnings-
material och pedagogiska hjälpmedel.

Allt detta noteras med tacksamhet, och kollegiet vill särskilt påtala, att punkterna 3 och 4 ter sig som absolut nödvändiga förutsättningar för pedagogisk försöksverksamhet i de riktlinjer, som beredningen dragit upp. Det bör emellertid också framhållas, att minskningen av elev. antalet till 30 därvid borde vara helt otillräcklig. Dessutom måste det i stadgan ges garanti för att elevantalet icke i något fall får överstiga 30. Den föreslagna uppmustringen av de pedagogiska hjälpmedlen tycks uppgå till 12-15 kronor per elev och läsår, och detta belopp ter sig icke ändamålsenligt för dem som dagligen umgås med uppmustringsbehovet. Bl.a. tycks beredningen ha utgått från att de naturvetenskapliga institutionerna f.n. har en någorlunda tillfredsställande grundutrustning, vilket är ingalunda alltid fallet.

Grundproblemet: läsaren.

Med hjälp av dessa stödåtgärder skall alltså läsaren göra en ny skola, och för att kollegiums – och alldeles speciellt ett kollegiums vid en läsarutbildnings-

Fig. 6. Udrag från diskussionen om grundskolans införande. Protokoll 26/9 1961.

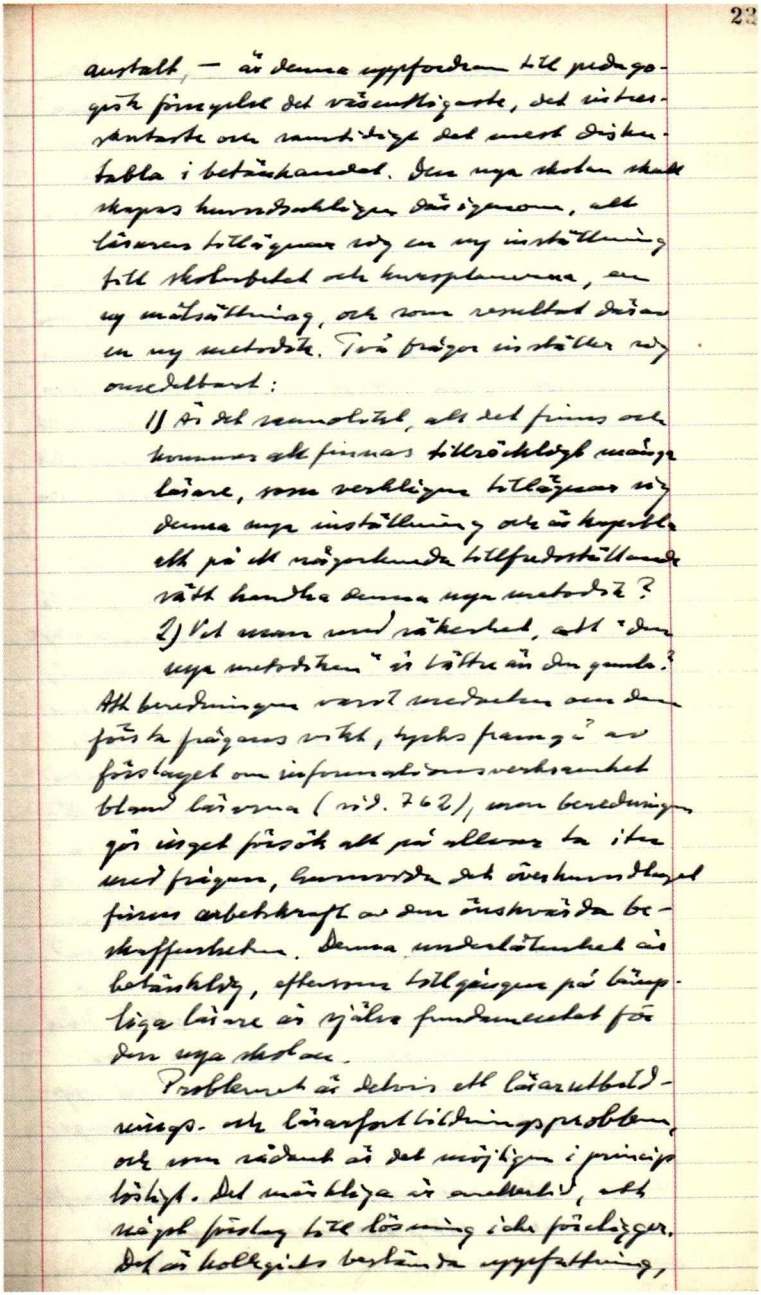

23

anstalt, — är denna uppfordran till pedagogisk försyntet det väsentligaste, det intressantaste och samtidigt det mest diskutabla i betänkandet. Den nya skolan skall skapas huvudsakligen därigenom, att lärarens tillägnar sig en ny inställning till skolarbetet och kursplanerna, en ny målsättning, och som resultat därav en ny metodik. Två frågor inställer sig omedelbart:

1) Är det sannolikt, att det finns och kommer att finnas tillräckligt många lärare, som verkligen tillägnar sig denna nya inställning och är kapabla att på ett någorlunda tillfredsställande sätt handha denna nya metodik?

2) Vet man med säkerhet, att "den nya metodiken" är bättre än den gamla?

Att beredningen varit medveten om den första frågans vikt, typiskt framgår av förslaget om informationsverksamhet bland lärarna (sid. 762), men beredningen gör ingen försök att på allvar ta itu med frågan, huruvida det överhuvudtaget finns arbetskraft av den önskvärda beskaffenheten. Denna underlåtenhet är betänklig, eftersom tillgången på kompetenta lärare är själva fundamentet för den nya skolan.

Problemet är delvis ett lärarutbildnings- och lärarfortbildningsproblem, och som sådant är det möjligen i princip lösbart. Det mänskliga är emellertid, och några förslag till lösning icke föreligger. Det är kollegiets bestämda uppfattning,

Fig. 7. Forts. på prokoll (fig. 6).

I grundskolan gick då 118 elever uppdelade på 62 pojkar och 56 flickor. Sista året som det fanns en realklass på skolan var läsåret 1964–1965 och den utgjordes av 60 pojkar. Grundskolans elever uppgick då till 350.

Samtidigt fanns, som tidigare nämnts, gymnasiet kvar på skolan som bestod av 502 elever.[44] Malmö latinskola kom att bli en renodlad gymnasieskola läsåret 1971–1972. Den sista studentexamen avlades 1968.

Lärarna på läroverken

Vägen till att få en adjunktstjänst för kvinnor var inte så lätt. På statliga läroverk kunde adjunktstjänster bara tillsättas med män fram till 1923 då Behörighetslagen från 1917 trädde i kraft. Före 1923 kunde kvinnor arbeta som ämneslärarinnor främst bland de yngre eleverna på läroverken. De lägre läroverken, som ledde fram till realexamen, öppnades 1905 för flickor. På dessa samrealskolor förekom därför tidigt kvinnliga lärare, dock ej som adjunkter, eftersom rättigheten saknades även om den kvinnliga läraren hade de formella krav, som ställdes för en adjunktstjänst.

I lärarmatriklarna kan man läsa vilka lärare som arbetade på de olika läroverken. Det framkommer att det anställdes få kvinnor under perioden som sträcker sig från 1923 då Behörighetslagen trädde i kraft till 1950-talet, även på läroverk som var samskolor.[45]

1960, när Malmö latinskola hade öppnats för flickor, var 10 % av lärarna kvinnor. Men redan innan skolan öppnades för flickor tjänstgjorde ett antal kvinnliga lärare på skolan. I protokollen kan man läsa att det fanns kvinnliga vikarier under 1930-talet. Fyra kvinnor hade korta tjänster på skolan som timlärare och extra lärare. En av dessa uppges vara musikdirektör och en annan, Anna Dallby, var fil. mag i tyska. I sammanställningen över läroverkslärarna finns hon angiven som vikarierande lektor.[46] Hennes formella behörighet var att hon kunde få lektorstjänst men i protokollen uppges hon endast som fil. mag. Detta visar att det kunde vara problematiskt att beskriva tjänsterna och att titulaturen var komplicerad.

Som vikarie fick man flytta på sig då en ordinarie tjänst inrättades. De ordinarie tjänsterna bestämdes av Skolöverstyrelsen som mycket detaljerat fördelade tjänster mellan skolorna och bestämde om tjänstens art (lektorstjänst eller adjunktstjänst), ämnesinnehåll, lönegrad och omfattning. I protokollet framkommer att det vid ett tillfälle var en manlig vikarie som fick flytta på sig då en kvinna blivit utsedd till att få den ordinarie tjänsten. Det var när Stina Hultmark anställdes som adjunkt 1944 i ämnena matematik och fysik.[47] Kollegiet tyckte att det var onödigt att hon som var kvinna skulle tränga undan en man. Men efter 2 år kunde den manliga kollegan återvända till skolan. I Kollegieprotokollet från den 18 januari 1955 kan man läsa att en ny tjänst på skolan hade tilldelats Stina Hultmark. Den tjänst som hon lämnade

skulle få en ny och högre lönegrad och den kom att tilldelas en man. Det var ett vanligt förfarande att justera lönegraden i samband med nya tillsättningar och det verkar vara oberoende av om det var en kvinna eller man som tillträdde tjänsten.

Rätten till arbete var omdiskuterad. Efter 1939 behövde inte kvinnor som gift sig ansöka om tillåtelse hos SÖ, att få fortsätta sin adjunktstjänst vilket tidigare varit fallet. "Fröken" var före 1939 vanligtvis just en ogift kvinna.

Det hände att de manliga lärarna på Malmö högre allmänna läroverk för gossar klagade över att få kvinnliga kollegor, eftersom det fanns män att tillgå och för att det innebar praktiska problem med toaletterna, som från början inte var anpassade till kvinnor. Ulla Johansson framhåller i sin bok *Normalitet, kön och klass* att det under 1930-talet fanns ideologiska krafter som verkade för att stärka kvinnans fasthållande till hemmet och familjen. I tider av massarbetslöshet ifrågasattes från många håll gifta kvinnors rätt till yrkesarbete. Försöken att införa ett yrkesförbud stoppades dock men frågan levde vidare länge. Yvonne Hirdman pekar på i ett avsnitt i *Demokrati och makt i Sverige / Maktutredningens huvudrapport från 1990* (ofta kallad "Maktutredningen"), att konflikt kunde uppstå mellan gifta och ogifta kvinnor på arbetsmarknaden, eftersom gifta kvinnor kunde få svårt att behålla arbetet i konkurrensen mellan grupperna. De gifta kvinnorna ansågs bli försörjda av sina män. Därför var det naturligt att männen hade företräde till tjänster och att deras lön var högre, vilket var innebörden av familjeförsörjningsprincipen. Om mannen inte hade någon egen familj, ansåg man ändå att mannen behövde högre lön för att kunna betala den hjälp, som han antagligen behövde, med att sköta matlagning och andra hushållsgöromål.

Kvinnans område skulle vara omhändertagandet av familjen och hennes egenskap att kunna hushålla med pengar var ett karaktärsdrag som skulle odlas. Därför upplevde man att kvinnor inte gjorde av med så mycket pengar och att hon kunde klara sig med en mindre lön. Men även kvinnor kunde ha försörjningsbörda av gamla föräldrar eller annan släkt.

Det manliga kollegiet på Malmö högre allmänna läroverk för gossar anpassade sig sakta men säkert till de nya förhållandena. I kollegieprotokollen kan jag inte upptäcka några intressekonflikter mellan manliga och kvinnliga lärare. Lärarkåren ställde sig lojalt bakom de bestämmelser och direktiv som kom från regering och riksdag via SÖ. En anda av konsensus kan sägas ha varit förhärskande. Kollegieprotokoll från andra skolor stödjer att detta var ett vanligt förhållningssätt. Av kollegieprotokollet från Malmö latinskola framkommer att en manlig vikarie fick ge plats åt en kvinnlig lärare då hon tillträdde en ordinarie tjänst. Det hade inte varit konstigt om förhållandena varit tvärtom. Det visar att man inte var helt låst i de gamla strukturerna. Men undantag fanns förstås. Ulla Johansson skriver i boken *Normalitet, klass och kön* att då Södra Latin i Stockholm öppnades för flickor 1961 var detta "minst sagt

ambivalent både bland lärarna och bland de manliga eleverna"[48].

Som tidigare nämnts gällde ambivalensen på Malmö latinskola i stället införandet av grundskolan.

Eleverna på läroverken

När Malmö latinskola öppnades för flickor 1959 var det 59 flickor som skulle börja i första ringen och flera av dem skulle utgöra en klass med enbart flickor. De utgjorde verkligen en minoritet eftersom det gick ca 1000 elever på skolan. En kvinnlig lärare som tjänstgjorde på skolan under den här tiden berättar i ett samtal att det inte fanns några kvinnliga elever på skolan förrän 1963. Hon vill förlägga flickornas ankomst några år senare än den verkliga starten. Det är intressant för det visar att händelsen inte var så dramatisk. Flickorna var få och utgjorde ett mindre antal klasser. Undervisade man inte klasserna som innehöll flickor observerade man dem inte. Hon uppger istället året 1963. Det var ett dramatiskt år eftersom grundskolan infördes1962–1963. Av kollegieprotokollen framgår att kollegiet tydligt var emot införandet av grundskolan på Malmö latinskola och diskussionerna var många och långa. Genom grundskolan blev det snabbt fler flickor i skolan som uppgick till 210 flickor läsåret 1962–1963.[49] Läraren berättar vidare att flickorna var oerhört koketta och modemedvetna samt "en aning tramsiga".

I kollegieprotokollen tas en rad disciplinärenden upp. Flera flickor finns upptagna som gjort sig skyldiga till fusk, skolk och intygsförfalskning. Följden blev sänkt betyg i ordning.

En annan lärare som tjänstgjorde på skolan under den här tiden berättar att det ofta handlade om sen ankomst eller skolk. Man var extra rädd om flickorna och menade att om flickorna fick sänkt betyg blev de varnade och gjorde snar bättring.

Anledningen till att flickorna började på Malmö latinskola uppges vara att de tillhörde upptagningsområdet och som en följd blivit placerade där, eller att de aktivt valt en samskola istället för en flickskola. Ulla Johansson skriver i boken *Normalitet, kön och klass* att flickorna hade klart för sig att det var läroverket som ledde någonvart även om den enkönade flickskolan kunde förefalla idyllisk så var en samskola att föredra eftersom den gav högre utbildningsstatus.

> Det verkar dock som om de budskap som flickorna fick var dubbeltydiga. Å ena sidan fick de en utbildning som hade relativt bra arbetsmarknadsvärde, men å den andra utgjorde tillvaron med man och barn det överordnade framtidsperspektivet.[50]

Dessa två kvinnoideal gjorde sig hela tiden påmind i skolarbetet både i flickornas sätt att se på sig själva men också i lärarkårens bedömning av flickorna i deras duglighet.

Kanske hade man som lärare andra förväntningar på flickorna – de skulle inte vara

"tramsiga" utan en mer tillbakadragna och passiva. De skulle vara ordningsamma och passa tiden. Men så var inte alltid fallet. "Talförhet och ledartalanger var mer värda än ett tillbakadraget väsen" skriver Ulla Johansson i sin bok.[51] Det gällde i kamratkretsen och kom även att gälla i det övriga samhället.

Avslutning

När Malmö latinskola blev samskola, 1959, började flickorna där som en naturlig sak. Flickorna tillhörde skolans upptagningsområde så det föll sig praktiskt. Andra flickor som aktivt sökte sig dit ville ha en utbildning med högre status. Eftersom skolan dittills varit ett statligt gosläroverk hade skolan hög status enligt de rådande värderingarna.

Lärarna verkar enligt kollegieprotokollen helt eniga och stödde skrivelsen från SÖ om att utgöra ett försöksgymnasium så att Malmö kunde få fler samgymnasier. Tiden och samhällsutvecklingen hade gjort detta till en naturlig utveckling av skolan även om man enligt kollegieprotokollet uppfattade förnyelsen som ett försök.

Många välkomnade flickorna. Den gängse synen var att flickor kunde ha en förädlande inverkan på pojkarna. Atmosfären i klasserna förväntades bli vänligare vilket hade gynnsam effekt på lärandet.

De lärarkontakter som jag har haft får exemplifiera hur man såg på förändringen med flickornas tillträde till skolan. Man ger inte uttryck av att ha upplevt någonting omvälvande eller märkvärdigt. Den synen återspeglar sig också i kollegieprotokollen.

Då vi ser tillbaka och tolkar den undersökta tiden med vår tids glasögon vill vi gärna problematisera. Vi undrar om det inte fanns konfliktfyllda maktspel. Tiden som gått sedan flickornas inträde i de statliga läroverken 1927 tills Malmö latinskolas öppnande för flickor 1958 utgör en så lång tid så de konfliktperspektiv som funnits på andra läroverk tidigare tillhörde en svunnen tid.

Men flickorna och pojkarna mättes efter olika värdeskalor. Det visade sig i att man bedömde flickorna på annat sätt. Man hade högre "moraliska " krav på dem. De skulle uppföra sig på ett sätt man upplevde som passande. Man såg det som naturligt att flickorna skulle bidra med att förhöja moralen och därför fick de nedsatt betyg i ordning på ett tidigt stadium för att inte vänja sig vid ett mindre lämpligt beteende. Men naturligtvis ställdes moraliska krav även på pojkarna. Trots det kunde ibland ett beteende som inte accepterades hos flickorna accepteras hos pojkarna.

Flickorna skulle beredas möjlighet både till att göra en egen karriär med hjälp av goda studieresultat och till att fostras till goda mödrar och förebilder för sina barn.

I ett genusperspektiv kan man uttrycka det som att särbehandlingen är tydlig liksom den hierarkiska normen vilket innebär att kvinnan är underordnad mannen.

Ändå upplevde de flesta flickor att de hade ett fritt val. Mot detta kan man ändå fundera över vad det är som styr de fria valen det vill säga vilka idéer som formar de egna tankemönstren.

Skolan behövde anpassas till den kommande förändringen till en enhetsskola för alla. Men den utvecklingen fick inte stöd av kollegiet. I kollegieprotokollen uttrycker man sig mycket negativt. I den frågan kan en konflikt tydligt uppfattas gentemot kraven uppifrån.

Dock finns förbehåll att göra – enstaka åsikter kommer inte till tals i protokollen. Där nedtecknas strömningarna i kollegiet som kan vara påverkade av en stark person eller grupp.

Man var mån om att bevara skolans höga status. Det kunde man göra vid den här tiden genom att släppa in flickorna. Men att öppna den för alla genom att omvandla den statusfyllda realskolan till en allmän grundskola ansåg kollegiet däremot inte som möjligt.

Noter

1 Katedralskolan i Lund har enligt traditionen bedrivit undervisning sedan 1085.
2 Evers s. 19 ff.
3 Richardson s. 67.
4 Eforussystemet innebar att biskopen hade tillsynsplikt över läroverken i stiftet. Vissa eforusplikter fanns fram till 1950-talet då uppgiften främst gällde tillsättandet av lärare i kristendomskunskap.
5 Samuelsson s. 10.
6 Ibid. s. 39.
7 Gierow s. 407.
8 Ibid.
9 Evers s. 202.
10 Evers s. 141–173.
11 Samuelsson s. 5 ff., 60 .
12 Reimers s. 11.
13 Malmö Latinskola. Kollegieprotokoll från den 2/2 1934. MLA.
14 Samuelsson s. 119
15 Richardson s. 82.
16 Samuelsson s. 121.
17 Johansson s. 97.
18 Samuelsson s. 202.
19 Malmö latinskola. Kollegieprotokoll från 26/9 1961. §4. MLA.
20 Ett tidigt exempel på samskola är Palmgrenska samskolan i Stockholm som startade 1876 på privat initiativ. *Utbildningshistoria 1996* s. 216 ff.
21 Artikeln "Malmö" i *NF*, band 17.

22 Redan 1894 fastställdes att tredje klassen kunde utgöra grunden till läroverkets första årskurs. Richardson s. 69.

23 I Borgarskolan fanns också en 3-årig högre folkskola med handelsinriktning och en 2-årig fortsättningsskola. Artikeln "Malmö" i *NF*, band 17.

24 Sandström, *Utbildningens idéhistoria.*

25 Thorén s. 9.

26 Richardson s. 79.

27 Hässleholms högre allmänna läroverk drevs som aktiebolag mellan 1909–1911. *Skolarkiv register.* LLA.

28 Ystads läroverk 1875–1931. AI:2. Protokollbok 3 juni 1921. LLA.

29 Läroverket i Kristianstad 1909–1936 AI:7. Bilagor till kollegiets protokoll 1909–1936:13 dec. 1920. LLA.

30 *Matrikel över lärarne vid de allmänna läroverken 1928.*

31 Se vidare Embro Larsson, Karin, *Rättighet och möjlighet – den kvinnliga adjunktens dilemma.*

32 Malmö Latinskola. Kollegieprotokoll från den 9 februari 1959. MLA.

33 Ibid. § 2.

34 Wiselgren s. 141.

35 Läroverket i Kristianstad 1917–1928. AI:8; Trelleborgs läroverk 1915–1936. AI:4. LLA.

36 Hirdman 1990 och 1993.

37 Enligt Lena Sommestad som bedrivit forskning med fokus på medelklasskvinnornas sociala arbete i USA framkommer att de arbetade utifrån sin egen föreställningsvärld och hade svårt att identifiera sig med arbetarklassens behov. Plymoth, "Kvinnors "medborgerliga" rättigheter."

38 I Norge hade kvinnorna fått rätt till ämbete 1912 och där gjordes inte skillnad på gift eller ogift kvinna. Detsamma gällde i Danmark där motsvarande lag togs 1914. Wieselgren s. 206, 209.

39 Bergstrand, *Sveriges flick och samskolors lärarinneförbund 1919–1929.*

40 *Flick och samskoleföreningen. Årsberättelse mm. 1901–1945.*

41 Neunsinger, Silke, "I nationens intresse: svenska och tyska kvinnors strid för rätten att arbeta".

42 Malmö latinskola. Kollegieprotokoll från den 26/9 1961. MLA.

43 Samuelsson, *Malmö högre allmänna läroverk för gossar under den svenska tiden. II.*

44 *Malmö latinskola. Katalog.* Läsåren 1960–1965.

45 Se vidare Embro Larsson, Karin, "*Rättighet och möjlighet – den kvinnliga adjunktens dilemma.*

46 *Lärarmatrikeln 1934.*

47 *Lärarmatrikeln 1946.*

48 Johansson s. 350.

49 *Malmö latinskola. Katalog 1962–1963.* 156 flickor gick på gymnasiet, 56 flickor gick i grundskolan.

50 Johansson s. 88.

51 Ibid. s.161.

Källor, litteratur och förkortningar

Otryckta källor

Landsarkivet i Lund:

Läroverket i Kristianstad 1909–1936. A I:7. Bilagor till kollegiets protokoll 1909–1936:13 dec. 1920.

Läroverket i Kristianstad 1917–1928. A I:8.

Skolarkiv register.

Trelleborgs läroverk 1915–1936. A I:4.

Ystads läroverk 1875–1931. A I:2. Protokollbok 3 juni 1921.

Malmö latinskolas arkiv (MLA):

Malmö latinskola. Kollegieprotokoll A I:4 [1916–1960 (vårterminen)].

Malmö latinskola. Kollegieprotokoll A I:5 [1960 (höstterminen)–1966].

Opublicerad magisteruppsats. Historiska institutionen, Lunds universitet.

Embro Larsson, Karin, *Rättighet och möjlighet – den kvinnliga adjunktens dilemma. Ett studium av fyra skånska läroverk ur ett genusperspektiv 1918-1930.* Lund 1997.

Tryckta källor

Flick- och samskoleföreningen [Tidigare: *Föreningen af lärarinnor och lärare vid Sveriges högre flickskolor och samskolor*]. Årsberättelse m.m. 1901–1945. Stockholm 1946.

Inbjudning till öfvervarande af årsexamen vid Högre elementarläroverket i Malmö. Malmö Stadsarkiv. Utan tryckort och tryckår.

Lärarmatrikeln 1934 / utg. av Herbert Gejrot och Pontus H. Räf. Stockholm 1934.

Lärarmatrikeln 1946 / utg. av Herbert Gejrot m.fl. Stockholm 1946.

Malmö latinskola / Katalog. Skolåren 1959–1973. Malmö 1959–1973 [vissa årgångar utan tryckort och tryckår].

Matrikel över lärarne vid de allmänna läroverken / höstterminen 1928 / utgiven av Läroverkslärarnes riksförbund. Mariestad 1928.

Litteratur

Bergstrand, Anna Brita, *Sveriges flick- och samskolors lärarinneförbund 1919–1929. Tillbakablick.* Stockholm 1919–19.

Ett dokument om Slottis i Malmö 1950-1990. Malmö 2006.

Evers, Artur, *Malmö högre allmänna läroverk för gossar / Under den svenska tiden.* I. 1658–1820. Minnesskrift. Lund : Berling 1958.

Gierow, Krister, *Lunds universitets historia.* III. 1790–1867. Lund : Gleerup 1971.

Hirdman, Yvonne, "Genussystemet" (i: *Demokrati och makt i Sverige / Maktutredningens huvudrapport.* Statens offentliga utredningar 1990:44. Stockholm : Allmänna förl. 1990).

Hirdman, Yvonne, "Genussystemet / Reflexioner kring kvinnors sociala underordning" (i: *Genus i historisk forskning* /Christina Eicsson (red.). Lund : Studentlitteratur 1993).

Johansson, Ulla, *Normalitet, kön och klass. Liv och lärande i svenska läroverk 1927–1960.* Stockholm 2000.

"Malmö" (artikel i: *Nordisk familjebok 17.* Stockholm 1912).

Neunsinger, Silke, "I nationens intresse: svenska och tyska kvinnors strid för rätten att arbeta" (i: *Kvinnor på gränsen till medborgarskap / Genus, politik och offentlighet 1800–1950 /* Christina Florin och Lars Kvarnström, redaktörer. Stockholm : Atlas 2001).

Plymoth, Birgitta, "Kvinnors "medborgerliga" möjligheter / Kvinnor och fattigvård under sent 1800-tal (i: *Kvinnor på gränsen till medborgarskap / Genus, politik och offentlighet 1800–1950 /* Christina Florin och Lars Kvarnström, redaktörer. Stockholm : Atlas 2001).

Reimers, Gerd, *Lärdom och idyll. Prästgården som bildningsmiljö.* Stockholm : Natur och kultur 1993.

Richardson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria / Skola och samhälle förr och nu.* 6 rev. uppl. Lund : Studentlitteratur 1999.

Samuelsson, Gunnar, *Malmö högre allmänna läroverk för gossar / Under den svenska tiden.* II. 1820–1959. Minnesskrift. Lund : Berling 1963.

Sandström, Carl Ivar, *Utbildningens idéhistoria.* Stockholm : Aldus 1975.

Thorén, Birger, *Studentexamen 100 år* / Red.: C. E. Sjöstedt. Stockholm 1963.

Utbildningshistoria 1996 / Redigerad av Stig G. Nordström och Gunnar Richardson. Årsböcker i svensk undervisningshistoria. 182 / Utgivna av Föreningen för svensk undervisningshistoria. Uppsala 1996.

Wieselgren, Greta, *Den höga tröskeln / Kampen för kvinnas rätt till ämbete.* [Lund] 1969.

Förkortningar

Ibid. = Ibidem = på samma ställe, i samma skrift, på samma sida.
LLA = Landsarkivet i Lund
MLA = Malmö latinskolas arkiv
NF = Nordisk Familjebok
SÖ = Skolöverstyrelsen

Nytt om antikvariskt 2007

av Mimmi Tegnér

Malmö Kulturmiljö ansvarar för kulturmiljövården inom Malmö stad och bedriver en bred verksamhet inom kulturarvsområdet. Verksamheten domineras av arkeologi, men omfattar även byggnads- och kyrkoantikvariska ärenden samt kulturgeografi.

År 2007 har präglats av en hårdnad konkurrens och färre arkeologiska uppdrag än tidigare år. Trots försämrade omständigheter har de uppdrag som utförts resulterat i ny kunskap om såväl det förhistoriska som historiska Malmö med omnejd. Ett urval av årets projekt presenteras här.

ARKEOLOGI

Vikingatida bebyggelse i Lockarp

Med anledning av ledningsdragningar för Citytunneln genomfördes en större undersökning i Lockarp, som berörde fyra av den medeltida byns gårdslägen. På platsen påträffades spår efter en vikingatida storgård, bland annat ett antal så kallade grophus – hus med nedsänkt golv som har använts som verkstäder för bland annat textilhantverk eller smide. Grophusen var från tiden omkring år 1000 och i husgrunderna hittades sländtrissor och en hel del keramik. I närheten av grophusen framkom också rester efter en smedja med fynd som tyder på att man tillverkat föremål av både järn och brons.

Den vikingatida bebyggelsen är en del av den omfattande storgård som tidigare undersökts i närheten, vid Almdala gård i östra delen av byn. På platsen för de historiskt kända gårdslägena nummer 5 och 6 har en hallbyggnad, långhus och grophus dokumenterats inför anläggandet av Citytunnelns förbindelsespår mot Ystad och Trelleborg. Storgården delades senare upp i mindre bebyggelseenheter och på så sätt växte den medeltida byn fram.

På platsen för gårdsläge 4 framkom en ovanligt välbevarad källare av gråsten med putsade innerväggar. Källaren som var cirka 5 x 5 meter stor kan inte dateras närmare

Fig. 1. En välbevarad källare hittades i Lockarp våren 2007. Arkeolog Johan Ingwald tar prov på källarväggens kalkputs. Foto: Mimmi Tegnér.

än till 1300–1600-talet. Insidan har varit vitkalkad och golvet har tidigare varit belagt med kullersten. Att källaren har använts fram till slutet av 1600-talet visar fynden i fyllnadsmassorna: ett mynt från 1667 och taktegel från kyrkans vapenhus som renoverades på 1670-talet.

Spår efter ett gravmonument vid Vintrie

På grund av Malmö stads utbyggnadsplaner utfördes en större arkeologisk utredning kring Vintrie by. Wintrie omtalas i ett testamente från år 1283. Öster om gårdarna Vintriegården och Erlandsro framkom omfattande spår efter Vintrie bys äldre bebyggelse. Där Vintrievägen möter Pildammsvägen påträffades resterna efter en dös eller gånggrift. De stora stenar som gravmonumentet en gång bestått av är sedan

länge borttagna, men i matjorden låg stora mängder av en speciell sorts flata stenar som man använde för att täta mellanrummen mellan stenblocken.

Medeltida husgrund i S:t Gertrudsgatan

I samband med VA-verkets renoveringar av vattenledningar i Östergatan och S:t Gertrudsgatan påträffades grunden till ett medeltida hus i form av ett tegelgolv och en tegelmur. Husgrunden som framkom mitt i S:t Gertrudsgatan har tillhört en byggnad som varit vänd ut mot Östergatan, troligtvis en handelsbod. Enligt skriftliga källor ägdes gården av en Jörgen Wilikis 1583.

Östergatan var tillsammans med Adel- och Västergatan Malmös huvudgata under äldre tid. Längs gatan fanns prestigearkitektur i form av stenhus, korsvirkeshus samt rådhus, kyrkor och andra religiösa institutioner. Huset som påträffades under hösten kan före reformationen ha ingått i S:t Gertruds klosteranläggning, som under medeltiden låg alldeles i närheten.

Träkonstruktioner i kvarteret Flundran

Kvarteret Flundran omgärdas av Citadellsvägen, Suezgatan och Gibraltargatan. Efter ritningar av arkitekterna Eiler Graebe (1892–1977) och Aage Schoug lät Malmö Fiskcentral AB här uppföra en byggnad år 1939. Huset revs i slutet av år 2006, eftersom en ny hovrättsbyggnad ska uppföras. Malmö Kulturmiljö övervakade schaktningsarbetena, då rester efter 1600-talets försvarsverk kunde förväntas.

Fastigheten är belägen på mark som under 1800-talet torrlades genom utfyllnad. Utfyllnadslagren täcker både den gamla havsbottnen och underliggande lager, vilket har skapat förutsättningar för välbevarade lämningar. I områdets västra del påträffades en spetsad träpåle, vilken antingen tillhört en äldre kajkonstruktion eller befästningsanläggningarna från 1600-talet.

I den östra delen av exploateringsområdet, ca 0,5 m under dagens vattenyta, dokumenterades en träkonstruktion i bottensanden. Träkonstruktionen bestod av en rad med liggande träplankor som stagades upp av stenar. Konstruktionen kan vara medeltida eller möjligen knytas till 1600-talets befästningsanläggningar. Välbevarade torv- och gyttjelager påträffades inom hela exploateringsytan, under utfyllnadslagren och den forna havsbotten. I torvlagret påträffades fallna träd, stående stubbar och annat organiskt material. Torvlagret framkom ca 1,35 m under dagens vattenyta och kan troligen dateras till mesolitikum (cirka 9000–4000 f.Kr.). I de övre delarna av utfyllnadslagren påträffades fem lårben av människa, vilka troligen återdeponerats på platsen efter att de blivit uppgrävda på någon av Malmös begravningsplatser under 1800-talet.

KULTURMILJÖVÅRD

Inventering av byarna kring Malmö

Inventeringen av landsbygdens bebyggelse i Malmö har utgjort en stor del av kulturmiljöenhetens arbete under det gångna året. I samarbete med Stadsbyggnadskontoret och Gatukontoret har samtliga byggnader med tillhörande trädgårdar utanför detaljplanelagt område inventerats och värderats kulturhistoriskt. Materialet kommer under våren 2008 att tillgängliggöras i en databas för såväl kommunens handläggare som Malmöborna.

Omvandling av industrimiljöer och landsbygd

Flera äldre industrimiljöer i Malmö med omnejd är föremål för omvandling till bostäder, kontor eller annan verksamhet. För att kunna värna om kulturhistoriska och antikvariska värdena i den framtida planeringen av dessa områden har Malmö Kulturmiljö på uppdrag av Stadsbyggnadskontoret eller exploatörer genomfört flera inventeringar och kulturhistoriska analyser. Det rör sig om flera områden med industrikaraktär, bland annat Lantmännens område i Tygelsjö, Frihamnsmagasinet M1 och delar av Kockums gamla varvsområde i Västra Hamnen.

I utredningen av området söder om Stora Varvsgatan, den så kallade Varvstaden, framhålls de stora byggnadsvolymerna med sin rymd och de röda tegelfasaderna som karaktäristiska och värdefulla för området. Den första bebyggelsen på platsen var en docka för fartygsreparationer som Malmö stad lät bygga på 1850-talet. Det var kring

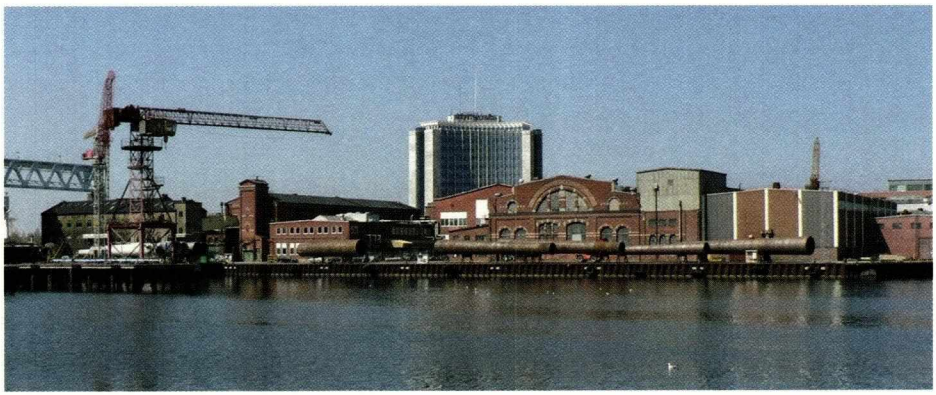

Fig. 2. På 1850-talet lät Malmö stad bygga Lilla dockan för fartygsreparationer. Det var här som Kockums mekaniska verkstad etablerade sig kring 1870 för att utveckla sin varvsverksamhet. Området söder om Stora Varvsgatan har varit föremål för en kulturhistorisk utredning under året. Foto: Olga Schlyter.

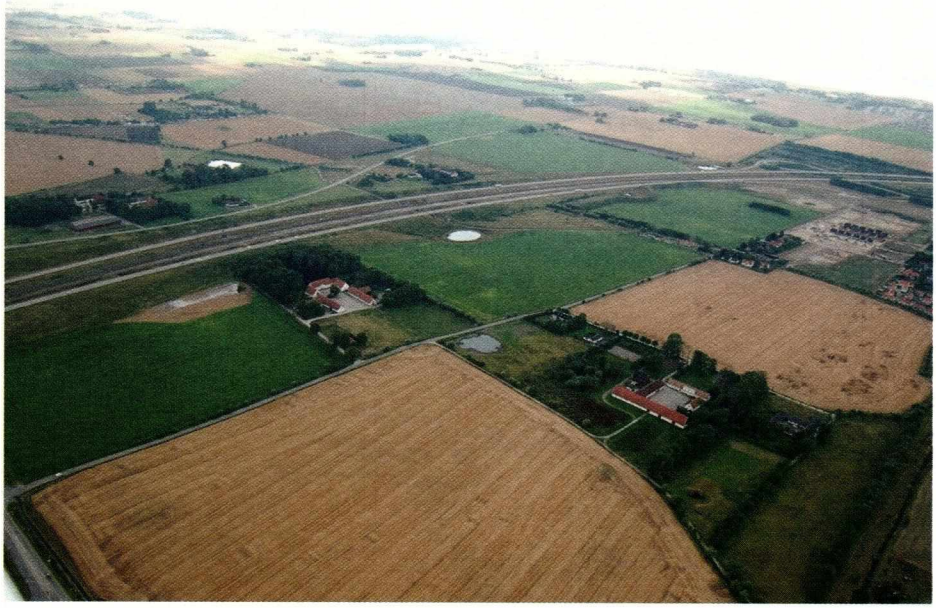

Fig. 3. Flygfoto över området för Vintrie park från nordost augusti 2007. I förgrunden de tre gårdarna som ligger inom Vintrie gamla bytomt. Foto: Pekka Kärppä, ab05.

denna fartygsdocka som Kockums mekaniska verkstad etablerade sig kring 1870 för att kunna utveckla sin varvsverksamhet. Dockan är bevarad och än idag används delar av området av livskraftiga industri- och småföretag. För att historien ska vara tydlig i framtiden är det viktigt att detaljer och äldre spår sparas liksom att nya byggnader och tillägg i området görs med respekt till den befintliga bebyggelsen.

På andra håll omvandlas landsbygd till nya bostads- eller verksamhetsområden. Även här finns kulturhistoriska värden som kan bidra till en förankring av områdets nya gestaltning. Malmö Kulturmiljö har bidragit med kunskapsunderlag för flera planerade områden, såsom ett järnvägstekniskt centrum i Glostorp. Det är ett kulturhistoriskt värdefullt område, där en kunskapsfördjupning har genomförts på uppdrag av Fastighetskontoret inför framtagandet av planprogrammet. Ett annat exempel är utbyggnadsområdet Vintrie park i södra Hyllievång där en kulturmiljöutredning genomförts på uppdrag av Stadsbyggnadskontoret. Strukturer som vägar och gränser med särskilt historisk betydelse har lyfts fram, liksom de historiska bytomterna i Vintrie och Bunkeflo.

Fig. 4. Kvarndala gård i Västra Klagstorp söder om Malmö är en ovanligt välbevarad gård med gamla anor. Här finns en trädgård som i stort sett varit oförändrad sedan 1940-talet och som nu ska restaureras. Foto: Boel Persson.

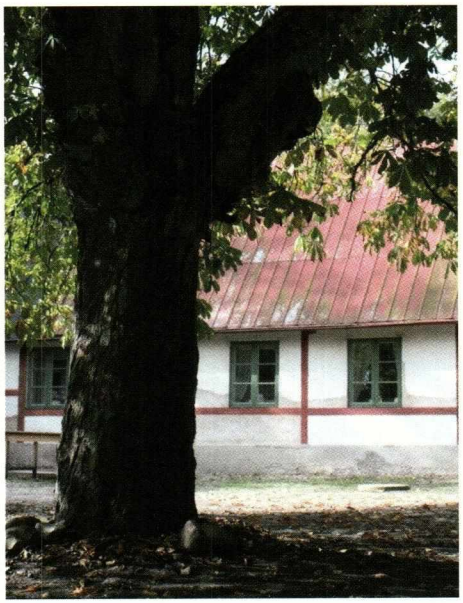

Fig. 5. På Kvarndalas innergård står ett fint gammalt vårdträd, en hästkastanj från 1907. Foto: Boel Persson.

Restaurering av Kvarndala trädgård

Malmö Kulturmiljö har även satt igång ett projekt för att restaurera trädgården till Kvarndala gård i Västra Klagstorp, söder om Malmö. Den fyrlängade gården har anor från 1700-talet och är en av de få gårdar som fick ligga kvar i byn efter enskiftet 1804.

Trädgården har i stort sett varit oförändrad sedan 1940-talet och ska återställas till hur den såg ut då. Ett första steg är att dokumentera de växter och fysiska spår som finns bevarade på platsen – gångar, rabatter och planteringar. Här finns ett stort växtmaterial bevarat, allt från perenner till träd och buskar. Växtinventeringen som görs i samarbete med Programmet för odlad mångfald (POM) startade under hösten 2007 och kommer att pågå under ett år.

Trädgården användes tidigare främst för nyttoväxter. Här fanns en stor köksträdgård med grönsaker, fruktträd och bärbuskar, men också många blomsterrabatter. Även blommorna hade en nyttofunktion. Under 1930-talet såldes mycket blommor från trädgårdar inne på torgen i Malmö. Det var ett sätt att bidra till gårdarnas försörjning. Fotografier från 1940-talet visar att Kvarndalas trädgård då var en regelbunden anläggning med grusgångar och ett litet fyrkantigt gräsparti i mitten. Den södra delen ser ut att ha använts till odling av köksväxter.

När Kvarndala gård hade öppet hus en söndag i september fanns representanter från Malmö Kulturmiljö och POM på plats för att berätta om trädgårdens historia och äldre kulturhistoriska växter. Arrangemanget lockade flera hundra besökare och många delade med sig av sin kunskap om äldre växter som finns i närområdet, något som kan bidra till restaureringen av trädgården.

Restaureringen bekostas av Länsstyrelsen i Skåne län och Malmö Förskönings- och Planteringsförening. Gården ägs sedan år 2000 av Kvarndala Kulturhistoriska förening.

Stortorgets förnyelse

Under hösten inleddes Malmö stads arbete med förnyelsen av Stortorget, ett led i den upprustningen av stadskärnan som har pågått sedan 1996. Syftet är att göra torget mer levande och attraktivt. När torget anlades 1536–46 revs ett stort stadskvarter med privata hus, ett kloster och ett gilleshus för tyska köpmän. Sedan dess har torget haft samma proportioner, men gestaltningen har förändrats flera gånger.

I det förändringsarbete som påbörjades under hösten får Malmöborna möjlighet att berätta hur man vill att torget ska utformas och användas. Projektet inleddes med en utställning om torgets historia och tankar om framtiden som visades på Sydsvenskans

Fig. 6. Nu är det Stortorgets tur att få en ny gestaltning. Vad från det förflutna vill vi bevara för framtiden? Ett torg utan bilar – är det något Malmöborna önskar? Hotell Kramer 1901. Foto: C. W. Roikjer, Malmö Museers fotohistoriska samlingar.

Stjärncafé. Utställningen producerades av Malmö Kulturmiljö och Gatukontoret. Malmö Kulturmiljö deltar både i styrgrupp- och projektgrupp för Stortorget.

Nytt om arkivaliskt 2007

av Cecilia Jansson

Den största arkivaliska händelsen var att kommunfullmäktige i mars månad beviljade medel till stadsarkivet för att inleda ett samarbete med Arbetarrörelsens arkiv i Malmö. Arbetarrörelsens arkiv bildades under andra världskriget och har nu efter ett aktivt insamlingsarbete vuxit till att omfatta ca 900 hyllmeter handlingar. Arkivet, tillsammans med ett bibliotek och en mindre mängd föremål förvaras idag i en källarlokal i Malmö Folkets hus men under senare delen av 2008 kommer hela verksamheten att flyttas till nyrenoverade lokaler på Porslinsgatan 5 i Malmö. Under hösten 2007 har stadsarkivet deltagit i det omfattande planeringsarbetet kring den framtida flytten. Vi har också fått tillstånd av Riksarkivet att registrera Arbetarrörelsens arkivs bestånd av arkivhandlingar i Arkivverkets nationella arkivdatabas Arkis 2, vilket kommer att göra arkivet mer lättillgängligt för allmänhet och forskare. Delar av arkivet har tillfälligt flyttats till stadsarkivets depå M2, där ett intensivt förteckningsarbete har påbörjats.

Vi hoppas att samarbetet kan bidra till att öka kunskapen om Arbetarrörelsens arkiv hos allmänheten och att fler forskare söker sig till detta viktiga arkiv.

Tillsyn och rådgivning

En handbok för de olika verksamheterna skola, sjukvård och socialtjänst har färdigställts under året. I handboken beskrivs kommungemensamma regler för arkivvården, hanteringen av allmänna handlingar samt dokumenthanteringsplaner. Handboken har utarbetats i samarbete med representanter för de olika verksamheterna.

Stadsarkivet kommer fortsättningsvis ha ansvaret för att handboken uppdateras. Med anledning av den nya handboken har stadsarkivet genomfört tre endagarsutbildningar för sammanlagt 110 personer inom stadsdelsförvaltningarna.

Enligt föreskrifterna för den kommunala arkivvården, antagna av Kommunfull-

mäktige, skall arkivmyndigheten utöva tillsyn över arkivvården hos kommunens myndigheter, inspektera deras arkiv och utfärda föreläggande om så är nödvändigt.

Stadsarkivet har under 2007 utfört inspektioner hos Gatukontoret, Fastighetskontoret och Miljöförvaltningen. Vi har kritiskt granskat arkivbeskrivningar, dokumenthanteringsplaner och arkivförteckningar, studerat diarieplaner och gjort rundvandringar i arkivlokalerna.

Vi har även gjort konsultinsatser för upprättande av en dokumenthanteringsplan för stadskontoret.

Bevara och vårda

Så kom den då äntligen. Leveransen som alla, både forskare och personal, har längtat så efter.

Malmö S:t Johannes församling. Den sista av de äldre innerstadsförsamlingarna. Det var mot slutet av 1890-talet, befolkningen i Malmö S:t Pauli församling ökade dramatiskt och utrymmet i församlingskyrkan räckte inte längre till. Beslut togs om att bilda en ny församling och att uppföra en ny kyrka. Arkitekt Axel Anderberg fick uppdraget och kyrkan invigdes den 1 juni 1907. Och visst blev den vacker! Församlingen bildades 1906 och i stadsarkivets magasin fyller den 80 hyllmeter. Även Oxie, Glostorp och Lockarp levererade sina kyrkoarkiv under året. Mycket gamla landsbygdsförsamlingar men arkiven är små. Så små så att både Glostorp och Lockarp gick upp i Oxie församling 1983. Bland övriga leveranser kan nämnas Malmö Södra Rotaryklubb, 1941 års studenter, Bostadsrättsföreningen Ansgarius, Föreningen Södra Sveriges Manufakturgrossister samt Kyrkliga förbundet i Malmö.

Förteckningsarbete har pågått på skilda håll i huset. Ett intressant arkiv som har ägnats mycket uppmärksamhet under året är Malmö stadsteaters. Ingmar Bergman, konstnärlig rådgivare och regissör vid Malmö stadsteater mellan åren 1952 och 1959, sa en gång att "de åtta åren vid Malmö stadsteater blev den bästa biten av mitt dittills levda liv". Filmaffischerna berättar om uppsättningar som Peer Gynt och Misantropen och bland anställningskontrakten finner man namn som Bibi Andersson, Harriet Andersson och Max von Sydow.

I maj månad fick vi en något udda leverans från en annan av stadens teatrar, Malmö dramatiska teater. Leveransen bestod av 46 stycken spektakulära teaterkostymer, till övervägande del klänningar, med släp och plymåer. De flesta kostymerna är tillverkade i Tyskland under 1920- och 30-talen och har tidigare tillhört Hippodromteatern. Oscar Winge, som var chef för Hippodromteatern, tog med sig plaggen till Malmö stadsteater, då han 1944 blev anställd som lyrikchef vid den nyöppnade teatern. Där har de sedan använts i olika föreställningar. Nu är kostymerna registrerade och förvaras under trygga former i Kulturförvaltningens centralmagasin M2.

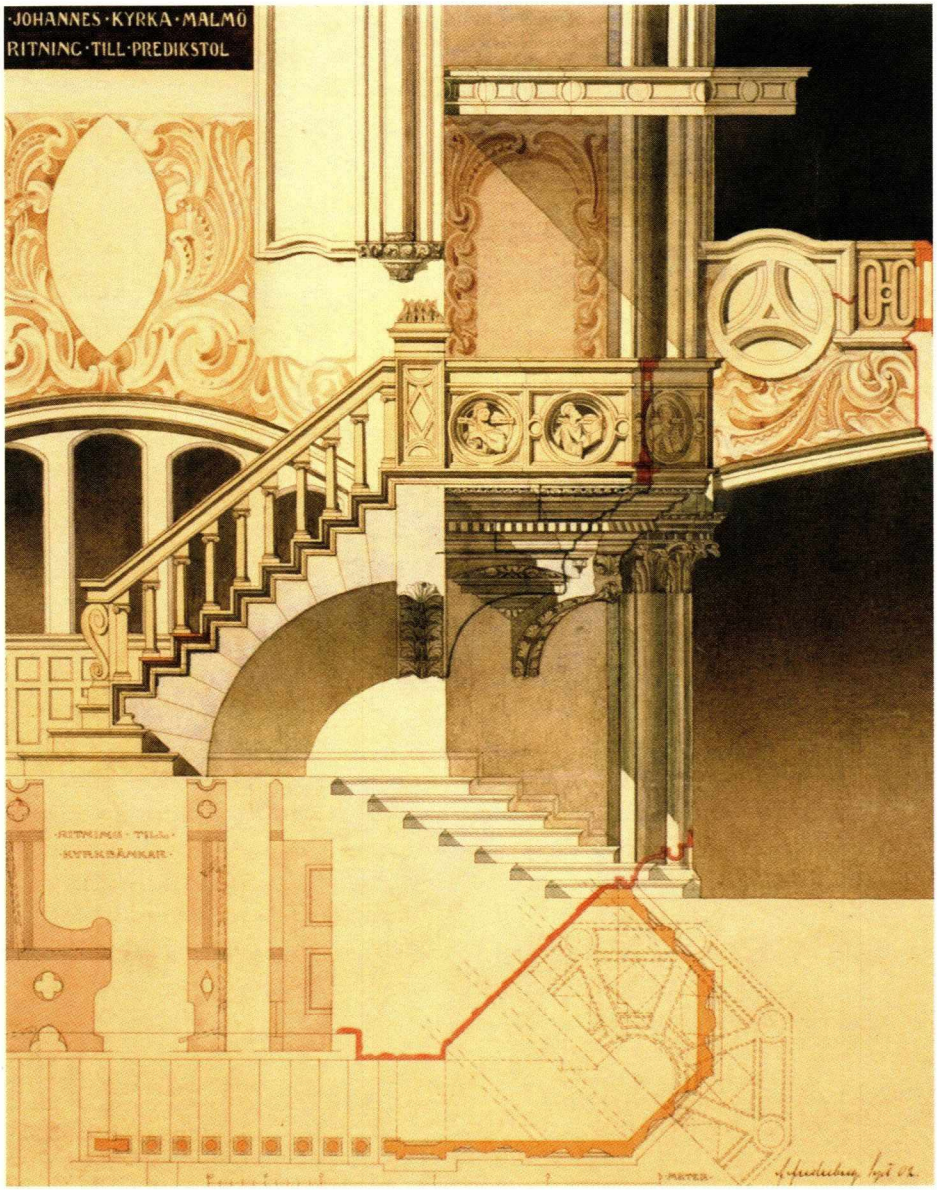

Fig. 1. S:t Johannes kyrka i Malmö, ritning till predikstol, Axel Anderberg, sept. 1902. Malmö S:t Johannes församlings arkiv. Fotograf Bo Andersson, Malmö stadsarkiv.

Registreringen av fotografier ur stadsarkivets stora samling har fortsatt även under 2007. Till vår hjälp hade vi detta år en känd filmforskare, vars stora passion smittade av sig så mycket att personalen numera har fått ett nytt fritidsintresse, stumfilm!

Nämnas bör även att serie D 3, Liggare över borgare och övrig stadsbefolkning i Magistratens arkiv, har digitaliserats under året.

Arkivpedagogik

Under 2007 fick stadsarkivet bidrag från barn- och ungdomsgruppen i Malmö för projektet "På gaslyktans tid". Ett antal malmöklasser från årskurs 6 besökte Stadsarkivet under januari och februari. Under studiebesöket fick barnen se skolbetyg och husförhörslängder från just deras område i staden. Visningarna genomfördes tillsammans med arkivpedagogen från Skånes Arkivförbund. Efter besöket fick varje klass med sig en arkivväska, fylld med dokument som handlade om hur det var att leva i Malmö på 1800-talet. De fick se hur en stor barnfamilj som levde i ett rum och kök dessutom kunde vara tvingad att ha en inneboende, hur lungsoten drabbade även en välbeställd familj i staden och de fick se bilder av en hästspårvagn och läsa om Malmös första spårvägslinjer.

Delar av ovanstående material kunde även kopieras till de fem utlåningsbara mappar som gjordes i anknytning till Malmö muséers nya basutställning "Tidernas stad". Arkivpedagogen gjorde mappar med olika tema, Arbete, Boende, Kommunikationer, Sjukdom & Fattigdom samt Nöje och Fritid som skolorna kunde få låna för att arbeta med i klassrummen och sedan avsluta det hela med ett besök på Malmö muséer.

Forskarskolan, som är en unik forskarutbildning som bedrivs i samarbete mellan Lunds universitet, Malmö högskola, Södertörns högskola och Växjö universitet, valde att förlägga en och en halv dags studier på Malmö stadsarkiv. På stadsarkivet fick doktoranderna lektioner i källor och källkritik. De fick både läsa kärleksbrev, fabriksberättelser och barnavårdsnämndens protokoll. Doktoranderna fick också tips om nya källor till sina avhandlingsämnen och flera av dem har senare varit synliga i stadsarkivets läsesal.

Forskarservice och utåtriktad verksamhet

Utställningen om Ungern 1956 varade en bit in på det nya året och monterades ner till påsk.

Utställningen summerades genom att personalen, i början av juni, gjorde en studieresa till Budapest, där vi bland annat besökte stadsarkivet och fick lära oss hur våra ungerska kolleger arbetar. Lite senare på hösten återgäldade de vårt besök för att ta del av det stora materialet om ungerska flyktingar som finns i polismyndighetens

Fig. 2. Från utställningen Konstiga arkiv: Mazettis chokladkartonger med speciellt påkostade bilder blev populära julgåvor under 30-talet. (Mazetti AB, Etiketter och förpackningsmaterial 1931–1937, F IV:6) Fotograf Bo Andersson, Malmö stadsarkiv.

arkiv. Planer på att inleda ett digitaliseringsprojekt tar form, kanske ett samarbete kan bli aktuellt.

Väl hemma och lagom till midsommar invigdes den betydligt mindre utställningen "Konstiga Arkiv". Ett axplock av bilder, skisser och fotografier från olika arkiv plockades fram. Vissa väldigt konstnärliga, som det vackra släktträdet från Thomsonska familjearkivet eller Einar Bagers historiska skisser, andra lite mer udda och kanske t.o.m. ekivoka, som de galanta damerna, delvis dolda bakom draperier av sammet.

Höstens storsatsning blev fotoutställningen om Kockums varv, "Vi som byggde alla dessa fartyg". Utställningen var ett samarbete med Kockumsgruppen på Malmö stadsarkiv, denna grupp av pensionerade kockumiter som ända sedan 1999 har hjälpt oss att registrera fotografier ur kockumsarkivets stora samling. 250 fotografier togs fram till utställningen som dessutom kunde visa upp fartygsmodeller av M/S La Plata och M/S Orient Express samt en egentillverkad modell av Kockumskranen. Det är många Malmöbor som har arbetat och även fått sin utbildning på varvet. Utställningen fick stor uppmärksamhet i media och det är den mest välbesökta utställningen som vi hittills har haft på stadsarkivet.

Samarbetet med Landsarkivet i Lund och Skånes Arkivförbund har fortsatt även under 2007. I den gemensamma programskriften kan man läsa om de olika evenemangen som har ägt rum på de tre arkivinstitutionerna. I februari fick vi följa med på en historisk resa till USA och lära oss om de amerikanska presidentarkiven, i april fick vi svar på frågan om arkiv och opera verkligen har något gemensamt och september månads föredrag avslöjade den märkliga historien om vallpojken, som blev förmögen på tuberkulossjuka människor.

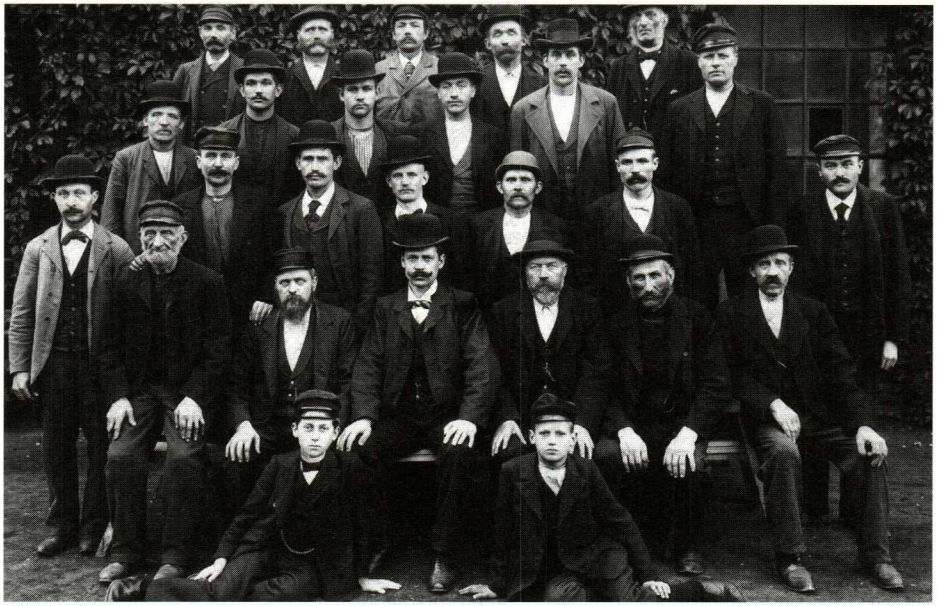

Fig. 3. Från utställningen "Vi som byggde alla dessa fartyg". Personal i vagnverkstaden på Kärleksgatan år 1902. (Kockums Mekaniska verkstads AB, nr 00429-3-1074). Foto: Malmö stadsarkiv.

Arkivens dag infaller alltid den andra lördagen i november. Detta år var temat "Människan i arkiven". På stadsarkivet var det öppet hus med föredrag och rundvandring i magasinen.

Landsarkivet i Lund valde detta år att arrangera sin årliga kommunarkivkonferens tillsammans med Malmö stadsarkiv. Konferensen ägde rum i S:t Gertrudkvarteret med avbrott för studiebesök på statarmuséet i Torup. Stadsarkivet var även värd för en annan arkivkonferens, i samarbete med den europeiska organisationen *Les Rencontres*. Konferensen handlade om arkiv och kulturarv och samlade lokala och regionala kulturpolitiker från hela Europa. Utomlands var Malmö stadsarkiv representerat vid den internationella arkivorganisationen ICA:s årliga rundabordskonferens (CITRA) som denna gång hölls i Quebec samt vid ett arkivseminarium i Amsterdam.

Malmö Kulturhistoriska Förenings verksamhetsberättelse 2006

Årsmöte

Ordinarie årsmöte hölls tisdagen den 14 mars 2006 på Malmö Museum, med 57 närvarande medlemmar. Efter årsmötesförhandlingarna följde måltid i Borgstugan på Malmöhus.

Till kaffet berättade vår nye museichef Göran Larsson kring Malmö Museer idag, planerna för nya basutställningar m.m. och stadsantikvarien Anders Reisnert berättade om slottet och planerna för dess framtid. Tillsammans berättade de och visade exempel ur den bildsamling med historiska bilder som föreningen lämnat till museet.

Till mötesdeltagarna utdelades årsboken "Elbogen 2005".

Styrelsen

Efter årsmötet 2006 har styrelsen sammanträtt sex gånger: den 8 maj, den 28 augusti, den 25 september, den 1 november, den 7 december och den 14 februari 2007.

Styrelsen har haft följande sammansättning: Göran Larsson, ordförande, Peter Bager, vice ordförande, Robert Herslow, kassaförvaltare, Rita Rohlin, sekreterare, Gunnar Ericson, Lenah Faxe, Gunilla Konradsson, Anders Reisnert, Carl-Axel Stevelius, Anna Svenson, Lars Svensson

Revisorer

Nils-Axel Månsson och Elisabeth Nordgren har varit revisorer med Johnny Ekdahl och Birgitta Åkesson som suppleanter.

Föredrag, utflykter m.m.

Måndagen den 29 maj arrangerades vårutflykt till Pildammsparken under guidning

av stadsträdgårdsmästaren Gunnar Ericson och stadsantikvarien Anders Reisnert under temat "Vandring bland historiska minnesmärken i en 100-årig park".

Medlemmarna i Ystad fornminnesförening var särskilt inbjudna med anledning av att Acetylenpaviljongen som uppfördes till Baltiska utställningen i Malmö senare kom att hamna i Ystad och under åren 2003 och 2004 flyttades denna tillbaka till Malmö genom bl.a. Ystad fornminnesförenings medverkan. Mer om detta står att läsa i Elbogen 2004 under "Nytt om antikvariskt". Mötet avslutades med måltid på Margaretapaviljongen där ordföranden berättade mer om Baltiska utställningen till kaffet.

Lördagen den 2 september uppmärksammades att det var 100 år sedan Malmö fick en elektrisk spårväg som ersättning för de gamla hästdragna vagnarna. Firandet inleddes med en ceremoni på museispårvägen vid Malmöhus där Museiföreningen Malmö Stads Spårvägar visade upp sina vagnar och det gavs möjlighet till en tur på linjen till Stadsbiblioteket.

Söndagen den 10 september anordnades Kulturhusens dag med temat: *Möten och avsked – från Malmö Central till Bulltofta flygfält.*

I Malmö visades Centralstationen med den kungliga väntsalen av byggnadsantikvarierna Carola Lund och Olga Schlyter. Flyghangar II vid Bulltoftafältet visades av stadsantikvarie Anders Reisnert. Arrangörer var: Malmö Kulturmiljö i samarbete med Malmö Museer, Malmö Stads Spårvägar Museiförening och Jernhusen.

Måndagen den 18 september var vi inbjudna av Föreningen Gamla Lund att besöka den nyrenoverade Allhelgonakyrkan signerad Helgo Zettervall. Kyrkoherde Sten Hallonsten och ordföranden i föreningen Gamla Lund K. Arne Blom berättade om kyrkan och musikdirektör Johan-Magnus Sjöberg spelade musik från 1890-talet. Därefter förevisade ordföranden Göran Larsson Nasoteket med en unik samling avgjutna näsor på Akademiska Föreningen, varefter en måltid intogs på restaurang Tegnérs.

Lördagen den 11 november anordnades arkivens dag med uppvisning och försäljning av föreningens skrifter. I år uppmärksammades särskilt att det var 50 år sedan ungrarnas kamp för frihet brutalt slogs ned av den sovjetiska krigsmakten. Ungerns ambassadör i Sverige Gábor Iklódy invigde den anordnade utställningen med foton, filmer och dokument.

Måndagen den 27 november besökte vi Malmö stadsbibliotek och bibliotekarien Bo Gentili berättade och visade några rariteter under titeln: "Om Malmö- och Skånesamlingen på Malmö stadsbibliotek". Mötet avrundades med måltid och samkväm.

Publiceringsverksamhet

Årsboken 2005 utkom till årsmötet 2006.

Malmö stadsarkiv

Under våren har föreningen haft medlemmar som bisittare på Malmö stadsarkiv tisdagar 15.30–19 och varannan lördag 9–13. Carl-Axel Stevelius och Elsie Wallström har hjälpt till med kontakterna.

Malmö stadsarkiv har efter sommaren omorganiserat sin verksamhet och endast varit öppet första lördagen i månaden och föreningens bisittarfunktion har upphört. Föreningen har fortfarande kvar sitt bibliotek med böcker från utbytesföreningarna på stadsarkivet.

Kommittéer

Redaktionskommittén bestående av Rita Rohlin, Anders Reisnert och Lars Svensson har avhållit ett flertal möten.

Programkommittén bestående av ordföranden, Anders Reisnert och Gunilla Konradsson har tillsammans med sekreteraren förberett årets aktiviteter.

Stipendiekommittén bestående av Göran Larsson, Anders Reisnert och Lars Svensson har diskuterat och behandlat inkomna stipendieansökningar.

Styrelsen beslöt att ur Folke Malmbergs och Birgit Slangerups minne utdela stipendium till:

Jan Hemmel: för ett projekt med titeln *"Malmös fasader, det groteska och det sköna", 50.000 kr.*

Roger Johansson: till en forskargrupp för ett projekt om *"Stadsvandringar i Malmö stad", 30.000 kronor.*

Leif Ljungbergs stiftelse

Sammanträden har hållits i samband med styrelsens sammanträden.

Medlemmar

Föreningens medlemsantal under 2006 uppgick till 689 medlemmar med fullt medlemskap, varav 95 var utbytesföreningar och institutioner. Härutöver tillkom stödjande familjemedlemmar.

Styrelsen för
Malmö Kulturhistoriska Förening

Bli medlem i Malmö Kulturhistoriska Förening

Malmö Kulturhistoriska Förening har till uppgift att

- främja forskning och kunskap om Malmö historia och kulturliv under såväl dansk som svensk tid
- verka för god miljövård och byggnadsvård
- genom publiceringsverksamhet göra stadens förflutna levande.

Varje medlem erhåller årsskriften **"Elbogen"** gratis.
Äldre årsskrifter kan förvärvas genom stadsarkivet.
Årsavgiften 125 kronor insättes å postgiro 3 79 25-5.
Familjemedlem 25 kronor.

Föreningen ger också ut en skriftserie med namnet Gryps.
De senast utgivna böckerna är:

Nr 7
"På Kongl. Priwilegierade Theatern i Malmö".
Av Ragnar Gustafson

Nr 8
"Med Malmö i minnet"
Jubileumsbok för Malmö Stadsarkiv

Nr 9
"Malmökvinnor"
av Margareta Schenlaer

Kan beställas genom bokhandel – eller köpas direkt
på Stadsarkivet i Malmö.

Besök gärna vår hemsida www.elbogen.nu

Malmö Kulturhistoriska Förening
Isbergs gata 13 · 211 19 Malmö · Tel 040-97 97 64

Malmös äldsta stadssigill med bilden av en romansk kyrka

ELBOGEN 2007

MALMÖ KULTURHISTORISKA FÖRENING